

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bölümü

**ANGOLA İÇ SAVAŞINDA ABD, SSCB VE ÇİN'İN
POLİTİKALARI**

Ahmet ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir/2024

ANGOLA İÇ SAVAŞINDA ABD, SSCB VE ÇİN'İN POLİTİKALARI

AHMET ÇELİK

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir/2024

KABUL VE ONAY

Ahmet ÇELİK tarafından hazırlanan “Angola İç Savaşında ABD, SSCB ve Çin’in Politikaları” başlıklı bu çalışma, 05.09.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı DURAN (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Can ULUSOY (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul ONGUN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Sinan AKILLI

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Kapadokya Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Kapadokya Üniversitesi tarafından açık erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

Ahmet ÇELİK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin/dönem projemin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Dr. Öğretim yesi Can ULUSOY danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, ğretim ve Araştırma Enstitüsü Tez ve Dönem Projesi Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ahmet ÇELİK

ÖZET

ÇELİK, Ahmet. *Angola İç Savaşında ABD, SSCB ve Çin'in Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2024.

Bu çalışma, temel olarak Afrika kıtasında en uzun süren Angola İç Savaşında ABD, SSCB ve Çin'in politikaları etrafında şekillenmiştir. Atlantik Okyanusuna kıyısı bulunan Güney Batı Afrika ülkesi, asırlar boyunca sömürge altında yönetilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni uluslararası sistemle beraber Afrika kıtasındaki birçok ülke bağımsızlığını kazanırken Angola 1975 yılına kadar İber Yarımadası ülkesi olan Portekiz'in kolonyal yönetimi altında yönetilmiştir. Kıtadaki birçok ülkenin bağımsızlığını kazanmasının akabinde, 1960'lı yıllarda, Angola'da sömürge yönetimine karşı silahlı ayaklanmalar başlamıştır. Portekiz sömürge devletine karşı başlayan ayaklanmalarda Angola'nın farklı etnik yapılarından destek alan üç önemli kurtuluş hareketi ortaya çıkmıştır: MPLA, FNLA ve UNITA. Ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketleri Sömürge devletine karşı verilen bağımsızlık savaşı ve sonrasında ülkeyi 27 yıl gibi çok uzun süreli bir iç savaşa sürükleyen çatışmaların ana aktörleri olmuştur. Angola anakarasında 1960'lı yıllarla beraber başlayan ve yaklaşık yarım asır süren çatışmalar Angola'nın kendi iç sorunu olarak kalmamış, bölge ülkelerinin ve Soğuk Savaş döneminin farklı kutuplarının olaylara müdahil olmasıyla sorun uluslararası bir boyut kazanmıştır. 1945 sonrası uluslararası siyasette meydana gelen Doğu ve Batı dünyalarının ideolojik kamplaşması Angola İç Savaşını sürdüren aktörler arasında karşı ittifaklar doğurmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği ve Küba'nın yoğun bir şekilde desteklediği MPLA'ya karşı, ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti FNLA ve UNITA'yı desteklemiştir. Bu bağlamda Angola İç Savaşı ABD ve SSCB arasında yaşanıldığı düşünülen ideolojik savaşın bir nevi test alanı olmuştur. İki büyük gücün yanı sıra ekonomik ve askeri olarak büyük atılımlar atmaya başlayan Çin'de Angola'da meydana gelen çatışmalara ilgisiz kalmamıştır. Bağımsızlık savaşı sonrası ülkeyi terk eden Portekiz'in ardından iktidarı ele geçiren MPLA, resmi olarak Marksist- Leninist ideolojiyi benimsediğini açıklamıştır. Ancak SSCB'nin dağılmasının ardından Marksist çizgiden uzaklaşarak nispeten daha liberal politikalar benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Angola, İç Savaş, ABD, SSCB, Çin.

ABSTRACT

ÇELİK, Ahmet. *The Policies of The USA, USSR And China in The Angolan Civil War*, Master's Thesis, Nevşehir, 2024.

This study primarily focuses on the policies of the USA, USSR, and China during the longest-running civil war in Africa - the Angolan Civil War. Angola, a Southwest African country with a coastline along the Atlantic Ocean, was under colonial rule for centuries. While many African countries gained independence after the establishment of the new international system following World War II, Angola remained under the colonial administration of Portugal, an Iberian Peninsula country, until 1975. Following the independence of many countries on the continent, armed uprisings against colonial rule began in Angola during the 1960s. Three major liberation movements emerged in the rebellion against the Portuguese colonial state, each drawing support from different ethnic structures in Angola: MPLA, FNLA, and UNITA. These national liberation movements became the main actors in both the war of independence against the colonial state and the subsequent civil war that would engulf the country for 27 years. The conflicts that began in mainland Angola in the 1960s and lasted for approximately half a century did not remain Angola's internal problem alone; with the involvement of regional countries and different poles of the Cold War era, the issue gained an international dimension. The ideological polarization between the Eastern and Western worlds in post-1945 international politics created opposing alliances among the actors sustaining the Angolan Civil War. During this period, while the Soviet Union and Cuba heavily supported the MPLA, the United States and the Republic of South Africa supported FNLA and UNITA. In this context, the Angolan Civil War became a kind of testing ground for the ideological war believed to be fought between the US and USSR. Besides these two major powers, China, which had begun making significant economic and military advances, did not remain indifferent to the conflicts in Angola. After Portugal's withdrawal following the independence war, the MPLA, which seized power, officially declared its adoption of Marxist-Leninist ideology. However, following the dissolution of the USSR, it departed from its Marxist line and adopted relatively more liberal policies.

Keywords: Angola, Civil War, USA, USSR, China.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

GENEL OLARAK ANGOLA TARİHİ, COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

1. GENEL OLARAK ANGOLA	5
1.1. Coğrafi Özellikler	5
1.2. Demografik ve Toplumsal Yapı	9
1.2.1. Nüfus.....	9
1.2.2. Etnik ve Dilsel Kompozisyon	12
1.2.3. Dini Yapı	13
1.3. Ekonomik Durum.....	14
1.4. Tarihçe	22
1.4.1. Angola’da Köle Ticareti.....	28
1.4.2. Berlin Batı Afrika Konferansı	32
1.4.3. Estado Novo	37

2. BÖLÜM

ANGOLA'NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

1. GENEL OLARAK ANGOLA'NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ	43
1.1. MPLA.....	46
1.2. FNLA	52
1.3. UNITA.....	59
1.4. Angola'nın Sömürgeciliğe Karşı Mücadelesi (1961 – 1974).....	64
1.4.1. Sömürge Karşıtı Savaşın Uluslararası Aktörleri	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANGOLA İÇ SAVAŞI VE İÇ SAVAŞ SIRASINDA ABD, SSCB VE ÇİN'İN POLİTİKALARI

1. ANGOLA İÇ SAVAŞI (1975- 2002).....	80
1.1. Sömürgecilikten Bağımsızlığa	80
1.2. İç Savaş Dönemi	83
1.3. Soğuk Savaş Sonrası Angola İç Savaşı	93
2. ANGOLA İÇ SAVAŞI'NDA ABD, SSCB VE ÇİN'İN POLİTİKALARI.....	98
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	114
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	Error! Bookmark not defined.

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
FNLA	: Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi
MPLA	: Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PIDE	: Gizli Polis Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWAPO	: Güney Batı Afrika Halk Örgütü
UNITA	: Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Angola Siyasi Haritası.

Şekil 2: Başkent Luanda.

Şekil 3: Angola Demiryolları haritası

Şekil 4: Angola Siyasi Haritası.

Şekil 5: Prens Henrique (Infante Dom Henrique) (Wikipedia).

Şekil 6: Diogo Cao tarafından Kongo'da Padrao adı verilen bir anıta yazılan işaret.

Şekil 7: Diogo Cao.

Şekil 8: 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın Güney Afrika'ya nüfuz etmesi.

Şekil 9: Antonio de Oliveira Salazar (Salazar: Bir Tosun Paşa hikayesi - Evrensel. 14.08 2023 erişim tarihi).

Şekil 10: Agostinho Neto (Angola24horas.com).

Şekil 11: Holden Roberto (wikidata.org).

Şekil 12: Jonas Malheiro Savimbi (South African History).

Şekil 13: Fidel Castro ve Agostinho Neto kucaklaşırlarken (Cudadebate.cu)

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Angola’da yaşanan iç savaş sırasında dönemin büyük güçlerinin (Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti) benimsedikleri politika incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Angola’nın tarihsel, coğrafi ve ekonomik özelliklerine değinilmiştir. Devamında iç savaşa gidilen süreçte yaşanan bağımsızlık savaşı ve bu savaşta ortaya çıkan halk hareketleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle tez konumu belirleme sürecinde isteklerimi göz önünde bulundurup desteklerini benden esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Gör. Can Ulusoy’a teşekkürlerimi sunarım. Aynı şekilde tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında ve oluşumunda bilgi ve desteklerini benden esirgemeyen Dr. Öğr. Gör. Tuğrul Keskin’e namütenahi saygılarımı sunarım. Ayrıca tez sunumumda jüride yer almayı kabul ederek tez savunmama katılarak kıymetli eleştirileriyle tezimin son halini almasında katkısına bulunan Prof. Dr. Hacı Duran hocama da teşekkürü borç bilirim.

Son olarak bu çalışmayı 7 Ekim 2023 yılında başlayan soykırımında katledilen minik ruhlara ithaf ediyorum.

Ahmet ÇELİK

GİRİŞ

Angola yaklaşık olarak beş asır boyunca Portekiz'in sömürgesi olarak yönetilmiştir. Yeni bir Hindistan ve Doğu Asya denizyolunun arandığı yıllarda Diego Cao, kumandasındaki üç karavela ile birlikte 1482'de Angola kıyılarına ulaşmıştır (Kürschner, 1976: 9). Güney Batı Afrika kıyılarına ulaştıklarında merkezi bugün Angola'nın kuzeybatısında kalan Kongo Krallığıyla karşılaşmışlardır. Portekizlilerin Angola'ya gelmelerinin hemen öncesinde, gelişmelerinin zirvesinde bulunan Kongo Krallığının alanı 150.000 mil kare ve bu topraklar üzerinde yaşayan nüfus da yaklaşık olarak 3 ile 4 milyona varmıştır (Kürschner, 1976: 8). Bu özellikleriyle Kongo Krallığı o zamanların Portekiz'inden çok daha büyük bir krallık hüviyetinde olmuştur.

Cao, bugünkü Angola sınırlarına ulaştığında Kongo Krallığı ve bu krallığa bağlı olan Ngola Krallığı'yla ilişkiler kurmuştur. Kongo'ya yapılan ilk seyahatte yerli halkın dilini bilmemenin getirdiği dezavantajdan dolayı sınırlı bir etkileşim kurulmuştur. Ancak Cao, Portekiz'e geri döndüğünde birkaç yerliyi kendisine çevirmen olarak yetiştirmek üzere yanında götürmüştür. 1487 yılında Angola'ya tekrar geri dönen Cao, Kongo Krallığıyla diplomatik görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde karşılıklı hediyeler sunulmuş ve "eşit haklar temelinde" siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulmuştur (Kürschner, 1976: 9). Yapılan diplomatik görüşmeleri izleyen yıllarda Kongo Krallığı ile Portekiz arasında mektuplaşmalar, elçi ziyaretleri ve önemli sayılabilecek ticari ilişkiler kurulmuştur. Yapılan yoğun ilişkilerin neticesi olarak Hristiyanlık Angola topraklarına girmiş ve önemli bir sayıda Angolalı Hristiyan olmuştur. Öyle ki Kongo Kralının oğlu Hristiyan olup Alfonso adını almıştır.

İki ülke arasında karşılıklı eşitlik ilkesine dayanan ticari ilişkilerin yerini, Kongo krallığının çökmesine yol açacak olan köle ticareti almıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda başlayan Brezilya ve Karayip adalarının sömürgeleştirilmesi büyük bir köle arzının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Lizbon yönetiminin buraları sömürgeleştirmesinin ardından Portekiz ve Kongo Krallığı arasındaki eşit siyasi ve ekonomik ilişkilerin muhtevası büyük oranda değişikliğe uğramıştır (Aydın, 2022: 175; Kürschner, 1976: 10). Brezilya'nın sömürgeleştirilmesiyle birlikte Portekiz, günümüz Angola'yı buralarda yaşayan yerlileri

plantasyonlarına köle temin edebileceği bir yer olarak görmeye başlamıştır. 1506 ve 1575 yılları arasında Angola'dan yaklaşık olarak 345.000 kadar insanın köle olarak götürüldüğü düşünülmektedir (Bender, 1978: 14-15). Köleliğin bir ticaret halini aldığı zaman diliminde Angola limanları Atlantik köle ticaretinin merkez üsleri haline getirilmiştir. Kölelik her ne kadar 1834 yılında kaldırılmışsa da yerli Angola halkı 20. yüzyılın ortalarına kadar sözleşmeli işçilik adı altında çalıştırılmaya devam etmiştir. Angola 1951 yılında ise Lizbon otoriter rejimi tarafından Portekiz'in denizaşırı vilayeti haline getirilerek buralara Avrupalı göçü teşvik edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemdeki güç dengesinin değişmiş olması ve kıtanın bütününde bağımsızlığa doğru akımların başlaması Portekiz sömürgelerinde de hareketlenmelere sebebiyet vermiştir. Angola'da savaş öncesi Salazar'ın faşist rejimine karşı eyleme geçen direniş hareketleri ortaya çıkmış olsa da Gizli Polis Örgütü (PIDE) tarafından hemen bastırılmışlardır. 1950'li yıllarda milliyetçi direnişin şekillenmesi ile başlayan süreç, 1961 yılında silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Afrika yılı olarak adlandırılan 1960 yılında birçok Afrika ülkesinin sömürge sahibi ülkelerden bağımsızlığını kazanması Angola'da da bu sürecin ilerlemesini hızlandırmıştır (Wikipedia, 2024).

Afrika kıtasında ülkelerin sömürgeci yönetimlerden kurtularak bağımsızlıklarını kazanmaya başlaması Angolalıları da sömürgeci yönetime karşı bağımsızlık mücadelesini başlatmalarında etkili olmuştur. Portekiz'e karşı başlayan bağımsızlık mücadelesi ve akabinde meydana gelecek olan iç savaş sürecinde üç temel aktör rol oynayacaktır. Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi (MPLA), Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA) ve Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA). Angola'da sömürgeciliğe karşı 1961 yılında başlayan bağımsızlık savaşı Portekiz'de 25 Nisan 1974 yılında yaşanan Karanfil Devrimi ardından başarıya ulaşmıştır. Yaşanılan devrimin ardından yeni gelen hükümet sömürge ülkelerden çekilme sürecini başlatmıştır.

Portekiz'de gerçekleştirilen devrim, Angola'da bağımsızlık mücadelesi veren ve birbirinden farklı etnik kökenleri temsil eden MPLA, FNLA ve UNITA arasında iktidarı ele geçirmek amacıyla gerçekleşen silahlı çatışmaların yoğunlaşmasına sebep olmuştur

(Wikipedia, 2024). Meydana gelen çatışmada mücadeleyi kazanan MPLA 1975 yılında Luanda'da bağımsızlığını ilan ederek hükümeti kurmuştur. MPLA'nın bağımsızlık ilanını kabul etmeyen FNLA ve UNITA ise ittifak kurarak Huambo'da ayrı bir hükümet kurduklarını açıklamışlardır. FNLA'nın kısa süre içerisinde güç kaybederek denklemden çıkmasının ardından UNITA, Savimbi'nin öldürüldüğü 2002 yılına kadar MPLA'ya karşı savaşmıştır. Yaşanan çatışmalarda ABD, Apartheid rejimiyle yönetilen Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zaire UNITA'yı desteklerken, Sovyetler Birliği ve Küba ise MPLA'yı desteklemişlerdir. Dolayısıyla Angola İç Savaşı bu yönüyle ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş'ın sıcak savaşa dönüştüğü bir alan haline gelmiştir.

Bu çalışma toplamda üç ana bölümden oluşmuştur. Çalışmanın araştırma sürecinde birçok önemli kaynaktan faydalanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Angola'nın coğrafi ve tarihi özelliklerinden bahsedilmesinin yanı sıra ülkenin ekonomik durumuna da değinilmiştir. Özellikle ülkenin geçirmiş olduğu tarihi süreçlere geniş yer verilmiştir. Portekizli denizcilerin bugünkü Angola limanlarına gelişinden İç Savaşın sona erdiği 2002 yılına kadar ki tarihi süreçler ve bu süreçlerin özellikleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Portekiz'e karşı başlayan bağımsızlık savaşına yer verilmiştir. Sömürge devletine karşı başlayan bağımsızlık mücadelesine gidilen sürece ve bu sürecin öne çıkan aktörlerine yer verilmiştir. Bu merhalede ülkenin etnik yapılarının geniş desteğine mazhar olan MPLA, FNLA ve UNITA'nın kuruluş süreçlerinde yaşanan gelişmeleri ve akabinde bağımsızlık mücadelesinde tutumlarına değinilmiştir. Aynı zamanda söz konusu aktörlerin uluslararası aktörlerle olan münasebetlerine de yer vermeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Araştırmanın ana konusunu oluşturan İç Savaş dönemine değinilmiştir. Angola'da meydana gelen ve Afrika kıtasındaki en uzun iç savaş olma hüviyeti kazanan anlaşmazlığın neden ve sonuçlarına geniş bir şekilde yer vermeye çalışılmıştır. Aynı zamanda uluslararası aktörlerin Angola İç Savaşı'ndaki politikalarına ve bu politikaların ulusal kurtuluş hareketleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminin iki büyük gücü olan ABD ve SSCB

arasındaki rekabetin Angola anakarasına olan etkileri ve yükselen bir güç olma iddiasındaki Çin'in politikaları çalışmanın son kısmına yön vermiştir. Ardından yapılan çalışmanın özeti mahiyetinde kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan değerlendirmede Angola'ya yönelik büyük güçlerin politikasının Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri Kuramı mantığına oturtulmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

GENEL OLARAK ANGOLA TARİHİ, COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

1. GENEL OLARAK ANGOLA

1.1. Coğrafi Özellikler

Angola Cumhuriyeti; Namibya, Sambia, Kongo Cumhuriyeti ve Kongo DC ile sınırları olan, 1.650 km. Güney Atlantik kıyı şeridi, 1.246.700 km. kare yüzölçümü ile bir Batı Afrika ülkesidir (Arıboğan, Ayman, Dedeoğlu, 2017: 27; Acar, 2019: 135). Angola kıtanın Atlantik kıyısına aşağı yukarı düzlemde bakıldığında bir kare gibi yerleştirilmiştir. On sekiz vilayete ayrılmış olan Angola, bu vilayetlerden biri olan Cabinda ile kara bağlantısı yoktur. Kuzeyde yer alan küçük Cabinda vilayeti üç koldan Kongo Cumhuriyeti ve Zaire topraklarıyla çevrilidir.

Angola toplamda 5.198 km sınıra sahip bir ülke konumundadır. Sahip olduğu bu sınırın yaklaşık olarak 2.511 km'si Kongo DC (bu sınırın 225 km'lik Cabinda bölgesine olan sınır oluşturmaktadır.), 1.376 km'si Namibya, 1.110 km'si Zambiya ve 201 km'si ise Kongo Cumhuriyeti devleti ile oluşmaktadır (Wikipedia). Angola aynı zamanda sahip olduğu 1.246.700 km kare yüz ölçümü ile dünyada en büyük 23. ülke konumunda bulunmaktadır (Wikipedia).

Şekil 1: Angola Siyasi Haritası.

Arazi, dar bir kıyı ovasından doğuya doğru ülke topraklarının içerisine ilerlediğinde bir dizi dik yamaçla aniden yükselerek engebeli dağlık alanlara ulaşır ve bu alanlar daha sonra kıtanın merkezine doğru alçalır (Britannica.com, Wikipedia). Kıyı ovasının genişliği, Luanda'nın güneyindeki bölgede yaklaşık 125 mil (200 km) ile Benguela yakınında yaklaşık olarak 15 mil (25 km) arasında değişmektedir (Britannica.com). Bu araziyi oluşturan Benguela'nın doğusundaki Bie Platosu, 1.500 metrelik (5.000 fit) işaretin üzerinde yaklaşık 2.600 (8.600 fit) metreye ulaşan ve ülke yüzeyinin yaklaşık olarak onda birini kaplayan kaba bir dörtgen arazi oluşturur (Britannica.com). Ülkenin en yüksek noktasını oluşturan Huambo kenti yakınlarındaki Moco Dağı da 2.620 (8.596 fit) metre yüksekliği ile bu arazide yer almaktadır (Wikipedia, Britannica.com). Angola'nın kuzey ve orta kısmında yer alan Malanje dağlık bölgeleri ise daha az geniş ve alçak bir konumdadır (Britannica.com). Ülkenin en alçak konumunu güney bölgesi oluşturmaktadır. Güneyde bulunan Huila platosu diğer platolara kıyasla daha küçüktür ancak yaklaşık 2.300 metre yüksekliğe kadar dik bir şekilde yükselir (Wikipedia, Britannica.com).

Angola, coğrafi olarak önemli nehirlere sahiptir. Sahip olduğu nehirler tarihsel perspektiften bakıldığında da önemli işlevler görmüşlerdir. Bu minvalde bakıldığında Cuanza Nehri, zamanında Ngola Krallığı'na dıştan müdahaleyi kolaylaştıran bir su yolu olma özelliğine sahip olmuştur. Ülkenin her ne kadar önemli nehirleri olsa da bu nehirler ulaşımına uygun nehirler değildir (Ataöv, 1975: 446).

Angola; Çiloango, Kongo, M'bridge, Loge, Dande, Bengo, Longa, Covo, Catumbela, Coporola, Cunene, Cuando, Cubango, ve Zambezi gibi önemli nehirlere sahip bir ülke konumunda bulunmaktadır. İsmi geçen nehirlerden Cuando, Cubango ve Zambezi nehirleri Angola topraklarında doğuyorsa da oturulmayan doğu ve güney bölgelerinden geçtiklerinden etkileri sifıra yakındır (Ataöv, 1975: 446). Cassai (Kasai), Cuilo (Kwilu) ve Cuango (Kwango) ise Angola'ya göre Kongo'ya daha çok faydalı olmaktadır.

Kuzeydoğuda Cuango (Kwango) gibi nehirler Angola'dan, rotasının son 90 mil (145 km) si Angola ile Kongo DC arasındaki sınırı oluşturan Kongo Nehri'ne akar. Cuanza (Kwanza), tamamı Angola sınırları içindeki en büyük nehir olup yaklaşık olarak 620 mil (1.000 km)'dir (Britannica.com). Malanje Yaylaları ile Bie Platosu arasındaki uçurumdaki bir yarıktan batıya doğru bükülmeden önce kuzey yönünde kabaca uzunluğunun yarısı kadar uzanır ve Luanda'nın yaklaşık 40 mil (65 km) güneyinde denize akar (Britannica.com). Angola'nın güneybatısından yükselen Cunene Nehri (Kunene), batıya dönmeden önce Ruacana Şelalleri'ndeki yamaçtan geçer ve Angola ile Namibya arasındaki Atlantik Okyanusu'na olan sınırı belirler (Britannica.com).

Ülkenin iklimi, kurak bir kış mevsiminin varlığı tarafından belirlenmiştir; buna "Cacimbo" denir ve asgari süresi dört aydır (Mayıs- Haziran'dan Eylül- Ekim'e kadar) (Köksal, 152). Yağışlar, bölgelere göre çok farklı değerler gösterir. Soğuk su (Upwelling) akıntılarının etkisi altında olan kıyı kesimi anormal olarak kuraktır (Köksal, 152-153). Kıyı kesiminde bulunan başkent Luanda'da Mayıs ayında 374 mm yağış düşerken bir diğer kıyı vilayeti olan Namibe (Moçamedes)' de 49 mm yağış düşmektedir (Köksal, 153). Angola ile kara bağlantısı bulunmayan bir diğer kıyı vilayeti Cabinda'da ise yıllık 900 mm'den az yağış düşmektedir. Bununla birlikte hava yeterli miktarda nemle doludur ve bu durum ortalama sıcaklıkları azaltır: Luanda 24,5 derece ve Moçamedes 20,5 derecedir (Köksal, 153).

Ülkenin merkezinde yer alan yüksek kesimlerde ve güneyinde ılımlı bir tropikal iklim gözlemlenmektedir. Özellikle kış aylarında gece- gündüz sıcaklıklarında yüksek farklılıklar yaşanabilmektedir (Wikipedia, Acar, 2019: 135). Bu bölgede yer alan Huambo'da temmuz ayında gündüz sıcaklığı 25C ile ölçülebilmirken gece sıcaklıkları 7-8C düzeyinde görülebilmektedir (Wikipedia). Bölgede ekim ile nisan ayları arası yağmur sezonu yaşanmakta olup yıllık ortalama 1000 mm'nin üstünde yağışlar düşebilmektedir (Wikipedia, Köksal, 153). Novo Lisboa (Yeni Lizbon) 1550 mm, Sa da Bandeira 1760 mm gibi bol miktarda yağışlarıyla tanınan alanlar olarak bilinmektedir (Köksal, 153).

Angola'nın güneydoğu bölgesi yazları sıcak ve kuru, kışları ise serin bir iklimin etkisi altındadır (Acar, 2019: 135). Sıcaklık ve kuraklığın etkisinin fazlaca hissedildiği bölgede Cuando- Cubango nehirleri arası, yılın bir bölümünde, kuraklık sahasıdır (Köksal, 153). Gece sıcaklıkların düşük olduğu bölgeye düşen yağış miktarı az olup yıllık ortalama 250 mm yağış düşmektedir (Wikipedia).

Angola'da yaşanan farklı iklim çeşitliliğinden dolayı kuzeyde ve Cabinda'da tropikal yağmur ormanlarından, orta kesimde ağaçlı geniş çayırlara ve güneyde sütlegen, akasya ve baobabın sık bulunduğu geniş otlaklıklara kadar çeşitli bitki örtüsü gözlemlenebilmektedir (Wikipedia). Ülkenin sahip olduğu çeşitli bitki örtüsü kuzeyden güneye giderek azalma eğilimi göstermektedir. Hypaene ve Anacardium'dan ibaret ağaçlı savandan, bilhassa otlu savan'a geçilir, sonra step'e gelinir¹ (Köksal, 153). Kıyıda Moçameedes çevresinde kumlukları ve çok fakir step'i ile Namib Çölü başlar. Orada Welwitschia mirabilis'ler² meydana çıkar (Köksal, 153). Görüldüğü üzere ülkenin bitki örtüsü her ne kadar iklim şartlarına göre şekillense de büyük oranda insan faktörünün de etkisine maruz kalmıştır: Tarla açma, aşırı otlatma ve savan yangınları.

Angola'da yabani hayat çeşitlilik arz etmekte olup fil, su aygırı, çita, gnu, deve kuşu, timsah, gergedan ve zebra gibi vahşi hayvanlar gözlemlenmektedir (Wikipedia).

¹ Angola'nın bazı kısımları 19. yüzyılın sonlarına kadar, özellikle Cabinda eksklavının kuzey kısmı, Malanje dağlık bölgelerinin batı kenarı, Bie Platosu'nun kuzeybatı köşesi ve kuzeydoğudaki bazı nehirler boyunca yoğun yağmur ormanlarıyla kaplıydı. Bu ormanın büyük bir kısmı tarım ve ağaç kesimi nedeniyle büyük ölçüde azaldı ve artık Angola'nın yüzeyinin büyük bir kısmı, kuzeydeki savan- orman mozağinden güneydeki bazı kısımlardaki dikenli çalılıklara kadar değişen farklı türde savanlarla (dağınık ağaçlı çayırlar) kaplıdır (Britannica.com)

² Tumboa olarak da bilinir. Welwitschiaceae gnetofit ailesinin tek üyesi olan sıra dışı açık tohumlu bir bitkidir. Derin bir kök kökü ve çöl zemini boyunca uzanan, yaklaşık 3 metre uzunluğunda iki geniş, düz yaprağı olan bir türdür (Britannica.com).

Angola, vahşi hayvanların yanı sıra kuş türleri açısından da zenginlik arz etmektedir. Vahşi hayvanlar grubunda olan timsahlar da dahil olmak üzere ülke, birçok çeşitli sürüngenlere ev sahipliği yapmaktadır. Ancak ülke genelinde giderek artan tarımsal alanlar ile birlikte yaşanan iç savaş ve fildişi ticareti gibi nedenler ülkedeki yaban hayatını tehlike altına almaktadır (Wikipedia).

1.2. Demografik ve Toplumsal Yapı

1.2.1. Nüfus

Bölgeye gelen Bantu kabileleri ile tarihi başlayan Angola; 15. yüzyıldan itibaren Portekiz akınlarına sahne olmuş ve zamanla Portekiz'in Afrika topraklarında yer alan bir sömürgesi haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Angola'da başlayan bağımsızlık hareketleri, 1960'lı yıllarda Portekizlilere karşı silahlı mücadeleye dönüşmüş ve en nihayetinde 1975 yılında Angola Portekiz'den ayrılarak bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (Habertürk.com). Portekiz'den bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi içinde oldukça kanlı bir iç savaş yaşayan Angola; 2002'de savaşın bitmesiyle hem Afrika coğrafyasında hem de uluslararası arenada siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda gelişme gösteren ülkeler arasındaki yerini almaya başlamıştır.

Angola'nın 15. yüzyıldan başlayarak 21. yüzyılın başlarına kadar geçirmiş olduğu süreçler ülkenin nüfusunda değişiklikler meydana getirmiştir. Portekizlilerin bölgeye gelmesiyle beraber zamanla sömürge bir ülke haline gelen Angola; Atlantik Köle Ticaretiyle beraber 1500 ile 1850 yılları arasında milyonlarca sayıda ifade edilen kölelerin ihracatı, ülkenin nüfus artış oranında daha büyük bir oranda artış olmasını engellemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sistematik bir şekilde başlayan bağımsızlık hareketlerinin oluşmaya başlaması ülkenin nüfus oranında değişkenlik göstermesine sebebiyet veren bir diğer etken olmuştur. Portekizlilere karşı verilen bağımsızlık savaşı sırasında Angola'dan komşu ülkelere (Kongo Cumhuriyeti, Demokratik KC, Namibya, Zambiya, Botswana) ciddi anlamda bir göç dalgası meydana getirmiştir.

Angola'nın nüfusunda değişkenlik göstermesine sebebiyet veren en önemli olaylardan bir tanesi de 1975- 2002 yılları arasında yaşanan iç savaştır. Yaşanılan bu iç savaş sırasında yaklaşık olarak yarım milyon insanın öldüğü ve 4 milyon insanın yerinden

edildiği tahmin ediliyor (Britannica.com; Cia.gov). Savaş sırasında yarım milyon insanın ölmesinin yanı sıra çatışmaların şiddetlendirdiği kıtlık ve hastalıkların da yarım milyon insanı öldürdüğü tahmin edilmektedir (Britannica.com). Böylece yaşanan iç savaş sırasında (1975-2002) yaklaşık olarak bir milyon insan hayatını kaybetmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Portekiz tarafından sömürge ülke haline getirilmesi, devamında köle ihracatının ana merkezlerinden biri olması ve 20. yüzyılda yaşamış olduğu hem bağımsızlık hem de iç savaş sebebiyle yaşanan ölümler ve yer değiştirmeler Angola'nın nüfusu hakkında kesin bilgilere ulaşılmasında büyük engeller teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletler'in (BM) 2012 tahmini verilerine göre ülkede 20.6 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmiştir (Wikipedia). BM'nin 2012 tahmininin yanı sıra başka bazı kaynaklar da ülkenin 17 milyon nüfusunun olduğunu tahmin etmiştir (State.gov). Güncel olarak bu rakamların daha gerçekçi olduğu varsayımları yapılmakta olup bugüne kadar tahmin edilen 12- 13 milyon nüfustan çok daha fazlasının Angola'da yaşadığı düşünülmektedir (Wikipedia). Bu minvalde başka kaynağa göre de 2018 tahmini nüfusun 30.355. 880 olduğu ifade edilmiştir (Cia.gov). Yapılan 2023 tahmini verilerine göre ise Angola'nın nüfusunun 32 milyon 800 bin kişiden meydana geldiği ifade edilmiştir (Habertürk.com).

Angola nüfusu, elverişli sahaları oluşturan (tarım, hayvancılık vs.), Cunene vadisi, Cela gibi, tarımsal bölgeleri ile şehirler arasında dağılmıştır (Köksal, 154). Nüfusun yoğun olduğu bölgeler Luanda, Huambo ve Benguela gibi merkezlerdir (Köksal, 154). Başkent Luanda'nın 1970 yılı verilerine göre 300.000 olan nüfusu ülkede yaşanan iç savaş ve ortaya çıkardığı göçle beraber 1990'ların ortalarında 2 milyonun üzerine çıkmıştır (Britannica.com, Köksal, 154). 2013 yılı verileri baz alındığında ise Luanda tahminen 6-8 milyon arası nüfusu ile Angola'nın en hızlı büyüyen şehridir (Acar,2019: 135).

Şekil 2: Başkent Luanda.

Angola dünyanın en genç nüfusuna sahip ülkelerden bir tanesidir (Habertürk.com). Aynı zamanda ülkedeki doğum oranları dünyadaki en yüksek oranlar arasındadır; fakat sahip olduğu yüksek doğum oranına paralel olarak bebek ölüm oranları da çok fazla yaşanmaktadır (Britannica.com). Ülkedeki yaşam beklentisi Güney Afrika ülkeleriyle benzerlik göstermekle beraber dünya ortalamasına kıyasla en düşükleri arasında sayılmaktadır (Britannica.com). Ağırlıklı olarak genç bir nüfustan oluşan Angola'da, nüfusun neredeyse yarısı 15 yaşın altında ve yaklaşık dörtte bir 15 ile 29 yaşları arasındadır (Britannica.com).

Wikipedia'dan alınan 2020 tahmini verilerine göre:

0-14 yaş: %47.83 (Erkek 7,758,636/Kadın 7,797,869)

15-24 yaş: %18.64 (Erkek 2,950,999/Kadın 3,109,741)

25-54 yaş: %27.8 (Erkek 4,301,618/Kadın 4,740,463)

55-64 yaş: %3.43 (Erkek 523,517/Kadın 591,249)

65 yaş ve üzeri: %2.30 (Erkek 312,197/Kadın 436,050)

Yine aynı kaynaktan alınan verilere göre 2022 yılında şehirlerde yaşayanların oranı %68.1 olan ülkede, nüfusun yıllık artış oranı 2022 tahmini verilerine göre yıllık %3.36 düzeyindedir (Wikipedia).

1.2.2. Etnik ve Dilsel Kompozisyon

Birkaç Avrupalı ve uzak güneydoğudaki Kung (bir “San” grubu) gibi Kuzey Khoisan dilini konuşan izole gruplar dışında, tüm Angolalılar Batı, Orta ve Güney Afrika’ya hakim olan “Nijer-Kongo dil ailesinden” Bantu dillerini konuşurlar (Britannica.com). Aynı zamanda ülkenin büyük çoğunluğu da kendisini Bantu etnik grubuna mensup olarak ifade etmektedir (Wikipedia). Bantu etnik grubu içerisinde de Umbundu dilini konuşan ve ülkenin yaklaşık olarak dörtte birini oluşturan Ovimbundu etnik grubudur (Britannica.com, Wikipedia). Ovimbundu etnik grubuna mensup insanlar genellikle Bie Platosu’nun ağaçlarla kaplı alanlarında yaşamaktadırlar. Başkent Luanda’da oldukça fazla bir sayıda yaşayan ülkenin en geniş etnik grubunu oluşturan bu insanlar, batı ve doğudaki Benguela Demiryolu boyunca uzanan alanlara ve bütün büyük şehirlere yerleşmişlerdir (Britannica.com, Acar, 2019:135).

Ovimbundu etnik grubundan sonra ülke nüfusunda ikinci derecede öneme sahip olan grup Ambundu etnik grubudur (Wikipedia). Ülke içerisinde Kimbundu dilini konuşan etnik grup olarak nüfusun yaklaşık olarak %25’ini oluşturmaktadırlar (Wikipedia, Dışişleri Bakanlığı, 2023). Ülke içerisindeki ikinci önemli etnik grubu oluşturan bu insanlar başkent Luanda’dan Malanje’ye kadar geniş bir bölgede yaşarlar ve çoğu kıyı kasabasında iyi temsil edilirler (Britannica.com, Acar, 2019:136).

Umbundu dilini konuşan Ovimbundular ve Kimbundu dilini konuşan Ambundu etnik grubundan sonra ülkedeki üçüncü büyük etnik grup, Angola nüfusunun yaklaşık olarak %13’ünü oluşturan ve Kikongo dilini konuşan Bakongo’lardır (Britannica.com, Wikipedia). Bakongo’lar ise ülkenin kuzeybatısında yerleşik durumdadırlar ve Luanda’da güçlü bir azınlık oluşturmaktadırlar (Acar, 2019:136). Değinilen üç büyük etnik grup dışında geri kalanlar Lunda-Chokwe’ler, Nganguela’lar, Herero’lar ve

nüfusun ancak %1-2'sini oluşturan, çoğunluğunu Portekizlilerin oluşturduğu Avrupalılar³ gibi diğer küçük etnik gruplar meydana getirmektedir (Acar, 2019:136). Lunda, Chokwe ve Nganguela halkları ülkenin az nüfuslu doğu kısmına dağılmış halde yaşıyor ve Demokratik KC ve Zambiya'ya da yayılıyorlar (Britannica.com).

Angola'da her ne kadar nüfusun büyük bir bölümü Bantu etnik grubuna ve konuşulan yerel dillerin neredeyse tamamına yakını Bantu dil grubuna ait olmasına rağmen ülkenin resmi dili Portekizce'dir (Britannica.com, Habertürk.com, Wikipedia). Portekizce, çoğunluğunu Luanda'da yaşayanlar oluşturmak üzere nüfusun %30'u tarafından ana dil olarak konuşulmaktadır (Wikipedia). Portekizce ve konuşulan yerel diller dışında günlük hayatta Portekizce ve Kikongo başta olmak üzere birkaç dilin karıştırılması ile oluşturulan Angola Kreyol dili olan "Kituba" konuşulmaktadır (Wikipedia).⁴

1.2.3. Dini Yapı

Angola'nın mevcut dini yapısının kökleri ülkenin tarihine dayanmaktadır. Sömürge dönemi öncesi zamanlarda çeşitli gruplardan Angolalılar, atalara hürmet etme ve yaratıcı bir yüksek tanrının (çoğunlukla Nzambi veya Suku olarak bilinir) yönetimindeki bölgesel odaklı tanrılara tapınma etrafında dönen genel olarak benzer dini gelenekleri izliyorlardı (Britannica.com). İzlenen bu benzer dini gelenekler 15. yüzyılda Portekizli denizcilerin bugünkü Angola kıyılarına ulaşmalarıyla beraber değişmeye başlamıştır. Bölgeye gelen denizciler tarafından tanıtılan Hristiyanlık dini bugün Angola olarak bilinen Kongo Krallığı topraklarında yayılmaya başlanmıştır. Kongo Krallığına Hristiyanlığı tanıtan Portekizliler, daha önce de değinildiği gibi kral ve oğlunun din değiştirmelerine kadar varan bir noktaya ulaşmışlardı.

Batı Afrika kıtasının keşfedilmesiyle beraber bu topraklarda görülmeye başlanan Hristiyanlık bölgeye gelen misyonerler aracılığıyla da yayılmaya devam edilmiştir. 1575

³ Angola'da yaşayan beyaz Avrupalıların dışında, "meleços" olarak adlandırılan yerli Afrikalı- Avrupalı melezli olan bir grup bulunmaktadır. Bu grubun ülke içerisindeki nüfusunun yaklaşık olarak %2 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Wikipedia).

⁴ Yukarıda belirtilen dillerin haricinde daha küçük gruplar tarafından konuşulan Chilunga, Lingala, Ngangela, Oshivambo (Kwanyama, Ndonga), Otjiherero ve Chokwe dilleri de mevcuttur. Angola içerisinde toplam 40 değişik dil/lehçe konuşulmaktadır (Wikipedia).

yılında Angola kolonisi kurulduğunda Portekizliler, Luanda'nın iç kısımlarında ve çevre bölgelerde Hristiyanlığı yaymaya devam ettiler (Britannica.com). 19. yüzyılın sonlarında Angola'ya gelen Protestan misyonerler aracılığıyla hem Roma Katolik nüfusu hem de hala geleneksel dinleri takip edenler arasında çok sayıda din değişikliği olmuştur (Britannica.com).

Sömürge döneminde hem Portekizliler tarafından hem de kıtaya gelen misyonerler aracılığıyla yayılan Hristiyanlık Angola'da yerleşmiş ve kurumsallaşmıştır (Acar, 2019:136). Bunun sonucu olarak günümüzde Angola nüfusunun yarısından fazlası Hristiyan dinine mensuptur. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre Angola nüfusunun %38'i Katolik Kilisesi'ne, %15'i Protestan Kilisesi'ne ve %47'si yerel dinlere mensuptur (Dışişleri Bakanlığı, 2023).

1.3. Ekonomik Durum

Angola devletinin ekonomik yapısını sömürge öncesi dönem, sömürge dönemi ve sömürge sonrası dönem olmak üzere üç ayrı dönem olarak incelemek ülkenin geçirmiş olduğu ekonomik süreçleri anlama noktasında faydalı olabilmektedir. Sömürge öncesi dönemde, diğer bir ifadeyle Portekizlilerin bölgeye gelmeden önceki dönemde, bu topraklar üstünde hakim konumda bulunan Kongo Krallığı'nın özellikle iç kesimlerinin toprak, tarımsal ürün, eğlence ve ticaret yönünden son derece zengin olduğu dillendirilmektedir (James, 2004: XII). Siyasi yapılanmasını büyük oranda tamamlayan Krallık, belirtilen dönemde geniş bir ticaret ve üretim ağını kontrol etmiştir. Bu sebeple bölgesinde en güçlü aktör olarak ön plana çıkarak kendine özgü bir üretim mekanizması kurmuştur. Hatta Afrika'nın bu güçlü krallığının zamanın şartlarına göre büyük, güçlü ve zengin bir krallık olduğunu ileri sürmek yerinde olacaktır (Freitas, 2021).

Denizci ve kaşif Diogo Cao'nun 1482 yılında Kongo Krallığı'nın batı kıyılarına ulaşmasıyla ülkenin mevcut olan durumunda zaman içerisinde derin değişiklikler meydana gelmiştir. Cao'nun Kongo Krallığı'yla kurmuş olduğu temaslar neticesinde daha önce de değinildiği gibi, ilk zamanlarda bir ast- üst ilişkisinden ziyade eşit aktörler arasındaki ilişki kurma biçimi olan ticarete odaklanılsa da ilerleyen süreçlerde Portekiz'in bölgedeki etkinliğini artırması ve köle ticaretine yönelmesinin ardından bu durum sona

ermiştir. Bölgeye altın ve gümüş gibi değerli madenleri bulma umuduyla gelen Portekizliler, ekonomik olarak kendileri için daha değerli olan köle ticaretine ağırlık vermişlerdir. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda, Lizbon yönetiminin Brezilya ve bazı Karayip adalarını sömürgeleştirmesi, Kongo Krallığı ve Portekiz arasındaki eşit siyasi ve ekonomik ilişkilerin içeriğini önemli ölçüde değiştirmiştir (Kürschner, 1976).

Lizbon yönetimi sömürdüğü ülkelerdeki plantasyonlarda çalışacak olan yerli nüfusun yetersiz olması ve üretim için bu ülkelere gönderilen beyazların istenilen başarıyı sağlayamaması gibi sebeplerden ötürü köle ticaretine büyük bir ivme kazandırmıştır. Angola ve diğer Afrika ülkelerine kölelik olgusu ya da köle ticareti kuşkusuz Portekizlilerle (Avrupalılarla) birlikte gelmemiştir (Lovejoy, 2011: 35). Ancak köleler, 16. yüzyıldan itibaren ilk kez bu ülke- sonrasında diğer Avrupalı devletler- tarafından bu denli sistemli ve geniş çaplı bir şekilde alınıp satılabilen, hatta aracılık edilebilen birer ticaret metası haline dönüştürülmüşlerdir (Aydın, 2022:175). Hasan Aydın (175-176), çalışmasında yabancı bir kaynağa dayanarak 1575- 1885 yıllarını Angola ve Portekiz ilişkileri açısından “sömürgeci merkantilizm dönemi” olarak nitelendirildiğini belirtir. Belirtilen zaman dilimi köle ticaretinin ön plana çıktığı ve üretim ile ihracatın kölelerin bedenleri ve emekleri üzerinde yükseldiği bir evre olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 176). Nitekim 1820 yılına gelindiğinde Portekiz hükümeti gelirlerinin %85’i köle ticaretinin oluşturduğu ekonomik faaliyetlerden ve sömürgelerden elde edilmekteydi (Mormul, 2018: 46).

Sömürge döneminin önemli bir zaman diliminde, İngiliz ve Belçika kökenli şirketler başta olmak üzere Angola sermayesi ve ticareti büyük oranda yabancı firmaların elinde olmuştur. Yabancı kökenli bu firmalar şeker kamışı, kahve, pamuk ve kenevir gibi ihraç edilebilecek ürünleri çıkarmış, elmas başta olmak üzere madencilik ve altyapı alanında bazı yatırımlar yapmışlardır (Ataöv, 1975: 449; Kürschner, 1976: 14). Örneğin Benguela demiryolu büyük çapta bir İngiliz şirketi olan Tanganyika Concessions Company ve elmas madenleri ise 1960 yılına kadar bu konuda tekeli elinde bulunduran Belçika şirketi Diamang’ın elinde bulunuyordu (Kürschner, 1976: 14). Türkkaya Ataöv (1975: 448-449), çalışmasında söz konusu bu yabancı firmaların Angola’da bulunmalarını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Angola’da dış ticaret İngiliz şirketlerinin elindeydi; şeker, kenevir ve diğer ihracat ürünlerini onlar çıkarıyorlardı. İngilizler, Amerikan ve Belçika sermayesinin de katılmasıyla, 1917’de Companhia de Diamantes de Angola’yı kurdular. Bu şirket elmas arayacak ve çıkaracaktı. İngiliz sermayesi 1903- 1931 yılları arasında Angola’nın ana limanı olan Lobito’yu Katanga madenlerine bağlayan demiryolunu yaptı. Bu stratejik demiryolunun sahibi olan şirket paylarının %90’ı İngiliz tekellerinindi... Sömürgelerde Belçika sermayesi de vardı. Elmas, kahve ve pamuktan büyük kar elde ediyorlardı. Yabancılar liman ve demiryollarına büyük yatırımlar yapmışlardı. Çıkardıkları maden ve öteki hammaddeleri böyle ihraç ediyorlardı. Bu limanlar diğer İngiliz sömürgelerinden edinilen ham maddelerin ihracında da işe yaramaktaydı.”

Salazar’ın başa geçmesiyle yabancı sermayenin Angola’ya ve diğer sömürgeleri olan Mozambik’e girişleri güçleştirilip bazı tedbirler alınmıştır. Portekiz malları için tercihli tarifeler kondu, yeni şirketlerin yarı sermayesinin Portekiz olması zorunluluğu saptandı, İngiltere Beira şirketinin faaliyetine son verildi ve 1953’te başlayan 5- Yıllık Planlarla sermayenin sistemli hareketi sağlanmaya çalışılmıştır (Ataöv, 1975: 451), fakat alınan tüm bu tedbirlere rağmen yabancı sermayenin etkisi azalmadığı gibi ülke ekonomisi de gerilemiştir (Kürschner, 1976: 14). Yabancı sermayenin etkisinin sınırlandırılmaya yönelik atılan adımlara rağmen 1945’ten sonra Angola’da mevcut bulunan yabancı sermayeye ek olarak Amerikan ve Batı Alman sermayesi de yoğun bir şekilde bu topraklarda boy göstermiştir (Ataöv, 1975: 451).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya güç dengesinde meydana gelen değişimler sadece uluslararası politikayla sınırlı kalmayıp aynı zamanda ekonomik olarak da yeni fırsatların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda kahve başta olmak üzere tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen artışlar ve Cabinda’da keşfedilmeye başlanan petrol yatakları 1975 yılına kadar (Aydın, 188), Lizbon hükümetine ekonomik olarak önemli bir katkı sağlamıştır. Meydana gelen bu gelişmelerden sonra tarım ürünleri ve ham madde ihracatında önemli bir ülke konumuna gelen Angola’nın Salazar’ın iktidarı dönemindeki ticari faaliyetleri büyük oranda Portekiz’in ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. 1960 yılında Angola’nın ihraç ettiği emtialar arasında kahve (%48,1), elmas (%17,6), balık ürünleri (%5,8), sisal (%4), demir cevheri (%2) ve kereste (%2) gibi Portekiz hükümetinin önemli bir kazanç elde ettiği ürünler olmuştur (Brandenburg, 1969: 241).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kahve fiyatlarında artış olması hasebiyle Portekiz, yerlileri kahve üretmeye zorlamıştır (Ataöv, 1975: 452). Kahve üretiminde büyük mesafe kateden Angola, Afrika'da en fazla kahve üreten ikinci ülke konumuna yükselirken; dünya pazarlarına da en çok kahve yetiştiren yerlerden biri olmuştur⁵ (Ataöv, 1975: 451-452). Angola'dan kahve dışında elmas üretimine de hız verilmişti. Buradan çıkarılan elmas yılda bir milyon karatı aşmaktaydı (Ataöv, 1975: 451). Dünya elmasının % 4-5'ini çıkaran Angola bu zenginliğini de yabancılara vermektedir (Ataöv, 1975: 451).

Yukarıda da değinildiği gibi savaşın bittiği 1945 yılından sonra uluslararası konjonktürde tarımsal ürünlerin önem kazanmasıyla beraber kahve gelirleri başta olmak üzere ihracatında önemli bir artış meydana gelen Angola, Portekiz ekonomisi için büyük bir imkan sağlamıştır. Estado Novo döneminde Angola'nın kahve ihracatında büyük oranda bir artış meydana gelmiştir. Zira Angola'nın toplam ihracatının 1948 yılında % 30,9'unu, 1951 yılında % 47,9'unu, 1955 yılında % 45,5'ini, 1958 yılında % 41,7'sini, 1964 yılında % 48,7'sini ve 1967 yılında % 51,9'unu kahve oluşturmuştur (Paige, 1975: 227).

Portekiz hükümetinin sömürge döneminde Angola'yı denizaşırı bir mücevheri (Britannica.com), olarak görüp ekonomiye yatırımı teşvik etmesi koloniyi iddialı bir yerleşim planı haline getirmiştir. Tüm bu çabaların neticesinde 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde hatırı sayılır bir ekonomik atılım yaşayan Angola aynı zamanda ihracatta da önemli bir konuma yükselmiştir. Ancak 1975'te ulusal bağımsızlıktan sonra vasıflı Portekiz işçilerinden oluşan büyük bir göç yaşanmıştır (Britannica.com). Sömürge devleti yerel eğitim sistemlerini ve iş fırsatlarını yeterince geliştirmede başarısız olduğundan, onların yerini alabilecek çok az Angolalı vardı. Sermaye ve yaşanan göçle beraber oluşan kalifiyeli personel eksikliği ekonomik kalkınmaya doğrudan olumsuz etki yapmıştır (Britannica.com). Buna ek olarak, yeni hükümet, kolektif ve devlet tarafından işletilen tarım işletmeleri gibi ekonomiye yüksek derecede devlet katılımını içeren Sovyet ve Küba modeline dayalı sosyalist kalkınmayı empoze etmeye çalışmıştır (Britannica.com). Yabancı sermaye sıklıkla millileştirilmiş ve döviz kurları yapay olarak yüksek tutulmuştur (Britannica.com).

⁵ Binlerce "contratados" istihdam eden büyük çiftliklerden(fazenda) birkaç işçinin çalıştığı ufacık bahçelere kadar birçok yerde yetiştirilen robusta kahvesinin baş alıcısı Amerika'dır (Ataöv, 1975: 452).

Kamulaştırma ve vasıflı iş gücü kaybının yanı sıra bağımsızlıktan sonra başlayan iç savaşla beraber ülke ekonomisi ciddi bir şekilde sekteye uğramıştır. Ulusal bağımsızlıktan sonra başlayıp 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden iç savaş, nüfusun çoğunu yerinden eden, fiziksel tesisleri harap eden ve önceki gerilla savaşından çok daha fazla tahrip gücü oluşturmuştur (Britannica.com). Ekonomik yeniden yapılanma ve savaşın birleşimi, o zamandan bu yana pek hafiflemeyen gerçek bir ekonomik çöküşe neden olmuştur (Britannica.com). 1980'lerin sonunda savunma harcamaları toplam bütçenin yaklaşık olarak yarısına tekabül ederken yıllık enflasyon oranı 1994'te yüzde 900'ü, bir sonraki yıl ise yüzde 2.500'ü aşmıştır (Britannica.com). Enflasyon oranının aşırı şekilde artması sonucunda da gıda sektöründe ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Ülkede gıda üretimi o kadar düşük seviyelere ulaşmıştır ki gıda ya ithal edilmiş ya da dış yardım ve insani kaynaklardan sağlanmıştır (Britannica.com). 1980'lerin ortalarından iç savaşın sona ermesine kadar ülkenin büyük bölümünde kıtlık veya kıtlığa yakın koşullar hüküm sürmüştür (Britannica.com). Bu koşullar neticesinde özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ihracatında büyük artış olan kahve gibi tarımsal ihracatın üretimi savaşın sonuna kadar fiilen durdurulmuştur. Ülkeye sadece devletleştirilmeyen, düzenlenmeyen ve savaşlardan korunmayan petrol endüstrisinden düzenli gelir gelmiştir (Britannica.com).

Angola devleti gerek uzun yıllar boyunca Portekiz sömürgesi altında bulunması gerekse de ulusal bağımsızlığın elde edilmesinin hemen akabinde başlayan iç savaş nedeniyle ekonomik ve sosyal anlamda görece geç kalkınma yaşayan Afrika ülkelerinden biri olmuştur. Lakin 2002 yılında iç savaşın bitmesiyle beraber Angola hükümeti, yeniden yapılanmaya odaklı adımlar atmaya başlamıştır. Bu minvalde de ülkede harap olmuş altyapı çalışmalarına ve ekonominin düzelmesine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle son yıllarda başta sahip olunan petrol rezervlerinin yanı sıra diğer yeraltı zenginlikleri sayesinde ciddi bir ekonomik kalkınma yaşayan ülke, gösterdiği bu hızlı yükseliş ile Afrika kıtasının en büyük ekonomik büyüme verilerine sahip ülkesi konumuna yükselmiştir (Wikipedia).

Angola, esasen petrol ve elmas kaynaklı görece yüksek gelir düzeyi ile birçok Afrika ülkesinden ayrılmaktadır (DEİK, 2021:30). Ülkede esasen iç savaştan sonra yaygın bir güvenlik veya terör sorununun kalmaması, siyaseten istikrarlı bir yapının

oluşmaya başlaması, jeostratejik konumu, zengin su kaynakları ve iklim çeşitliliği, verimli toprağı, henüz petrol haricinde değerlendirilmemiş yeraltı zenginlikleri ve maden potansiyeli gibi özelliklerinin kayda değer olduğu değerlendirilmektedir (DEİK, 2021:30).

Yukarıda da değinildiği üzere henüz birçok yeraltı zenginliğinin değerlendirilmeye alınmadığı ülkede petrol ciddi bir ekonomik gelişim ve refah kaynağıdır. 1955'te keşfedilen petrol, Angola'yı sahra altı Afrika'nın en büyük petrol ihracatçılarından biri haline getirmiştir (Britannica.com). Aynı zamanda 2007 yılına kadar OPEC'e (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üye olmadığından uzun yıllar ihracatta herhangi bir kısıtlayıcı kotaya tabi tutulmamıştır (Britannica.com).

Angola, petrol üretiminin % 60'ını Cabinda'dan⁶ sağlamaktadır (AFAM, 2017). Petrol, Angola'da gayrisafi milli hasılanın % 85'ini, ihracatın % 97'sini ve hükümet gelirlerinin % 83'ünü oluşturmaktadır (DEİK, 2021:40). Angola, ekonomisi petrole bağımlı olması açısından dünyada Libya'dan sonra ikinci ülkedir (DEİK, 2021:40). Aynı zamanda Nijerya'dan sonra Afrika'nın en fazla ham petrol üreten ikinci ülkesidir (DEİK, 2021:40). Petrolden sonra ülkenin en önemli ihracat ürünü elmadır (DEİK, 2021:40). Ülkede yılda 6 milyon karat elmas⁷ üretilmektedir (DEİK, 2021:40).

Angola ekonomisi içerisinde petrol ve elmadan sonra üçüncü önemli sektörü balıkçılık sektörü oluşturmaktadır (DEİK, 2021:48). Atlantik Okyanusu'na kıyısı olması hasebiyle Afrika'nın en zengin kıyılarına sahip olan Angola'da soğuk Benguela akıntısı sayesinde uskumru, sardalya, ton balığı ve kabuklular başta olmak üzere çok zengin kaynaklar mevcuttur (DEİK, 2021:48). Balık kaynakları açısından önemli kaynaklar barındıran ülkede yıllık olarak yaklaşık 300 bin ton civarında balık üretimi yapılmaktadır (DEİK, 2021:48). Deniz balıkçılığında 120 bin, iç sularda yapılan balıkçılıkta 30 bin olmak üzere 150 binden fazla kişinin doğrudan veya dolaylı olarak balıkçılık sektöründe istihdam edildiği tahmin edilmektedir (DEİK, 2021:48-49).

⁶ Cabinda bölgesi yaklaşık 7, 270km²'lik bir alana sahip olup, 114. 000 nüfusa sahiptir. Söz konusu bölge, Kongo Nehri ile Angola'nın geri kalan kısmından ayrılmaktadır. Oldukça stratejik bir konuma sahip olan Cabinda bölgesi aynı zamanda Angola'nın petrol üreten bölgelerinden biri olmakla birlikte "Afrika'nın Kuveyt'i" olarak anılmaktadır (AFAM, 2017).

⁷ Angola'da halihazırda 12 elmas madeni bulunmakta olup, 8'i aktif durumdadır. Büyük elmas rezervleri, Lunda Norte ve Lunda Sul vilayetlerinde bulunmaktadır (DEİK, 2021:50).

Angola, Atlantik Okyanusu kıyısında bulunmanın getirmiş olduğu önemli avantajlara sahip bir ülke konumundadır. Atlantik Okyanusu kıyısında olması hasebiyle önemli limanlara sahiptir. Bundan dolayı da Angola'da uluslararası ticaret ülkenin önemli dört limanı olan Luanda, Lobito, Cabinda ve Namibe limanlarından gerçekleşmektedir (DEİK, 2021:52). Ülke ithalatının % 95'i limanlar⁸ yoluyla yapılmaktadır (DEİK, 2021:52). Yapılan bu ithalatın yaklaşık olarak % 70- 80'lik kısmı da özellikle Luanda Limanı'ndan yapılmaktadır (DEİK, 2021:52).

Ulusal bağımsızlığın kazanılmasının ardından Afrika ülkeleri arasında önemli bir ekonomik ivme kateden Angola, Lobito Limanı'nın özelleştirilmesi ile birlikte bölgenin ticari potansiyelini büyük oranda arttırmıştır (Euronews, 2022). Lobito Limanı'nın özelleştirilmesiyle beraber bölgenin dünyaya açılma yolunda önemli bir liman konumuna yükselmiştir. Atlantik kıyısında bulunan Lobito Limanı, Benguela demiryolu ile birlikte kıtanın 1300 kilometre derinine ulaşan bir koridor oluşturmaktadır (Euronews, 2022). Bu koridor aynı zamanda Demokratik KC ve Zambiya'dan bakır ve kobalt ihraç etmenin en hızlı yolu olma özelliği taşımaktadır (Euronews, 2022).

Angola'da kıyı şeridinde bulunan limanlardan ülkenin iç kısımlarına doğru uzanan önemli demiryolları bulunmaktadır. Limanlar ve demiryolları arasındaki bu bağlantı hem Angola'nın hem de komşu ülkelerin ihracatında önemli bir işlev görmektedir. Ülkede var olan demiryolları⁹ kıyı şeritlerinde yer alan liman şehirlerine bağlantı sağlamaktadır (Wikipedia). Angola'da var olan tüm demiryolları birbirine paralel olarak kıyıya doğru uzanır (Ataöv, 1975:52). Günümüzde ülke genelinde aktif olarak bulunan birbirine bağlantısı olmayan üç demiryolu güzergahı bulunmaktadır (Wikipedia). Bu demiryollarından limanlara ürün ve insan taşımacılığı yapılmaktadır. Angola'nın genel olarak sahip olduğu toplamda 2, 764 km'lik demiryolunun işletmesi devlet kuruluşu olan Caminhos de Ferro de Angola (Angola Demiryolları) gerçekleştirmektedir (Wikipedia).

⁸ Luanda, Lobito ve Benguela Limanları, tarihsel olarak Güney Afrika bölgesinin okyanusa erişimi bulunmayan iç kısımlarındaki ülkeler için Atlantik Okyanusu'na açılan kapıları olmuştur. Özellikle Demokratik KC'den gerçekleştirilen bakır ihracatı için bu limanlar önemlidir. Angola ile birlikte üç ülkenin (Demokratik KC, Zambiya ve Zimbabve) dış ticaretinde de bu limanlar kullanılmaktadır (DEİK, 2021:52).

⁹ Yabancılar bu topraklarda demir yollarını ülkenin iç kısımlarına erişebilmek ve komşu Katanga ile Zambia'nın zengin madenlerine uzanmak için yapmışlardır (Ataöv, 1975:52).

Angola genelinde birbirinden bağımsız olarak var olan demiryolları bağlantıları aşağıda belirtildiği şekildedir:

Caminhos de Ferro de Luanda (Luanda Demiryolu Güzergahı)

Caminhos de Ferro de Benguela (Benguela Demiryolu Güzergahı)

Caminhos de Ferro Namibe (Namibe Demiryolu Güzergahı)

Şekil 3: Angola Demiryolları haritası

Daha önce de ifade edildiği üzere Angola'nın ihracatındaki en önemli kalemi Petrol oluşturmaktadır. Bu nedenle Angola'nın ihracatı, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Küresel petrol fiyatlarındaki artış ve azalmalar Angola'nın ihracatını doğrudan etkilemektedir. Angola'nın 2013 yılında 74,2 milyar dolarla maksimum miktarına ulaşan ihracatı 2020 yılına kadar sürekli gerileme göstererek 21 milyar dolara gerilemiş, 2021 yılında 33,7 milyar dolara 2022 yılında ise 46 milyar dolara yükselmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023:8). Angola'nın ithalatı ise

2014 yılına kadar sürekli artış göstererek 28 milyar doların üzerine çıkmış, 2021 yılında 11,4 milyar dolar, 2022 yılında ise dolar olarak gerçekleşmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023:8). 2022 yılı dış ticaret hacmi 59 milyar dolar, dış ticaret dengesi 34 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı: 2023:8).

1.4. Tarihçe

Şekil 4: Angola Siyasi Haritası.

Angola ya da resmi adı ile Angola Cumhuriyeti (Portekizce: Republica de Angola), Afrika kıtasının güneybatı bölümünde yer alan bir ülkedir (Wikipedia). Kimbundu, Umbundu ve Kikongo dillerinde “Ngola” olarak adlandırılan ülkenin komşularını güneyde Namibya, kuzeydoğuda Kongo DC, doğuda Zambiya oluşturmaktadır olup ülkenin batısında ise Atlas Okyanusu yer almaktadır (Wikipedia). Angola’ya bağlı olmasına rağmen anakara ile fiziki bağlantısı bulunmayan ve ülkenin kuzeyinde Atlas

Okyanusu kıyısında yer alan Cabinda bölgesi de Kongo Cumhuriyeti'nin yanı sıra yine Kongo DC (Zaire) ile sınıra sahiptir.¹⁰

Günümüzde Angola devlet sınırlarının kapsadığı alan, tarihi bir perspektiften incelendiğinde bu sınırların krallıkların yanı sıra birçok sayıda küçük siyasi topluluklara ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Ülkenin en eski yerleşimcilerinin günümüzde Afrika'da yaşayan ve Batılılar tarafından Bushmen olarak adlandırılan Saan halkının ataları olduğu düşünülmektedir. Avcı- toplayıcı bir halk olan Saanların, Khoisan dil ailesine mensup bir dili konuştukları bilinmektedir. (Henderson, 1979: 40-42). Yaklaşık 8.000 yıl önce avcılık ve toplayıcılık ile geçinen insanların yaşadığı bu bölgeye, 5. Yüzyıldan itibaren yaklaşık 400 farklı etnik gruptan oluşan ve Bantuca konuşan Bantu Halkları göç ettiler, bu halklar kurak bölgelerde avcılık ve toplayıcılık, biraz daha verimli bölgelerde ise tarım ve göçebe hayvancılık yaparak geçinmişlerdir (Prokasky, 201:10; Albrecht, 2007:15 vd.; Van Dijk, 2004: 59-63).

1200'lü yıllarda Kongo Irmağı'nın güneyine doğru genişleyen Bakongo Halkı, 1350 yılında Kongo Krallığı'nı¹¹ kurdular. Kurulan bu krallık günümüzde Angola, Kongo Cumhuriyeti (KC), Zaire ve Gabon sınırlarını kapsayan geniş bir alanda egemen olmuştur (Collelo, 1991: 6-9; Staeger ve Rotberg, 2007: 19-20; Palgrave Macmillan, 2017: 105). Belirtilen bu dönemde birçok küçük devletçığın, başkenti Mbanza- Kongo (Sao Salvador)

¹⁰ Wikipedia.

¹¹ Batı merkezli tarih yazımının sömürgecilik öncesi dönemde Afrika coğrafyasındaki topluluklar ve krallıklar söz konusu olduğunda sıklıkla başvurduğu "ilkel", "geri kalmış", "medenileşmemiş" Afrika miti dönemin Kongo Krallığı'nın gerçekleriyle örtüşmemektedir. Batı merkezli tarih yazımındaki bu yanlışlığı ve önyargıyı ortaya konulabilecek birkaç maddeyle açıklamak mümkün olabilmektedir. İlk olarak, Kongo Krallığı sömürgecilik öncesi dönemde Portekiz'e kıyasla oldukça büyük bir yüzölçümüne ve hakimiyeti altındaki vasal devletlerle birlikte nispeten oturmuş bir siyasi yapıya sahiptir. İkinci olarak, söz konusu krallık belirtilen dönemde geniş bir ticaret ve üretim ağını kontrol etmiştir. Öyle ki feodal sistemin üretim mekanizmalarını yavaşlattığı Portekiz'in aksine, Kongo Krallığı'nın dinamik bir üretim süreci içerisinde yer aldığı dillendirilmektedir. Üçüncü olarak, bu krallığın Portekiz'e karşı yumuşak karnı olarak addedilebilecek ateşli silahların ve açık denizlere çıkabilecek gemilerin eksikliği ise büyük oranda ülke liderlerinin stratejik tercihlerinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda, çevresinde bulunan diğer krallıklar ve devletler önemli bir tehdit oluşturmadığı için ateşli silahlar Mbanza- Kongo yöneticilerinin gündemine geç girmiştir. Diğer taraftan, Atlas Okyanusu ve denizlerle sınırı olmasının getirmiş olduğu büyük fırsatlar olsa da, Kongo Krallığı'nın iç kesimlerinin toprak, tarımsal ürün, eğlence ve ticaret yönünden son derece zengin olması ülkede deniz ticareti ve okyanuslara yönelik ilginin nispeten sınırlı kalmasıyla neticelenmiştir. Bu nedenle, siyasi örgütlenmesini büyük oranda tamamlayan, bölgesinde en güçlü aktör olarak ön plana çıkan ve kendine özgü bir üretim mekanizmasına sahip olan Kongo Krallığı'nın, Batı merkezli kaynakların söylemlerinin aksine hüküm sürdüğü dönemin şartlarında ilkel, geri kalmış ya da medenileşmemiş bir ülke özelliği taşımadığını söylemek mümkündür. Hatta Afrika coğrafyasının bu güçlü krallığının zamanın şartlarına göre büyük, güçlü ve zengin bir krallık olduğunu söylemek de uygun olacaktır. (Hasan Aydın, Doktora Tezi).

olan bu gösterişli krallığa siyasi olarak tabi olduğu ve ona bağlı birer eyalet statüsünde varlıklarını sürdürdükleri de bilinmektedir. Kongo Krallığı'na tabi olanların en güçlüsü, günümüz Angola'sının kuzeyinde yer alan ve büyük oranda Kimbundu halkına mensup kimselerden oluşan Ndongo Krallığı'dır. (Aydın, 2022: 173). Etnik yapılarındaki farklılığa rağmen hem Bakongo halkının hem de Kimbundu halkının Bantu dilini konuştukları ifade edilmektedir (Staeger ve Rotberg, 2007: 19-20).

Yukarıda anlatılan söz konusu dönemlerde bu bölgede Angola adı altında herhangi bir devlet ya da topluma rastlanmamaktadır. Angola adının ilginç bir şekilde Ngonda krallarına/kraliçelerine verilen "Ngola a kiluanje" unvanından türetildiği ileri sürülmektedir (Collelo, 1991: 10; Palgrave Macmillan, 2017: 105). Daha sonraki zamanlarda bölgeye gelen Portekizli denizciler tarafından Luanda ve çevresini tanımlamak amacıyla kullanılan kavram, zamanla kullanılan tanımın muhtevasının genişlemesiyle beraber günümüzde Angola sınırları içerisinde yer alan toprakların tamamını ya da başka bir deyişle Kongo Krallığı'nın güneyini kapsayacak şekilde tanımlanmaya başlanmıştır. Bu bölgenin Angola olarak isimlendirilmesi ise ilk defa 1822 Portekiz Anayasa'sında olmuştur (Hatzky, 2012:42).

Bulunmuş olduğu zaman diliminde kendi coğrafyasının güçlü ve zengin aktörlerinden biri olarak varlığını sürdüren Kongo Krallığı, coğrafi keşiflerle beraber Avrupalı denizcilerin Atlantik'in Afrika kıtasının batı kıyılarına gelmeleriyle beraber sahip olduğu özelliklerini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Avrupa kıtasında Coğrafi Keşiflerle beraber başlayan yeni yerler ve yeni zenginlikler keşfetme umudu Afrika coğrafyasındaki topluluklar ve krallıklar açısından iyi neticeler doğurmamıştır. Coğrafi Keşifler olarak adlandırılan bu süreçle beraber modern sömürgecilik adıyla yeni bir dönem başlamıştır.

Portekiz modern dönemde sömürgeciliğe ilk başlayan ve bu uygulamayı en son nihayete erdiren sömürgeci Avrupa ülkesi olma vasfına sahiptir. Lizbon yönetiminin "Keşifler Çağı" olarak da adlandırılan sömürgecilik faaliyetleri, Asya'ya yönelik deniz ticareti için yeni bir yol bulmak ve doğunun zenginliklerine ulaşmak amacıyla 1415 yılında Prens Henrique'nin (Infante Dom Henrique) girişimleriyle başlamıştır (James, 2004: XIII). Bu amaçla 1415 yılında başlayan ve Kuzey Afrika'da yer alan Septe'yi

(Ceuta) işgal etmesiyle başlayan emperyalist genişlemesi 1999 yılında Makao'nun - Macau- Çin' e devredilmesiyle resmen sona ermiştir (Gencoğlu: 2021).

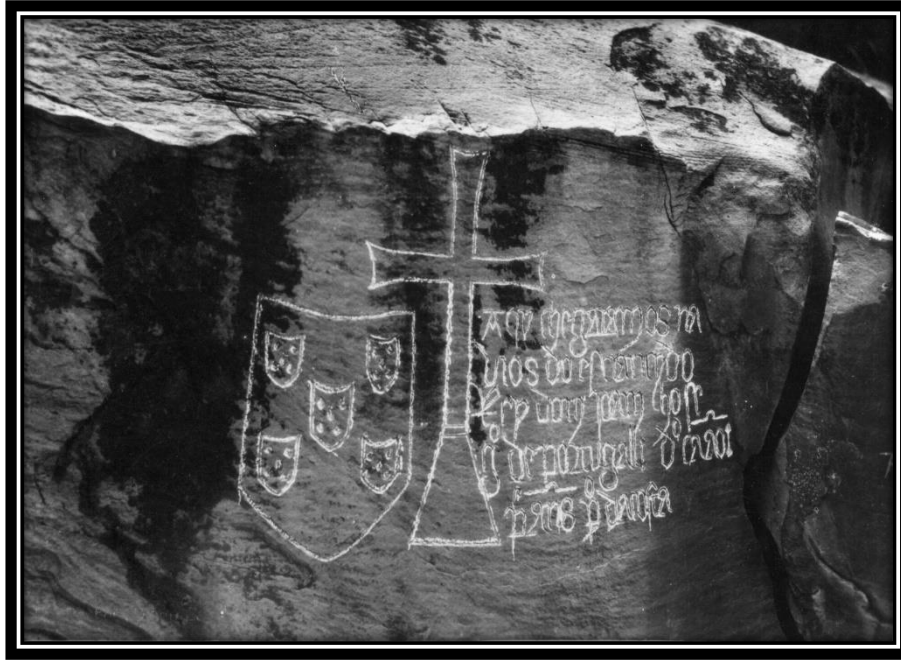

Şekil 5: Prens Henrique (Infante Dom Henrique) (Wikipedia).

Prens Henrique'nin öncülüğünde başlatılan keşifler çağında Portekizliler Atlantik kıyıları boyunca hareket etmişlerdir. Bu çağda Portekizliler önce 1415 yılında yakınlarındaki Septe'te- Ceuta- (İnan, 2020: 194), daha sonra 1440'lı yıllarda Gine Körfezi kıyılarına varmışlardır. (Hair, 1990: 116; Hair, 1992: 11-12). Ülkenin günümüzde Angola sınırları içerisinde yer alan bölgeyle ilk teması ise 1482 yılında Kongo Krallığı'nın batı kıyılarına ulaşan otuzlu yaşlardaki denizci ve kaşif Diogo Cao'nun seferiyle mümkün olmuştur (Brinkman, 2016: 258-259).¹²

Portekiz adına Afrika kıyılarındaki yapılan seferlere katılan Cao, keşfedilen yerlerin Portekiz Krallığı'na ait olduğunu simgelemek için Padrao adı verilen taştan anıtlar inşa etmiştir. Cao aynı zamanda bugün Angola olarak bilinen topraklara da bir Padrao dikmiş ve yolculuğunun sonuna geldiğini belirten bir işaret bırakmıştır.

¹² Angola'nın sömürge dönemi genellikle, Hindistan için deniz yolu bulmak amacı ile yola çıkan "Portekizli denizci Diogo Cao'nun 1482 yılında bugünkü Angola sahillerine ulaşması ile başlatılır ve buralar Avrupalıların Afrika'daki ilk yerleşim alanlarından biridir. (Mair, 2009: 67).

Şekil 6: Diogo Cao tarafından Kongo'da Padrao adı verilen bir anıta yazılan işaret.

Kaşif Cao gerçekleştirdiği seferinde hem Kongo Krallığı'yla hem de bu krallığa tabi olan Ngola Krallığı'yla temas kurmuştur. İlk zamanlarda bölgede konuşulan dilleri bilmemenin getirdiği dezavantajdan dolayı yerlilerle sınırlı bir şekilde etkileşime geçilmiştir. Ancak kaşif Cao bu dezavantajı ortadan kaldırmak amacıyla birkaç yerliyi tercüman olarak yetiştirmek için Portekiz'e götürmüştür. Birkaç yıl sonra geri döndüğünde ise yanında getirdiği çeşitli hediyelerle birlikte Mani Kongo olarak adlandırılan Kongo kralıyla da bir görüşme yapmıştır. (Kürschner, 1976: 9). Prens Henrique'den yapılan alıntılar da Portekizli denizcilerin bölgeye gelişleriyle beraber ilk aşamada çeşitli ürünlerin alışverişine, yani ticarete dayandığı belirtilmektedir. Bu kapsamda Portekizlilerin Kongo Krallığı'na ateşli silah, kumaş ve şarap sattığı, karşılığında ise altın, fildişi ve köle satın alındığı vurgulanmaktadır. (Aydın, 2022: 174).

Şekil 7: Diogo Cao.

Cao'nun seferini takip eden yıllarda, Portekiz ve Kongo kralları arasındaki etkileşimler; mektuplaşma, ticari ilişkiler, hediyeleşme ve elçi ziyaretleri suretiyle devam etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin bu yoğunlukta gerçekleşmesi dini anlamda etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Nitekim Angola'nın Hristiyanlık ile tanışması ve Hristiyanlığın Angola topraklarına girmesi ilk kez bu dönemde gerçekleşmiştir. Bunun neticesinde birçok Angolalı bu dini benimsemiştir. Portekizli denizcilerin bölgeye gelişiyle beraber Hristiyanlığı benimseyen Angolalıların en bilineni ise 1491 yılında gönüllü olarak vaftiz edilen Kongo Kralı Nzinga Nkuwu ile Vatikan tarafından Kongo piskoposu olarak tayin edilen oğlu Henrique Kinu a Mvemba- Hristiyanlığı seçtikten sonraki ismiyle Alfonso (Britannica.com). Verilen bilgiler ışığında anlaşılacağı üzere Portekiz'in Angola'yla kurmuş olduğu ilk ilişkilerin sınırlı bir şekilde tezahür ettiği, bir ast- üst ilişkisinden ziyade eşit aktörler arasında ilişki kurma biçimi olarak kabul edilen ticarete odaklandığı, siyasal ilişkilerde eşit mütekabiliyet prensibinin temel alındığı görülmektedir. Ancak iki devlet arasında kurulan eşit ilişki kurma biçimi başlayan plansız Hristiyanlaştırma hareketi ve Portekiz'in 16. yüzyılın başlarında köle ticaretine yönelmesiyle sona ermiştir.

1.4.1. Angola’da Köle Ticareti

Yukarıda da belirtildiği üzere Angola’nın Sömürge dönemi genellikle Hindistan için deniz yolu bulmak amacı ile yola çıkan “Portekizli denizci Diogo Cao’nun 1482 yılında bugünkü Angola sahillerine ulaşmasıyla başlatılır. (Mair, 2009: 767). İlk zamanlarda gümüş ve altın bulma umudu içerisinde olan Portekizli denizciler zaman içerisinde kendileri için çok daha değerli olan köle ticaretine yönelmişlerdir. 16. ve 17. yüzyıllarda, Lizbon yönetiminin Brezilya’yı ve bazı Karayip adalarını sömürgeleştirmesi, Kongo Krallığı ile Portekiz arasında eşit siyasi ve ekonomik ilişkilerin muhtevasını büyük ölçüde değiştirmiştir. (Aydın, 2022: 175). Angola’nın ve Afrika’nın bu anlamda kaderini değiştirecek ve bölgedeki köle ticaretini hızlandıracak gelişme ise Sao Tome ve Principe adasının 15. yüzyılın sonundan itibaren Portekizli denizciler tarafından keşfedilmesi, ardından 16. yüzyılla birlikte önemli bir köle ticareti merkezi haline getirilmesi olmuştur. (Aydın, 2022: 175). Bu kapsamda Portekiz sömürgeciliğinin başladığı tarihten Angola’da köle ticaretinin şeklen de olsa yasaklandığı 19.yüzyılın ortalarına dek Angola’da yaşayan yaklaşık iki milyon insanın Brezilya ve Kuzey Amerika’ya köle olarak götürüldüğü tahmin edilmektedir. (Collelo, 1991: 15).¹³ Yeni dünya olarak adlandırılan Amerika

¹³ Achille Mbembe Zenci Aklın Eleştirisi adlı eserinde Atlantik’in köle ticareti merkez üssüne dönüşmesine ve Afrika’nın bu merkezin kalbinde yer almasını şu ifadelerle açıklamaktadır: İspanya ve Portekiz’in Arap dünyasının çevre kolonileri konumundan Avrupa’nın Atlantik- ötesi yayılmasının motorlarına dönüşümü ile Afrikalıların İber Yarımadası’na akını aynı zamana denk düşer. İber Yarım Adası’na akın eden bu Afrikalılar, Büyük Veba Salgını (Black Death) ve 14. yüzyıldaki büyük açlık sonrası İber prensliklerinin yeniden inşasında yer almışlardır. Çoğunluğunu köleler teşkil etmişse de, hepsi öyle değildir. Aralarında özgür insanlar da vardı. Yarımada’nın köle tedariki, o zamana kadar Moroların kontrolünde bulunan Sahra ötesi yollarla gerçekleşirken, 1440’a doğru İberlerin Atlantik Okyanusu üzerinden Batı ve Orta Afrika’ya doğrudan ulaşmaları sonucunda köklü bir değişim meydana geldi. Yağmalarda esir alınmış ve toplu olarak satışa çıkarılmış ilk siyahlar, 1444’te Portekiz’e vardılar. 1450 ve 1500 arasında “ganimetlerin” sayısı hissedilir ölçüde arttı. Bunun sonucunda Afrikalı nüfus arttı ve Portekiz’e her yıl bazı İber kentlerinin demografik yapısının dengesini bozacak kadar binlerce Afrikalı köle akını etti. Örneğin, 16. yüzyıl başında Lizbon, Sevilla ve Cadiz’de nüfusun %10’a yakını Afrikalılardan oluşuyordu. Bunların çoğunluğu tarım ve ev hizmetlisi olarak çalışıyordu. Her durumda, Amerika topraklarının fethi başladığında, Afro- İberler ve Afrikalı köleler, gemi tayfalarının, ticari işlerin, plantasyonların ve İmparatorluğun kent merkezlerinin bir parçasıydılar. Çeşitli askeri seferlere, (Porto Riko, Küba, Florida) ve 1519’da Meksika’ya hücum eden Hernan Cortes’in birliklerine katılmışlardı. Atlantik, 1492’den sonra, bu üç kutuplu ticaretle, Afrika’yı, Kuzey ve Güney Amerika’yı, Karayipler’i ve Avrupa’yı girift bir ekonomi etrafında birbirine bağlayan gerçek bir ağ haline geldi. Eskiden görece özerk bölgelerin eklemelenmesiyle, bu kara ve okyanuslardan oluşan devasa çok yarım küreli yapı, tarihte benzeri bulunmayan değişimlerin motoruna dönüştü. Afrika kökenli insanlar aynı okyanusun bir kıyısından, Batı ve Orta Afrika köle limanlarından Amerika ve Avrupa’daki köle limanlarına bitmek bilmeyen gidiş gelişler gerektiren bu yeni dinamiklerin kalbinde yer alıyorlardı. Bu dolaşım yapısı, devasa sermayeler gerektiren bir ekonomiye dayanır. Bu, madenlerin, tarım ürünlerinin ve diğer işlenmiş naklini, sigortaların, muhasebenin ve iktisadın gelişimi ile o güne kadar bilinmeyen pratiklerin ve teknik bilgilerin yayılmasını kapsayan bir ekonomiydi. Eşine rastlanmamış bir melezleşme harekete geçirilmiş ve yoğun bir din, dil, teknoloji ve kültür trafiğine sıkı sıkıya bağlanmıştı.

kıtasına köle olarak götürülen Afrikalıların birçoğu da bu yolculuklar sırasında hayatlarını kaybetmişlerdir.

Portekiz ve İspanya'nın İberik yarımadasından çıkıp Atlantik- ötesi yolculuklarının neticesinde Orta ve Batı Afrika kıyılarına ulaşmaları, Amerika'nın 1492'de Avrupalılar tarafından keşfedilmesiyle beraber Atlantik dünyaların birbirine bağlandığı bir merkez üssü, yeni bir küresel bilincin ortaya çıktığı yer halini almıştır. Kurulan bu devasa yapı içerisinde hem Portekiz'in hem de diğer Avrupalı ülkelerin ekonomik gelirlerinin çoğu köle ticaretinden karşılanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1820 yılına gelindiğinde Portekiz hükümetinin gelirlerinin %85'ini sömürgelerden ve büyük oranda köle ticaretinin oluşturduğu ekonomik faaliyetlerden elde ettiği gerçeği bu yöndeki görüşü güçlendirmektedir. (Mormul, 2018: 46).

Her ne kadar Portekiz köle ticaretinden büyük bir gelir elde etse ve dünyaya önemli ölçüde milyonlarca köle akışı sağlasa da bu alanda hiçbir zaman tekel konumunda olamamıştır. Çünkü 17. ve 18. yüzyıllarda Portekizliler köle ticareti konusunda sermayeyi ve araçları kontrol etme noktasında İngiltere'nin, Hollanda'nın ve hatta kendi sömürgesi hüviyetinde olan Brezilya'nın dahi gerisinde kalmıştır (Collelo, 1991: 15-16). Dahası sömürgelerin ve köle ticaretinin karlı yüzü, her dönemde olduğu gibi belirtilen dönemde de uluslararası sistemdeki rakip aktörlerin ilgisini çekmiştir. Örneğin Otuz Yıl Savaşları'nın¹⁴ kaotik ortamından faydalanan Hollanda'nın Lizbon yönetiminin Afrika'daki sömürgelerine saldırması, Portekiz için köle ticaretinin sekteye uğraması riskini de beraberinde getirmiştir.

1500'lü yılların ikinci yarısından bu yana İspanya egemenliğinde bulunan Portekiz, Avrupa'da patlak veren Otuz Yıl Savaşları'nı fırsat olarak görerek 1640 yılında

¹⁴ Oral Sander (2016: 99-100) Otuz Yıl Savaşları'nı şu şekilde açıklamaktadır: Bir kere, Katolik ve Protestan davası üzerinde Alman iç savaşıydı. İkinci olarak, siyasal birliği korumak isteyen Kutsal Roma İmparatoru ile bağımsızlıklarını sağlamak için çabalayan üye devletler arasında bir iç savaşı. Bu iki iç savaş arasında tam bir aynılık yoktu; çünkü Protestan devletler kadar Katolik devletler de İmparator'un denetimini istemiyorlardı. Üçüncü olarak, Otuz Yıl Savaşları Alman topraklarında sürdürülen Fransa ile Habsburglar, İspanya ile Hollanda arasında ve işin içine Danimarka, İsveç ve Transilvanya'nın da karıştığı uluslararası bir savaşı. Otuz Yıl Savaşları, Fransız Devrim Savaşları öncesinin en büyük Avrupa savaşıdır ve Protestanların zaferi sonucu 1648 tarihli Westphalia (Vestefalya) Barışı ile bitmiştir. Barışı hazırlayacak olan konferans, Avrupa'nın en büyük ilk konferansı sayılabilir. En önemli özelliklerinden biri, daha önceki uluslararası toplantılar dini nitelikteyken, Westphalia'nın devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmasıdır.

bu ülkeye başkaldırmıştır. Bu kapsamda Lizbon yönetimi onlarca yıldır İspanyollarla savaş halinde olan Hollandalıların desteğini umsa da Hollanda Portekiz'in içinde bulunduğu durumu kendi sömürgelerini genişletmek için bir fırsat olarak görmüştür. Böylece Hollandalılar öncelikle Brezilya topraklarında yer alan Bahia ve Pernambuco'yu işgal etmiş; 1641 yılına gelindiğinde ise Portekiz hakimiyetindeki Sao Tome ve Principe ile başta Lunda ve çevresi olmak üzere Angola'nın bazı bölgeleri Hollanda'nın hakimiyetine girmiştir (Thornton, 2016: 189). Hollanda'nın Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerine girişmesinin en temel sebeplerinden biri de Kongo Kralı II. Pedro'nun bölgedeki Portekiz hakimiyetine karşı Hollandalılarla ittifak kurma amacıyla yazdığı mektubun etkili olduğu iddia edilmektedir. (Thornton, 2016: 191- 192). Genel kaniya göre Kongo ve Matamba kralları işgal boyunca düşmanca hislere sahip oldukları Portekizli sömürgecilere karşı Hollandalılarla birlikte hareket etmişlerdir. (Aydın, 2022: 177). Hollanda'nın Portekiz sömürgelerinde girişmiş olduğu bu işgal hareketleri, ithalat ve ihracatının büyük bir bölümü köle ticaretinden karşılanan Portekiz ekonomisini büyük oranda olumsuz etkilemiştir.

1648 yılında Afrika'daki sömürgelerini Hollanda'dan geri alan Portekizliler, Hollanda ile birlikte hareket eden Kongo Krallığı'nın (1665) ve ardından Ndongo Krallığı'nın (1671) üzerine askeri birliklerini göndermiştir. Bu gelişmelerin neticesinde iki krallık da teorik olarak özerk bir mahiyette varlığını sürdürmekle birlikte uygulamada Portekiz'in Angola üzerindeki tahakkümü belirginleşmeye başlamıştır. Portekiz tahakkümü iyiden iyiye belirginleşmiştir. Ndongo Krallığı söz konusu Hollanda işgali sırasında her ne kadar Portekiz'e sadık kalsa da Hollandalıların Angola'dan ayrılmasının ardından bağımsızlık ilanında bulunmaları nedeniyle Lizbon yönetimi tarafından üzerlerine askeri birlikler gönderilmiştir. (Aydın, 2022: 177).

Dönem itibariyle devasa bir boyuta ulaşan köle ticareti bölgenin önemli aktörleri konumunda olan Kongo ve Ndongo krallıklarının yanı sıra bu krallıklara nispeten küçük devletler konumunda olan diğer krallıkları da derinden etkilemiştir. Çünkü zaman içerisinde irili ufaklı krallıklar olarak da adlandırılabilen bu devletler silah ve mühimmat elde etmenin tek yolu olarak gördükleri köle ticaretine dahil olmuşlardır. (Joao- Gunza, 2019: 448). Nitekim bu krallıklar hem kendi aralarında hem de komşu

krallıklarla yaptıkları savaşlarda esir alınan savaşçıları köle olarak alıp satmaya başlamışlardır.

Portekiz sömürge yönetimi, günümüz Angola topraklarının liman kentleri olarak bilinen özellikle Luanda, Benguela ve Cabinda'yı bir köle ticareti merkez üssüne çevirmiştir. Aynı zamanda 1575 yılında burada "yöneticilik yapan Paulo Dias'ın etkisiyle sömürgecilik ve yerel halkı bu sömürgeye boyun eğdirme çalışmalarının genişlemesiyle beraber yerli halkların hem kendi aralarında çatışmaların yaşanmasına hem de Portekiz güçlerine karşı direnişleri başlamıştır (Acar, 2019:134). Köle ticareti faktörü ve Angola'da bol miktarda kıymetli maden- altın ya da gümüş- bulunduğu inancı ise Portekizlilerin bu çatışmaları teşvik etmesine ve hatta Portekiz vatandaşı bazı kişilerin çatışmaların bilfiil içerisinde yer almasına yol açmıştır. (Kürschner, 1976: 10-11; Collelo, 1991: 9). Önemli bir ekonomik kazanç olan köle ticaretinin ve değerli madenleri elde etmenin itici bir güç olduğu bu çatışmalarda, başta Kongo ve Ndongo krallıklarında olmak üzere bölgenin ekonomik, siyasi ve demografik yapısı oldukça büyük zarar görmüştür. (Ball, 2017: 5-7). Dahası yapılan çatışmalarda elde edilen köleler de yeterli gelmeyince, "pombeiro" adı verilen "Portekizli, melez ya da siyah köle tacirleri" de yerel kabile şeflerinden kıyafet ve şarap karşılığında köle satın almaya başlamışlardır (Candido, 2007: 3; Collelo, 1991: 15). Geline nokta ise köle ticaretinin ve buna bağlı faaliyetlerin doruk noktasına çıktığı bir dönemde bölgede yaşayanlara "mağdur olmak (köleleşmek)" ya da "fail olmak (köleleştirmek)" dışında somut bir alternatif bırakılmamıştır (Kürschner, 1976: 11).

Böylelikle 16. yüzyıldan itibaren Angola'nın merkezi ve güneyi bir köle ticareti merkezi olmuştur. Bu kapsamda "pombeiros" tarafından toplanan birçoğu iyi beslenmemiş ve zayıf koşullarda hayatlarını sürdüren köleler: Luanda, Benguela ve Cabinda gibi liman şehirlerine gönderilmiş ve buralarda yeterli şekilde beslenip güçlendirildikten sonra Atlantik deniz ticaretine hazır hale getirilmişlerdir (Staeger ve Rotberg, 2007: 21). Sonuç olarak köle ticareti olgusu yaklaşık 300 yıl boyunca Angola'nın ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamının temel bir bileşeni haline almıştır.

Portekiz hükümeti, uluslararası konjonktüre paralel olarak Angola'daki köle ticaretini kendi topraklarında 1836 yılında resmi olarak yasaklasa da, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar gayriresmi bir şekilde devam etmiştir. Portekiz gemilerinin köle ticareti

hareketliliğini engelleme noktasındaki başarısızlığı nedeniyle söz konusu hareketlilik 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Köle ticareti tam olarak İngiliz gemilerinden alınan yardımla sona erdirilebilmiştir.

1.4.2. Berlin Batı Afrika Konferansı

Afrika kıtasının keşfi yavaş ve belirli süreçler izlenerek mümkün olmuştur. Bu süreçlere bakıldığında ise ilkin ilk çağlarda, Kuzey Afrika'da Mısır ve Kartaca medeniyetlerinin izlerine rastlandığı göze çarpmaktadır. Daha sonrasında ise bunların yerini Roma İmparatorluğu almış ve Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı ile de Kuzey Afrika, Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolüne girmiştir. (Armaoğlu, 2012).

8, 9, ve 10. yüzyıllarda ise Arap yarımadasının Doğu Afrika ile temasa geçtiği gözlenmektedir. (Armaoğlu, 2012). Somali, Kenya ve Kızıldeniz kıyıları 10. yüzyıldan itibaren Arapların kontrolüne girmiştir. (Armaoğlu, 2012). Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu bölgesindeki Arap nüfuzunun etkili olduğu yerleri kontrolü altına almasıyla beraber Doğu Afrika'daki Arap kontrolü de zayıflamıştır. Arapların Doğu Afrika'da etkinliklerinin azaldığı zaman dilimi aynı zamanda Avrupalıların Afrika coğrafyası ile ilgilenmeye başladıkları zamana tekabül etmiştir. 15. yüzyıldan itibaren Portekizliler Angola ve Mozambik kıyılarını ele geçirirken Hollandalılar da Güney Afrika kıyılarına yerleşmeye başlamışlardır. Fransızlar ise 16. yüzyılda, Batı Afrika kıyılarında Senegal'den itibaren Afrika'ya girmeye çalışmışlardır. İngilizler ise genellikle Gine Körfezi kıyılarına yerleşmişlerdir. (Armaoğlu, 2012).

Fahir Armaoğlu (2012; 114) Avrupalıların denizcilikte ilerlemiş olduklarından ötürü Afrika'nın kıyılarına yerleştiklerini, iklim ve tabiat şartlarının güçlülüğü dolayısıyla kıtanın içlerine girmeye cesaret edemediklerini belirtmektedir. Bu sebeple 19. Yüzyılın ortalarına gelinceye kadar Afrika'nın iç kısımları ve buralardaki hayatın insanlığın bilgine kapalı kaldığını belirtmektedir. Armaoğlu aynı eserinde Afrika'nın insanlığın bilgisine açılmasında Nil Nehri'nin büyük rol oynadığını ve çok eski çağlardan beri Nil'in kaynağının insanların merakını çektiğini belirtmiştir.

Bu merak doğrultusunda bazı kaşiflerin Nil'in kaynağını araştırma teşebbüsünde bulunmaya çalıştığı gözlemlense de bunda başarılı olunmadığı görülmektedir. Nil'in kaynağını bularak insanlığın bilgisine sunan ve Afrika'nın içlerine yolculuk eden önemli kaşiflerden ilki David Livingstone'dur. (Duman, 2012). Afrika'nın ayak basılmamış yerlerine giden Livingstone kıtaya hayranlığı artarken diğer taraftan burada yapılan köle ticaretine karşı çıkmıştır. Özellikle 1851'de Zambezi nehrini boydan boya geçtiği sırada Portekizlilerin Angola'da yaptığı köle ticaretini bütün korkunçluğu ile görmüştür. (Demir). Livingstone öldükten sonra Henry Morton Stanley onun gezilerini devam ettirerek 1870- 1894 yılları arasında Uganda, Kenya ve Kongo'nun iç kısımlarını gezmiştir. (Armaoğlu, 2012).

Afrika'nın iç kısımlarının da keşfedilmesiyle beraber ve aynı zamanda sanayi devriminin getirmiş olduğu ham madde ve yeni pazar arayışı sömürgeci Avrupa devletlerinin kıtaya olan ilgilerini daha da canlandırmıştır. Nitekim o güne kadar Afrika kıyılarına yerleşen Avrupalı devletler kıtanın iç kısımlarının da keşfiyle beraber kıyılardan içerilere akın etmiştir. Bu da Avrupalı devletlerin Afrika'yı sömürgeleştirme çabalarına görülmemiş bir hız vermiştir.

1870'lere gelinceye kadar Avrupa devletlerinin özellikle Afrika kıtasındaki sömürge girişimlerinde "sözlü işgal" ilkesine uyulmuştur. Oral Sander (2016) eserinde bu ilkeyi ve devamındaki süreci şöyle açıklamaktadır: Afrika'nın belirli bir kısmına çıkan devlet, gözünün alabildiğine kadar toprağı kendi egemenliği altında saymıştır. Başka bir kıyıya çıkan devletin "görüş ufku" ile bu devletinki çakıştığında ortaya büyük anlaşmazlıklar ve hatta savaş tehlikesi çıkabilmekteydi. Gerek belirli bazı topraklar üzerindeki hak iddialarını çözüme bağlamak ve gerekse "sözlü işgal" ilkesini değiştirmek üzere 1884-1885 yıllarında Berlin'de uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Ayrıca bu konferansın da özellikle Afrika'nın sömürgeleştirilmesi sürecini hızlandırdığını belirtmektedir.

Belin Batı Afrika Konferansı (15 Kasım 1884- 26 Şubat 1885) Alman Şansölyesi Otto Von Bismarck'ın başkanlığında toplanmıştır. Konferansa Avrupa'nın birçok önemli devleti katılmıştır. İngiltere, Belçika, Hollanda, Portekiz, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri konferansa katılmışlardır. Daha sonra ise davet üzerine Rusya, İtalya, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve İskandinav ülkeleri

konferansa katılarak temsil edilmişlerdir. (Duman). Çoklu uluslararası konferans olan Berlin Konferansı neticesinde bazı kararlar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu kararlardan bazıları: köle ticareti yasaklandı, yerlilerin himaye edilmesi kabul edildi, dini özgürlükler ve ırk ayrımı yasaklandı (Duman, 2012).

Berlin Konferansı'nda Avrupalı devletlerin üzerinde uzlaştıkları en önemli karar, sömürgeleştirmede “fiili işgal”¹⁵ ilkesinin benimsemiş olmasıdır. (Sander, 2016). Alınan bu karar neticesinde bir devletin bir toprak parçasında hak iddia edip orada egemenlik sahibi olabilmesi için o toprağı askeri olarak denetim altına alıp bayrağını dikmesi gerekecektir. Yani bir devletin bir toprak parçasına sahip olabilmesi için orayı fiilen işgal etmesi gerekecektir. Fiili işgal ilkesinin sonucu olarak da Avrupa devletleri Afrika'da olabildiğince geniş topraklara sahip olabilmek için hızlı bir şekilde işgal girişimlerine başlamışlardır. Bu ilke aynı zamanda büyüklerin kendi aralarında sömürgecilik konusunda bir krizin çıkmasını da önlemiştir (Duman, 2012).

Fiili işgal ilkesiyle beraber sömürgecilikte kendilerine meşruiyet tanıyan Avrupa devletleri neredeyse Afrika kıtasının tamamında işgal girişimlerine başlamışlardır. 1875 yılında Afrika'nın Avrupa sömürgeciliğine konu olan kısmı 1/10 kadardır (Armaoğlu). 1900'e gelindiğinde ise Afrika kıtasının 9/10'u Avrupa'nın denetimindeydi ve kıtada bir iki tane bağımsız devlet kalmıştır (Sander, 2016). Bu, dünya tarihini temelinden değiştirecek görülmemiş bir olgudur¹⁶ (Sander, 2016).

¹⁵ Fiili işgal prensibi Afrika'ya hücumu daha da hızlandırmıştır. Her devlet, diğerlerinden önce harekete geçip, daha geniş toprakları işgale çalışmıştır. Avrupa politikasına ağırlık veren Bismarck bile bu sömürgeciliğe koşuştan geri kalmamıştır. Doğu Afrika'da Tanganika (bugünkü Tanzanya) 1884'te Almanya tarafından işgal edilmiştir. Bunun arkasından Almanya, Güney- Batı Alman Afrikasını (bugünkü Namibya) ve Gine Körfezi'nde Togo ve Kamerun'u ele geçirmiştir (Armaoğlu).

¹⁶ 18. ve 19. Yüzyılların Avrupa devrimlerinin gerçekte dünya devrimleri olduğı, ancak emperyalizmle açıkça ortaya çıkmıştır. Hangi alanda olursa olsun, bu “fırtına”nın itici gücü denetlenemez ve sınırlandırılmazdı (Sander).

Şekil 8: 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın Güney Afrika'ya nüfuz etmesi.

1884 ve 1885 yıllarında gerçekleştirilen Berlin Konferansı genel olarak kıtanın geleceğini temelden etkilemekle beraber aynı zamanda özele indigimizde hem Angola'nın hem de Portekiz'in kolonyal kaderini de yakından etkilemiştir. Konferansta sömürgeci güçlerin yayılma kriterlerinin belirlenmesinin yanı sıra Angola'nın da Portekiz'in sömürgesi olduğu kesinleşmiştir¹⁷ (Mair, 2009: 67 ve Endruschat, 1990: 13).

Portekizliler her ne kadar Afrika'daki serüvenlerini 15. yüzyıla dayandırsalar da Berlin Konferansının yapıldığı 19. yüzyılın sonlarına kadar bazı Atlantik adaları dışında bu serüvenin çok sınırlı kaldığı görülmektedir.¹⁸ Çünkü 19. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar Portekiz'in bu topraklarda egemenlik kurmadığı açıktır (Ataöv, 1975). Hatta askeri üslerin uzağındaki yerlere ancak yirminci yüzyılın başında erişebilmiştir (Ataöv, 1975).

¹⁷ 1960'lı yıllarda Fransa ve İngiltere'nin Afrika'daki sömürgelerini terk etmelerine karşın Portekiz otoriter rejimi 1975 yılına kadar Angola'dan çekilmemiştir (Acar).

¹⁸ Portekiz denizcilerinin Gine kıyılarına 1440'larda vardıkları, Angola kıyılarına da 1482'den sonra ulaştıkları ve Vasco da Gama'nın 1497- 1499 yıllarındaki ünlü yolculuğunda Afrika'nın Hind Okyanusu kıyılarındaki bazı noktalara uğradığı doğrudur. Ancak, Angola kıyısında Luanda kentini 1575'de kurmuşlar, Mozambik kıyılarında, sonra da Sena ve Tete'de küçük yerleşmeler meydana getirmişlerdir (Ataöv).

Başka bir ifade ile açıklamak gerekirse Portekiz sömürgeciliği Afrika topraklarında ilk zamanlarda kıyı kesiminde etkisini derin bir şekilde gösterdiği görülürken iç kesimlerde ise daha çok yerli krallıkların ve onların siyasi liderlerinin etkinliklerinin devam ettiği gözlenmektedir.¹⁹ 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Portekiz sömürgecilik faaliyetlerinin sadece kıyı kesimiyle sınırlı kalmayıp iç kesimlerde de etkisinin görülmeye başlandığı görülmektedir.

Portekiz Berlin Konferansı'nın yapıldığı 19. yüzyıl sonlarında diğer Avrupalı devletlere kıyasla endüstrisinin ve tarımının geri kalmış olmasından ötürü “Avrupa'nın yoksul ülkesi” konumunda bulunmaktaydı. Ancak Avrupa'nın yoksul ülkesi konumunda bulunmasına rağmen konferansın sonucunda Afrika'da büyük ve önemli sayılabilecek yerler elde etmişti. Portekiz'in Afrika'da elde ettiği bu büyük payın arkasında Portekiz'in kendi gücünün değil İngiltere'nin, Belçika ve Almanya'nın yayılma siyasetini engellemek için güçsüz Portekiz'i desteklemek gibi bir planın yattığı açıktır (Kürschner, 1976: 13).

Türkkaya Ataöv Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri adlı eserinde Portekiz'in Afrika'daki sömürgecilik yarışında diğer Avrupalı devletlere kıyasla başarısız olmasının sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:²⁰

“Portekiz'in kısmen İngiltere ya da Almanya gibi endüstrileşmiş bir devlet olmayışı, buna bağlı olarak ekonomik ve askeri açılardan zayıf oluşu, kısmen de yerlilerin direnmesi olmuştur. Portekiz Afrika'nın bölüşülmesine, bir kaynağın yerinde deyimiyle, “hafif sıklet”²¹ olarak katılmıştır” (Ataöv,1975).

¹⁹ Berlin Konferansı'nın sonuçları kağıt üzerinde Portekiz sömürge imparatorluğu yetkililerini memnun etse de, pratikte ortaya çıkan tablo- yani fiili işgal zorunluluğu- ekonomik kaynakları ve askeri gücü sınırlı olan Lizbon yönetiminin sömürgecilik tarzına uygun bir görüntü çizmemiştir. Çünkü yüzlerce yıldır Angola'da ve Afrika'daki diğer ülkelerde bir sömürgeci aktör olarak yer almasına karşın, Portekiz'in bölgedeki varlığı ağırlıklı olarak köle tacirleri ve oldukça sınırlı olsa da misyonerler tarafından yürütülmüştür. Konferansın öncesinde iç kesimlerde hakimiyet kurmakta zorlanan ve çoğunlukla ticari faaliyetlere odaklanan Portekiz yönetimi, 19. yüzyılın sonlarına kadar Angola'nın yalnızca %10'unda etkin bir hakimiyet kurabilmiştir.

²⁰ Angola nüfusunun 20. yüzyıla gelindiğinde dahi demografik olarak %99'unun yerlilerden oluştuğu dikkati çekmektedir (Aydın, 2022).

²¹ Türkkaya Ataöv “hafif sıklet” olarak ifade ettiği tanımlamayı Africa: South of the Sahara, 1972, London, Europa, 1972, s.145. kaynağından esinlenerek kullanmıştır.

1.4.3. Estado Novo

Avrupa kıtası, 18. Yüzyılın sonlarında meydana gelen Fransa Devrimiyle birlikte cumhuriyet rejimiyle tanışmıştır. Monarşiyle yönetilen kıta ülkeleri yaşanan bazı olumsuz hadiselerden ötürü cumhuriyet rejimine geçmeyi benimsemiştir. Yaşanılan olumsuzluklar arasında kötü işleyen yönetim, mali sıkıntılar, partizanlık, yolsuzluk ve ağır vergiler gibi sebepler halkı monarşiden soğutmuştur. 1892’de Portekiz’de ilan edilen iflas ve ağır mali sıkıntılar halkın monarşiye olan tepkisini arttırmıştır. Tüm bu mali sıkıntılarının ekonomik kaygıları arttırmasının yanı sıra 1907 yılında Başbakan Joao Franco’nun güçlü muhalefeti göz ardı ederek meclisi feshetmesi, otoriter bir rejim benimsemesi ve 1908 yılında ülkenin kralı I. Carlos ve varisi Prens Luis Filipe’nin suikasta uğrayarak öldürülmelerinin (Brandao, 2010), yarattığı siyasi karışıklıklar yaşanması 3 Ekim 1910’da Lizbon’da ordunun öncülüğünde cumhuriyetçi bir ayaklanmanın meydana gelmesine neden olmuştur. Bu ayaklanma neticesinde tarihler 5 Ekim 1910’u gösterdiğinde Portekiz’de monarşi yıkılarak yerini cumhuriyet rejimine bırakmıştır (Beydilli, 2007).

Monarşik idarenin ortadan kaldırılıp cumhuriyet rejimine geçilmesiyle Portekiz kralı II. Emanuel İngiltere’ye kaçmak zorunda kalmıştır. Kralın İngiltere’ye kaçmasından sonra yerine geçici olarak Teophilo Braga başkan seçilmiştir (Beydilli, 2007). Kralın ülkeyi terk etmesinden yaklaşık olarak 10 ay sonra ise 23 Ağustos 1911’ de, Portekiz’de yeni bir anayasa kabul edilmiştir (Beydilli, 2007).

Cumhuriyet rejimine geçilmesiyle beraber yaşanan gelişmeler Portekiz’in sadece Avrupa kıtasındaki toprağını etkilemekle kalmamış aynı zamanda Afrika’daki sömürgelerini de kaçınılmaz bir şekilde etkilemiştir. Bu minvalde Portekiz’in Afrika’daki varlığını güçlendirmek maksadıyla Lizbon yönetimi Angola ve Mozambik’te çeşitli alt yapı çalışmalarına yönelmiştir. Ancak ne var ki yapılan alt yapı çalışmaları Kongo’nun maden zengini Katanga eyaleti ile Angola’nın Lobito limanı arasındaki güzergahta yer alan Benguela demir yolu gibi stratejik sayılabilecek yerlerde yoğunlaşmıştır (Collelo, 1991: 20-21). Bu dönemde, aynı zamanda Alman sömürgeciliğinin oluşturduğu tehdit ve Afrika’daki toprakların korunması endişesi Portekiz’in Birinci Dünya Savaşı’na İngiltere’nin yanında girmesine yol açmıştır (Beydilli, 2007: 329).

Berlin Konferansı'nda alınan fiili işgal prensibi kararı gereği, kıyı bölgelerinin haricinde hakimiyet tesis etme amaçlı yapılan askeri operasyonlara cumhuriyet döneminde de bütün hızıyla devam edilmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da Angola'da tam ve kesin bir askeri hakimiyet sağlanabilmiştir (South African History Online, 2023; Aydın, 2022: 186). Ancak bu gelişmeler Portekiz'in anavatanındaki ve sömürgelerindeki ekonomik durumların ağırlaşmasına sebebiyet vermiştir (Collelo, 1991: 21).

Yukarıda sözü edilen Cumhuriyet döneminin ekonomik sıkıntıları Portekiz'in Afrika sömürgelerine özgü olmasa da bu toprakların Afrikalıların ufak köylerde klan ve kabileler halinde yaşamaları ilkel çiftçilik, hayvancılık ve balıkçılık ile uğraşmaları şeklindeki durumun değişmemesinde bir ölçüde Portekiz'in sorumluluğu bulunmaktaydı. Başka bir deyişle Portekiz'in kendisinin de yeterince gelişmiş bir ülke olmamasından ötürü Portekiz şirketleri yerlilerle basit ticaretten öteye gidememiş ve bu nedenle Afrika sömürgelerinin ekonomilerinin gelişmesine katkısı olmamıştır (Ataöv, 1975: 448). Şirketlerin bölgede yaptıkları basit ticaret yerlilere kötü cins şarap ve kalitesi düşük kumaşlar satmak olmuştur. Tarımda ve az da olsa endüstride Portekiz sermayesine rastlanıyorsa da, sömürgelerin ekonomisine hakikatte İngiltere hakimdir²² (Ataöv, 1975: 448).

Daha önce değinildiği üzere Portekiz'in yeterince gelişmiş ve teknik imkanlara sahip bir ülke olmamasından dolayı gerek ülke içindeki mali sıkıntılar gerekse sömürgelerde yapılan askeri operasyonlar neticesinde ekonominin giderek bozulması, ülkede ciddi sıkıntılar oluşmasına sebebiyet vermiştir. Her ne kadar monarşinin lağvedilip yerine cumhuriyet rejimi getirilse de önceki dönemde yaşanan huzursuzluklar bu dönemde de çözüme kavuşturulamamıştır. Lizbon yönetiminin 1916'da İngiltere'nin yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla da yaşanan ülke içi huzursuzluk ve ekonomik sıkıntı tavan yapmıştır. Yaşanan bu durumlar neticesinde ordunun önde gelen mensupları Filomeno da Câmara, Sinel de Cordes ve Mendes Cabeçadas gibi isimler 1925 yılının 5 Mart, 18 Nisan ve 19 Temmuz tarihlerinde başarısızlıkla sonuçlanan üç ayrı

²² Portekiz'in kendi İngiltere'nin elinde bir yarı- sömürgeydi. Portekiz sömürgeciliğinin özelliği de buydu. Ve bu nedenden ötürü, Portekiz sömürgelerinin kaybedilmemesi konusunda Portekiz kadar öteki büyük sömürgeci devletler de duyarlık gösteregelmişlerdir (Ataöv, 1975: 48).

darbe girişiminde bulunmuşlardır (Rosas, 2010: 75-77). Ancak 1925 yılı içerisinde yapılan bu başarısız darbe girişimlerinin ardından 28 Mayıs 1926 tarihinde Cabeçadas'ın liderliğinde gerçekleşen dördüncü girişim ise başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve Portekiz 48 yıl sağcı, muhafazakar, ırkçı ve otoriter bir yönetimle tanışmıştır (Galagher, 1983: 36).

1926 yılından itibaren başlayan 48 yıllık otoriter yönetimin ilk safhalarını “ulusal diktatörlük (ditadura national)” olarak ifade edilen bir geçiş süreci (Aydın, 186), oluşturmuştur. Daha sonra ise geçiş süreci olarak ifade edilen ulusal diktatörlük hükümetinde Maliye Bakanlığı ve Sömürgeler Bakanlığı gibi görevler üstlenen ekonomist Antonio de Oliveira Salazar öncülüğünde 1933 yılında hazırlanan anayasa ile “Estado Novo” olarak adlandırılan faşist devlet meydana gelmiştir (Ataöv, 1975: 449).

Şekil 9: Antonio de Oliveira Salazar (Salazar: Bir Tosun Paşa hikayesi - Evrensel. 14.08 2023 erişim tarihi).

1926 askeri darbesinin hemen ardından Cabeçadas hükümetinin Maliye Bakanı olan Salazar, aşırı borç yükü altındaki Portekiz'i kurtaracak bir dizi önerilerde bulunmuştur. Ancak Salazar'ın sunduğu öneriler halka dönük kamusal harcamaların kısıtlanması ve işçi ücretlerinin yarıya düşürülmesi olunca askeri darbe yönetimi tarafından kabul görmemiştir (Torlak, 2016). Sunduğu önerilerin kabul görmemesi üzerine genç ekonomist görevi bırakmıştır. Ancak 1928 yılına gelindiğinde Portekiz mali açıdan yönetilemez bir durumdaydı. Bunun üzerine tekrardan göreve çağrılan genç

ekonomist bu sefer tam yetkiyle donatılarak Maliye Bakanı yapılmıştır (Torlak, 2016). İkinci kez devraldığı Maliye Bakanlığı görevinde oldukça kötü durumda olan ülke ekonomisinde iyileştirmeler yaparak kendisine 1932 yılında başbakan olmasına giden yolu açmıştır. 5 Temmuz 1932’de Portekiz’in yüzüncü başbakanı olarak atanan Salazar (Torlak, 2016), daha önce de değinildiği üzere 1933 yılında kendisinin öncülük edip hazırlattığı korporatist²³ anayasa ile 5 Temmuz 1974 Karanfil Devrimi adı verilen bir karşı darbeyle sona eren Estado Novo dönemi başlamıştır.

Portekiz’de 15 yıl süren bir cumhuriyet döneminin ardından 1926’daki iktidar değişikliği Angola için de birçok bakımdan büyük önem taşımaktadır (Kürschner, 1976: 15). Bu süreç zarfında iktidara gelerek Estado Novo dikta rejimini kuran Salazar, sömürgelerde de faşist askeri yönetime dayanan bir denetim kurmuştur (Kay, 1970). Salazar’ın sömürgelere yönelik politikasının temel hatlarını ise 1930 yılında çıkarılan “sömürge kanunu (colonial act)” belirlemiştir (Aydın, 2022: 187). Çıkarılan kanun kapsamında, Portekiz devletinin sömürgelerdeki tarihsel rolü hatırlatılarak önemli birkaç noktaya dikkat çekilmiştir. Dikkat çekilen noktalar arasında Portekiz’in “deniz aşırı topraklara sahip olma, onları sömürgeleştirme ve sömürge topraklarındaki yerli halkları uygarlaştırma” (Silva, 2001), gibi bazı roller belirtilmiştir.

Çıkarılan yasa kapsamında Portekiz devletine hatırlatılan roller çerçevesinde Lizbon yönetimi Angola ve diğer sömürge topraklarında ağır bir baskı ve asimilasyon politikasına başvurmuştur. Sömürgelerde yaşayanları Portekizli doğan “uygarlar” ve “uygar olmayan” Afrikalılar diye ikiye ayırmıştır (Ataöv, 1975:449-450). Bu düşünce çerçevesinde “uygar” doğmuş olanlar yerlileri sömürmeye yönelik davranışlarda bulunmuşlardır. Geri kalanların ise uygar olabilmesi için Portekizceyi çok iyi öğrenmesi, Hristiyanlığı kabul etmesi, gelirin belirlenen seviyenin altına düşmemesi, “iyi bir karaktere” sahip olması, Portekiz ordusunda görev alması ve “Portekizli gibi” yaşaması gerektirmiştir (Ataöv, 1975: 450). Ancak bu minvalde Portekizlilerin umutlarının boşa çıktığı söylenebilir. Çünkü Salazar hükümetinin yerlilerin uygar olarak kabul edilmesi için belirlediği şartların çok ağır olmasından dolayı 1950 yılında yapılan nüfus sayımında

²³ Korporatist; devletin tekelinde bir ekonomik kalkınma modeli tarif etti ve toplumsal sınıfların radikalleşmesini (illa ki kan akıtarak) engelliyordu. Sömürgeciydi; Portekiz’i bir “çok kıtali ülke” olarak tarif ediyor. Angola, Mozambik ve diğer sömürge topraklarına “uygarlık ve istikrar” götürdüğünü ilan ediyordu (Torlak, 2016).

ülkede yaşayan 4.000.000 yerliden yalnızca 30.000 civarında Angolalı uygar kabul edilmiştir (Bender, 1978: 151).

1930 yılında çıkarılan yasayla beraber Afrika'daki sömürge topraklarındaki politikasını şekillendiren Salazar hükümeti, yasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak Afrikalıların siyasi, ekonomik ve sosyal alandaki hareket kabiliyetlerini ciddi oranda kısıtlamıştır (Caetano, 1951: 114). Bununla birlikte kendisinden önceki dönemlerde yapılan asimilasyon politikasından daha fazla bir asimilasyon unsuruna başvurduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun nedenleri arasında Lizbon hükümeti için sömürgelerin ekonomik ve ulusal bir değer taşıması yer almaktadır. Nitekim Salazar yönetimi, sömürgeleri Portekiz ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak ifade ederek onları anakarayla her yönden bütünleştirmeyi hedeflemiştir (Guimaraes, 1992).

Yukarıda yer verilen dönemde Portekiz'in Avrupa'nın diğer rakip ülkelerine göre ekonomik olarak daha az gelişmiş olduğu ve endüstriyel anlamda onlara göre daha geride kaldığı göze çarpmaktadır. Hatta yaşam standartları bazı Afrika ülkelerinden çok yüksek değildi. Bu nedenle dünyadaki sömürgeci devletler arasında fakir ve zayıf bir konumda yer almaktaydı. Tüm bu nedenlerden kaynaklı olarak sömürgeler olmaksızın Portekiz'in ayakta kalamayacağı ve yıkılacağı düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (Mormul, 2018: 48). Portekiz'in ekonomik varlığı ve devamlılığı için sömürgelerin olmazsa olmaz bir unsur olduğu düşüncesi, Salazar yönetiminin asimilasyon unsurunu ön plana çıkarmasına yol açmıştır.

Lizbon yönetimi sömürgelerin ekonomik devamlılıkları ve varlıkları açısından elzem olarak gördükleri için daha önce diğer Afrika ülkelerinde görülmemiş bir şekilde baskı unsuru oluşturmuştur. Bu baskı kapsamında, sömürge topraklarındaki yöneticiler her kademede Portekizlilerden oluşurken ordu birlikleri ve sivil polis her alana nüfuz etmişlerdi (Ataöv, 1975: 449). Sömürge topraklarında hüküm sürmeye başlayan bu tahakküm aynı zamanda 16- 60 yaşları arasındaki erkeklerin de gelirlerinin üçte- birini "yerli vergisi" olarak vermelerini zorunlu kılmıştır (Ataöv, 1975: 449). Böylece Portekiz'in sömürgelerdeki dolaylı vergileri büyük oranda artış göstermiştir. Hatta gelirlerin yarısı vergilerden toplanmaya başlanmıştır (Ataöv, 1975: 449).

Daha önce değinildiği üzere diğer Afrika ülkelerine kıyasla görülmemiş bir şekilde baskı ve asimilasyon politikasına uğrayan Portekiz sömürgelerinde İkinci Dünya Savaşı'ndan öncesine kadar ciddi anlamda bir başkaldırı hareketi olmamıştır. Her alana nüfuz eden polis ve ordu birlikleri halka derin bir baskı oluşturmuştur. Bu yüzden de bu topraklarda kurtuluş mücadeleleri geç sayılabilecek bir zamanda teşekkül etmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde yapılan bazı önemli başkaldırı hareketleri de Portekiz ordu birlikleri tarafından engellenmiştir. Yapılan başkaldırı hareketleri arasında 1924'de Angola'da Port Amboin tarım işçileri, 1925'de Mozambik liman işçileri, 1930'da Luanda proletaryası ve 1939'da Angola Mukuba kabilesinin isyanları sayılabilecek örneklerdendir (Ataöv, 1975: 450).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası arenada meydana gelen güç değişimleri ve gerek Afrika kıtasında gerekse dünyanın diğer bölgelerinde meydana gelen bağımsızlık akımları Portekiz'i bazı düzenlemeler yapmaya itmiştir. Salazar yönetimi 1951'de ilan edilen bir kanunla sömürgeleri Portekiz'in "deniz- aşırı" vilayetleri saymıştır (Ataöv, 1975: 451). Salazar yönetimin almış olduğu bu karar doktrinde, Portekiz'in BM'ye alınmasının söz konusu olduğu süreçte sömürgelerin anavatan ile tek bir devlet olduğu imajının yaratılarak Portekiz'in artık sömürgeleri olmadığı ve BM'nin herhangi bir organına bu topraklar hakkında bilgi verme zorunluluğunun söz konusu olmayacağı söylenmek istenmesi şeklinde değerlendirilmiştir (Ataöv, 1975: 451).

2. BÖLÜM

“...bu insan kafaları, bu kesilmiş kulaklar, bu yanmış evler, bu gotik istila, bu dumanı tüten kan, kılıçtan geçirilip buharlaşmış bu şehirler, bunlardan o kadar ucuza kurtulamayacağız.”

- Aime Cesaire, Sömürgecilik Üzerine Söylev²⁴

ANGOLA’NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

1. GENEL OLARAK ANGOLA’NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

Angola, yüzyıllar boyunca sömürge rejiminde kölelik, işgal ve sömürülen bir nesne haline getirilmiştir. Yerli halk kendi toprakları üzerinde asırlarca süren kölelik ve sömürüye karşı direniş grupları etrafında birleşerek başkaldırma yolunu seçmiştir. Kendi toprakları üzerine söz hakkı elde etme ve bağımsızlıklarını elde etme yolunda başlayan faaliyetler neticesinde başlayan akımlar ve Angola milliyetçiliğinin ortaya çıkışına giden süreci Guimaraes (1992, 149), şu ifadelerle açıklamıştır:

“Angola’daki sömürge otoritesi temelde, yirminci yüzyılın başlarında iç kesimlere doğru genişletilen bir kıyı yönetiminden kaynaklanıyordu. Sömürgecilerin ‘sözde pasifleştirilmesi’, Berlin Kongresi’nde belirlenen emperyalizm ‘kurallarını’ karşılayarak toprak bütünlüklerini ve Portekiz egemenliğini güvence altına almayı ve dolayısıyla talep etmeyi amaçlıyordu. Ancak başka yerlerde de olduğu gibi sömürge sınırları bir dizi farklı etnik-dilsel grubu ve yerli siyasi topluluğu kesiyor ve içine alıyordu. Bu gerçeğe rağmen heterojen etnik toplumlardan, Angola ve halkının bir bütün olarak kendi kaderini tayin etme siyasi hedefini bir Angola milliyetçiliği akımı ortaya çıkarmıştır”.

1960’lı yıllarda başlayan sömürge karşıtı hareketlerle ilerleyen zaman zarfında, Angola’da Wheeler’ın ‘kıpırdanma’ aşaması olarak adlandırdığı ve ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketlerinin öncüsü olarak görülebilecek bir siyasi yaşam akımının gelişimine ortam hazırlamıştır (Wheeler, 1972: 69; Guimaraes, 1992: 156). Gelişen bu siyasi akım, 1800’lerden Cumhuriyet döneminin sonlarına kada nispeten özgür basın dönemine denk gelen bir dönemi kapsamış ve özellikle Luanda ve Benguela’nın kentsel liman

²⁴ Zenci Aklın Eleştiri adlı kitaptan alınmıştır.

bölgelerinde sömürge toplumu içindeki ‘asimilado’ ve mestizo kesimleri tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir (Guimaraes, 1992: 156).

Yirminci yüzyılın başlarına kadar Angola’ya az sayıda beyaz kadın göçü olduğundan dolayı Portekizli erkeklerin yerli kadınlarla birlikteliğinden mestizo adı verilen melez bir sınıf oluşmuştur (Collelo, 1991: 16). Sömürge toplumunda iyi bir statüye sahip olan mestizo sınıfı, genellikle eğitilmiş ve sömürge yönetiminin ve Angola ile ticaret yapısının bir parçasını oluşturmuşlardır (Guimaraes, 1992: 156). Ticaretteki başarı ve sömürge toplumunun faydaları, yerleşik, ‘asimilado’ Afrikalı ailelerle birlikte mestizolara, Luanda ve Benguela’nın kıyı toplumlarında nispeten önemli bir sosyal ve ekonomik alan sağlamıştır (Guimaraes, 1992: 157).

On dokuzuncu yüzyılın son demleri ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, kentli mestizo ve asimile olmuş sınıf, 1910- 1925 yılları arasında cumhuriyet döneminde vurgulanan mütevazı ve ılımlı bir siyasi yaklaşım geliştirmişlerdir (Guimaraes, 1992: 157). Sergilenen ılımlı yaklaşım sayesinde Angola Birliği ve buna benzer faaliyet gösteren bazı dernekler (Wheeler, 1972: 73), nispeten özgür basın ortamıyla birlikte bu dönemde siyasi ifadenin ya da daha doğru bir yaklaşımla diplomasi dilinin gelişmesine olanak sağlamışlardır.

Bu dönem itibariyle Angola Birliği gibi faaliyet gösteren derneklere bağlı bazı üyeler radikal fikirlere sahip olsa da genel yaklaşımları sömürge karşıtı değil işbirliği ve cumhuriyet yanlıydı ve esas itibariyle sömürge toplumu içinde ‘asimiladoyu’ ilerletmeye çalışmak olmuştur (Guimaraes, 1992: 157). Nitekim Yirminci yüzyıla beraber Salazar, Portekiz toplum yaşamına uyum sağlayan yerlilere (asimilado) – sözde de olsa- Portekizli beyazlara denk vatandaş olarak kabul edeceklerini duyurmuştur (Ataöv, 1975: 450; Collelo, 1991: 23).

1950’lere kadar Angola’daki beyaz nüfus, nüfus piramidinin en alt katmanlarında olmasından dolayı melezler ve asimiladolar beyaz yakalı işlerde çalışma imkanı bulmuşlardır. Ancak Estado Novo döneminde çok sayıda beyazın Angola’ya göç ettirilmesiyle birlikte eğitilmiş melezler ve asimiladolar düşük ücretli ve daha düşük prestijli işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Artan beyaz göçüyle beraber eğitilmiş bir mestizo ya da asimilado sömürge rejimi tarafından en cahil ve eğitimsiz bir beyazdan

daha aşağı bir statüde görülmüş ve Afrikalıların yaşam standartları buna göre şekillenmiştir (Collelo, 1991: 22-23; Staeger, 2007: 24-25). Öte yandan kırsaldan kente doğru göç eden mestizoların, assimiladoların ve yerlilerin sayısı arttıka kent yaşamındaki beyazların sahip oldukları imkanları gören Afrikalılar büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır (Aydın, 2022: 199).

Yaşananların etkileriyle gelinen noktada bir yandan sömürge döneminde ortaya çıkan sınıflar arasındaki kutuplaşmalar süreç içerisinde devam ederek sömürge döneminden sonraya da etki etmiş diğer yandan ise yerlilerle bütünleşen melezler ile assimiladolar bağımsızlık hareketlerine önce barışçıl olmak üzere daha sonra ise silahlı olarak öncülük etmişlerdir (Collelo, 1991: 24-26; Staeger ve Rotberg, 2007: 24-25; Thornton ve Clarence Smith, 2021). Ülke içerisinde yaşanan gelişmelerle beraber İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası arenada meydana gelen ulusların kendi kaderini tayin düşüncesi, kıtada bağımsızlık hareketlerinin başlamasına ve beraberinde kıta ülkelerinin özgürlüklerine kavuşmaları neticesinde Angola'da da Portekiz'e yönelik sömürge karşıtı girişimler başlamıştır (Keller, 1995: 157-158; Ferreira, 1974: 42).

Libya'nın 1951 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan özgürlük rüzgarı, 1956 yılında Sudan, Tunus ve Fas'ın bağımsızlıklarını elde etmesiyle genişlemiş ve Gana'nın İngiltere'den ayrıldığı 1957 yılı itibariyle Sahraaltı Afrika'ya kadar ulaşmıştır (Boddy- Evans, 2020). Bağımsızlık hareketlerin Sahraaltı Afrika'ya ulaşmasıyla beraber yıllarca Estado Nova rejiminin baskıcı ve sert tutumu altında ezilen ve bir çıkış yolu arayan Angola halkını kaçınılmaz olarak içine çekmiştir (Aydın, 2022: 200). Netice itibariyle siyasi ve sosyal alandaki mevcut kısıtlamalar, sınıfsal ve etnik problemler, Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketlerinin etkisi, Portekiz yönetiminin bağımsızlık yanlısı gruplara yönelik sert tutumu gibi faktörler Angola'da sömürge rejimine karşı üç silahlı kurtuluş hareketinin²⁵ (Aydın, 2022: 202), ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir:

²⁵ Bu dönemde ortaya çıkan dördüncü bir harekette FLEC (Kabinda Anklavı Kurtuluş Cephesi)'dir. Cabinda eyaleti Kongo nehri ve Zaire'nin toprakları ile Angola'dan ayrılmaktadır. Büyük petrol yatakları bulunması nedeniyle Cabinda, Afrika'nın Kuveyt'i durumundadır (Kürschner, 1976: 48). Bu bölgenin bağımsızlığı için kurulan FLEC, zamanla çok sayıda fraksiyona bölünmüştür. FLEC, bölgedeki ekonomik çıkarları nedeniyle Fransa tarafından desteklenmiştir (Bayram, 2016: 370).

MPLA²⁶ (Angola'nın Kurtuluşu İçin Halk Hareketi), FNLA²⁷ (Angola'nın Kurtuluşu İçin Ulusal Cephe), UNITA²⁸ (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik).

1.1. MPLA

1956 yılının aralık ayında Luanda'da, genç entelektüeller tarafından kurulmuştur. MPLA ile ilgili resmi versiyonların büyük bir çoğunluğunda 10 Aralık 1956 tarihinde Viriato de Cruz, Matias Migueis, Higino Aires, İlidio Machado ve Andro Franco de Sausa tarafından kurulduğu iddia edilmektedir (Guimaraes, 1992: 172). Kuruluşu 1956 yılının sonlarına doğru olsa da MPLA'nın kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. Bu hareket, Angola'da ilk sömürge karşıtı parti olarak 1953 yılında kurulan "Angolalı Afrikalıların Birleşik Mücadele Partisi (PLAU)" ile "Angola Komünist Partisi'nin (PCA)" bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Aydın, 2022). PLAU ve PCA'nın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan harekete daha sonra "Angola Ulusal Bağımsızlığı Hareketi (MINA)" ve "Angola'nın Bağımsızlığı İçin Demokratik Cephe (FDLA)" gibi örgütlerin de dahiliyle beraber MPLA en geniş şeklini almıştır. (Marcum, 1969: 28-30; Agualusa, 1993:1).

Angola siyasal ve toplumsal yaşamında etnik ve dilsel gruplar büyük bir öneme haiz olmuşlardır. Angola'da mevcut olan etnik ve dilsel gruplar genel itibariyle milliyetçi hareketlerin hayat bulmasının ana akımları olarak görülmektedir. Bu minvalde bakıldığında MPLA, etnik yapısı bakımından öncelikle bir Luanda- Mbundu hareketi olarak görülmüştür (Guimaraes, 1992: 152). Denebilir ki görmüş olduğu desteğin büyük çoğunluğunu dönem itibariyle 6 milyon Angolalı yerlinin yüzde 25'ini oluşturan Mbundu kabilesinden almıştır (Oran, 1980: 265).

Mbundu'lar genellikle Angola'nın kuzeybatısında, Kwanza nehri çevresinde, Luanda'dan kuzeydoğudaki Cassanje dağlık bölgelerine kadar uzanan bir alanda yerleşik bir konumda bulunmaktaydılar (Guimaraes, 1992: 151). 1960'larda yaklaşık olarak 700.000 civarında nüfuslarıyla ülkenin en büyük ikinci etnik grubunu oluşturmuşlardır (Guimaraes, 1992: 151; Bayram, 2016:367). Temel itibariyle Mbundu etnisitesinden ve

²⁶ Movimento Popular Para a Libertação de Angola.

²⁷ Frente Nacional de Libertação de Angola.

²⁸ Uniao Nacional Para a Independencia Total de Angola.

Luanda'daki entelijansiyadan destek alan bu hareket, bir nevi Mbundu halkının temsilcisi olarak sahneye çıkmıştır (Bayram, 2016: 367; Aydın, 2022: 204).

Portekizlilerin en uzun süreli temas kurduğu topluluk Mbundu halkıdır. Bu yüzden Portekiz sömürge sistemine en fazla entegre olan topluluk olma özelliği kazanmışlardır (Mormul, 2018: 53). Aynı zamanda köle ticaretinin yapıldığı güzergahta bulunmaları hasebiyle zamanla önemli sayılabilecek bir zenginlik elde etmişlerdir. Zira Portekizli sömürgecilerin işgal ettikleri bölge iç kesimleri sahile bağlayan coğrafi açıdan en elverişli koridordu ve bu da burayı başta köleler olmak üzere ana ticaret yolu haline getiriyordu (Guimaraes, 1992: 151).

Mbundu halkının sömürge sistemine entegre oluşu, MPLA'nın yönetim kadrolarında da dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle, Portekiz sömürge sistemine güçlü entegre olmaları nedeniyle MPLA'nın önde gelen kadrolarında da bu durum ayrıca göze çarpmaktadır. Zira hareketin özellikle yönetim kademesindeki kişilerin, ağırlıklı olarak Luanda ve çevresinde yaşayan, iyi eğitim almış, mevcut sistemle bütünleşmiş melezlerden ya da assimiladolarından oluştuğu görülmektedir (James, 2004: XIV).

Melezler ve assimiladoların Portekiz sömürge devletine karşı MPLA saflarında birleşerek silahlı bir harekete kalkışmalarında, beyaz göçünün artmasıyla birlikte toplumsal statülerinde yaşanan gerilemenin neden olduğu düşünülmektedir (Knudsen ve Zartman, 1995: 132). Şehirli, elit ve eğitilmiş yapısı bulunan Luanda ve çevresinin yanı sıra MPLA, Angola'da yaşayan bütün halklar adına mücadele etmek amacıyla yola çıkmıştır. Çünkü MPLA Angola'da uzun vadeli bir programı olan ve kadroların siyasal eğitimine büyük önem veren bir kuruluş hareketi olarak öne çıkmıştır. Nitekim MPLA'nın gayeleri aşağıda belirtilen hedefler şeklinde belirlenmiştir: (Kürschner, 1976: 18-19; Angola Dayanışma Komitesi, 1976: 15).

- Tam bağımsızlığın kazanılması
- Ulusal birliğin korunması
- Demokratik bir ülke inşa edilmesi
- Güçlü bir ekonomik yapının kurulması ve tesis edilmesi
- Üretimin yeniden düzenlenmesi ve gelişmesi
- Toprak işleyenin hayati sloganı üzerine kurulu tarım reformunun yapılması

- İlerici sosyal politikaların uygulanması
- Kültür, eğitim ve öğretimin geliştirilmesi
- Bağımsız ve barışçı bir dış politika izlenmesi

“Birlik içindeki bir halk yenilmez” düsturuyla hareket eden MPLA’nın 1962 ya da 1963 yılında yayınlanan programında yer alan ifadelerden de görüleceği üzere, hareketin bütün Angola halkının tamamını temsil etmeye yönelik iddiasında olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu programda, Angola devletinin egemenliği “etnik köken, sınıf, cinsiyet, yaş, siyasi eğilimler, dini inançlar veya felsefi görüşler” bakımından ayırım gözetmeksizin yalnızca Angola halkına ait olacağı belirtilmiştir (Guimaraes, 1992: 149-150).

Yerkürenin diğer kıtalarında olduğu gibi Afrika’da da bağımsızlığın kazanılmasına yönelik başlayan hareketler her ne kadar kendi içerisinde sömürgeciliğe karşı bir başkaldırı olsa da dönemin baskın uluslararası atmosferinden uzak kalamamışlardır. Soğuk Savaş ikliminde oluşan iki kutuplu dünya sistemi Afrika ülkelerini de içine alacak biçimde şekillenmiştir. Bu minvalde batı bloğunun hakim görüşü kapitalizm düşüncesi ile doğu bloğunun hakim görüşü olan komünizm düşüncesi Afrika kıtasında da yaşam alanı bulmuştur. Soğuk Savaş atmosferinin iyice hissedilmeye başlanan coğrafyada ABD Afrika’yı Komünizmle girilen rekabette Sovyetler Birliği’ne kaptırılmaması gereken stratejik bir bölge olarak görmüştür (Çelik, 2022: 202).

Afrika kıtasındaki ülkelere sirayet eden dönemin ideolojik düşünceleri Angola’da da ortaya çıkan kurtuluş hareketlerinde de kendisine yer bulmuştur. Ülkede sömürgeciliğe karşı oluşan kurtuluş hareketleri aynı gaye perspektifiyle oluşturulsa da Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısı, bu hareketler içinde de zuhur etmiştir. Bu anlamda MPLA, komünist bir ideoloji benimseyerek “emperyalizme karşı birleşik cephe” sloganıyla halk kitlelerinin mobilize olduğu bir silahlı mücadeleyi savunmuştur (Ekwe, 1990: 70-71). Komünist bir ideoloji benimsediği için doğu bloğu lideri konumunda bulunan Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir.

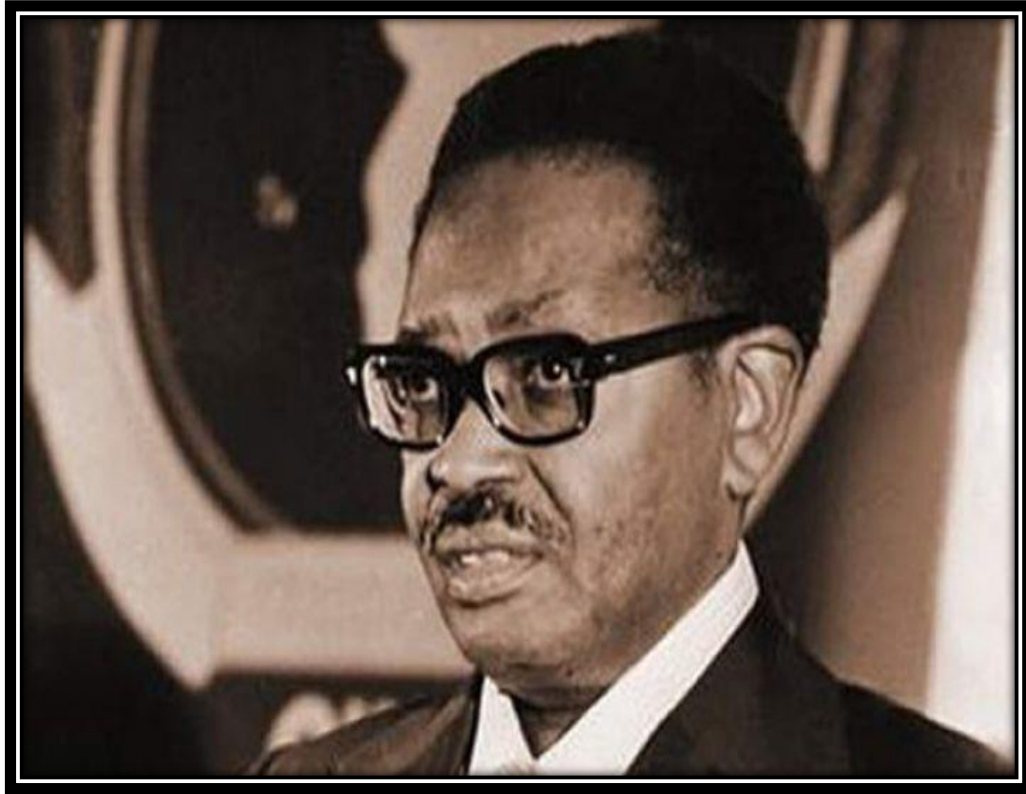
Değindiği üzere, kuruluşunda Angola Komünist Partisi’nin (PCA) de olması ve doğu bloğu dünyasının sahiplendiği komünist ideolojinin benimsenmesi MPLA’yı oluşturan yönetim kademelerinde de etkisini göstermiştir. Bu anlamda MPLA’nın lider

kadrolarını²⁹ oluşturan kişilerin ağırlıklı olarak Marksist/Sosyalist dünya görüşüne sahip oldukları göze çarpmaktadır.

MPLA'nın lider kadrolarını oluşturan ve Portekiz'de eğitim alanların belli bir bölümü, hareketin kuruluşundan itibaren kıtadaki diğer Portekiz sömürgelerindeki kurtuluş hareketleriyle güçlü bir iş birliği içerisinde olmuşlardır. Kurtuluş hareketinin lider kadrosu “Portekiz Komünist Partisi (PCP)”, “Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELIMO)”, “Gine-Bissau ve Cape Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi (PAIGC)” ve Sao Tome ve Principe Kurtuluş Hareketi (MLSTP) gibi oluşum ve hareketlerle iş birliği içerisinde hareket etmişlerdir (Kürschner, 1976: 17; Marcum, 1978: 11). Bu kapsamda, Afrika'da emperyalizme karşı mücadele veren önemli isimlerden olan Amilcar Cabral, Ahmet bin Bella, Eduardo Modlane ve Kwame Nukrumah gibi simge şahsiyetler MPLA liderleri ile yakın ilişkiler kurmuşlardır (Aydın, 204). Bunda Agostinho Neto (MPLA), Eduardo Modlane (FRELIMO) ve Amilcar Cabral (PAIGC) arasında 1946'da Lizbon'da kurulan “Afrika Öğrenci Merkezi”ndeki iş birliği temel oluşturmuştur (Kürschner, 1976: 17). Ayrıca Gine-Bissau ve Yeşil Burun Adaları'ndaki bağımsızlık hareketin lideri olan Amilcar Cabral'ın 1956'da Angola'da MPLA'nın kurucuları arasında olduğu öne sürülmüştür (Kürschner, 1976: 17; Moser, 1978: 176).

1960 yılında 50.000'den fazla kayıtlı üye sayısına ulaşan MPLA'nın lideri şair, ozan ve tıp doktoru olan Agostinho Neto'dur (Ataöv, 1975: 454; Oran, 1980: 265). Fakat hareketin ilk başkanı, Lizbon'da Agostinho Neto, Amilcar Cabral gibi isimlerle aynı dönemde eğitim gören ve eğitilmiş bir melez olarak daha ziyade entelektüel kitlelere odaklanan Mario Pinto de Andrade'dir (Aydın, 205). Andrade'nin hareketin ilk başkanlığını üstlenmesinde Neto'nun, Portekiz hükümeti tarafından tutuklanması sonrası olmuştur. Daha sonrasında ise Neto serbest bırakılıp özgürlüğüne kavuştuğunda Andrade başkanlıktan istifa etmiştir (The New York Times, 1990).

²⁹ Guimaraes'in Van Dunem'den aktardığına göre: Angola Komünist Partisi (PCA)” dört ya da beş kişi” tarafından kurulmuştur. Bu kişiler arasında PCA'nın düşünürü olan İlidio Machado da bulunmaktadır. İlidio Machado MPLA'nın kurucu üyelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Guimaraes, 1992: 165).

Şekil 10: Agostinho Neto (Angola24horas.com).

Neto, Luanda'da lise öğrenimini tamamladıktan sonra burslu olarak Lizbon Coimbra Üniversitesi'nde tıp eğitimi almak için Portekiz'e gitmiştir. Lizbon'da tıp eğitimini aldığı sıralarda ayrılıkçı siyasi faaliyetleri nedeniyle eğitimini tamamlayamasa da burada birçok sömürge karşıtı isimle tanışma imkanı elde etmiştir (Aydın, 2005). Neto, Lizbon'daki siyasi faaliyetleri nedeniyle tutuklanıp yedi yıl cezaevinde kalmıştır (Bayram, 2016: 367). Ardından Portekiz'in ulusal kurtuluş hareketlerine yönelik baskısının arttığı bir zaman diliminde, 1959 yılında ülkesi Angola'ya geri dönmüştür.

Angola'ya geri döndükten sonra sömürgeci otoritelere muhalefeti nedeniyle 1960 yılında hastalarının gözü önünde tutuklanmıştır (Britannica.com). Angola'daki Portekiz yetkilileri tarafından yeniden tutuklanması üzerine birçok Angolalı Neto'nun serbest bırakılması talebiyle protesto gösterileri düzenlemiştir (Bayram, 2016: 367). Yapılan protesto gösterileri sırasında Portekizli askerlerin gruba ateş açması sonucu 30 kişi hayatını kaybetmiş; 200'den fazla kişi ise yaralanmıştır (Mascarenhas, 2008).

Sömürge makamlarının uzlaşmazlığı ve baskıcı tutumlarının artması neticesinde Angola'da kalmak imkansız bir seçenek haline gelmiştir. Sömürge otoritesinin artan

baskısı ve devamında gelen tutuklanma dalgasıyla beraber MPLA'nın önde gelen birçok ismi ya tutuklanmış ya da yurtdışına sürgüne gönderilmiştir. Rejimin ayrılıkçı siyasi faaliyetlere müsamaha göstermemesi nedeniyle hareketin önde gelen isimlerinden olan Mario Pinto de Andrade ve Lucio Lara Lizbon'dan ayrılıp Paris'e geçmişlerdir (Guimaraes, 1992: 169). Bu sırada PIDE tarafından taciz edilen Viriato da Cruz Angola'yı terk etmiş ve Paris'te bulunan Andrade ve Lara'ya katılmıştır (Guimaraes, 1992: 171). Ilidio Macho ve Agostinho Neto gibi diğer birçok kişi ise tutuklanıp hapse atılmıştır.

Portekiz'de tutukluk hali son bulduktan sonra ülkesine geri gelen Neto, ikinci defa tutuklanıp Cape Verde'ye gönderilmiştir (Chabal, 1995: 31-32). Ancak yukarıda da değinildiği üzere Neto'nun tutuklanması sonrası ortaya çıkan protesto gösterileri sırasında yaşanan kargaşalar ve neticesinde ölü ve yaralıların olması Portekiz sömürge devletine yönelik büyük tepkilere yol açmıştır. Bunun üzerine Portekiz yönetimi Neto'yu önce Lizbon cezaevine nakletmiş daha sonrasında ise ev hapsine almıştır (Bayram, 2016: 367).

Neto 1962 yılında Lizbon'da bulunduğu ev hapsinden firar ederek önce Fas'a ardından Zaire'ye geçmiştir (Bayram, 2016: 367). Daha önce değinildiği üzere MPLA'nın ilk başkanlığını Andrade üstlenmiştir ancak Neto'nun 1962 yılında firar edip kaçmasından sonra görevinden istifa etmiştir. Andrade'nin istifa etmesinden sonra hareketin başına geçen Neto, aynı yıl içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) giderek Kennedy yönetiminden yardım talep etmiştir (Walker, 2004: 148). Fakat Kennedy yönetiminden olumlu cevap alamayan Neto, yönünü Küba'ya çevirmiştir.

Hareketi için destek arayışında olan Neto, istediği desteği Soğuk Savaş dönemi şartları içerisinde SSCB'ye ve ideolojisine yönelimiyle bilinen Küba'dan temin etmiştir (Abbot ve Rodrigues, 1988: 10). O dönem Birleşmiş Sosyalist Devrim Partisi'nin (1965'ten sonra Küba Komünist Partisi) (Wikipedia), genel sekreteri olan Fidel Castro ve Che Guevara ile görüşen Neto, hareketi için yardımı buradan almıştır. MPLA, devam eden süreçte Küba dışında SSCB, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Polonya, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Kuzey Kore, Cezayir, Fas, Nijerya, Libya, Tanzanya ve Sudan yönetimleri tarafından da birçok farklı boyut ve mecralarda desteklenmiştir (Wright, 1997: 9-10).

Angola’da özellikle 1959 yılından itibaren artarak devam eden zulüm ve tutuklamalar neticesinde birçok ismin özgürlüklerinin ellerinden alınması, gizli polis örgütü PIDE’nin, MPLA’nın önde gelen lider kadrolarına yönelik giderek şiddetlenen baskısı, hareketin merkezinin Angola dışına çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. MPLA’nın merkezi önce Sekou Toure’nin liderliğinde bağımsızlığını kazanan Gine’nin başkenti olan Canakry’e taşınmıştır (Kürschner, 1976: 17-18). Daha sonra 1960 yılında Kongo Belçika’dan ayrılınca hareketin merkezi de Leopoldville’e (Kinshasa) alınmıştır (Kürschner, 1976: 18).

MPLA, her ne kadar Soğuk Savaş atmosferinin yarattığı iklimde doğu bloğu kanadındaki ülkelerin yönelmiş olduğu sosyalist fikir ve sol görüşlü bir diskur benimsemesine rağmen Portekiz sömürgeciliğine karşı verilen mücadelede tarihi kaynaklara da müracaat edilmiştir. MPLA’nın lideri Agostinho Neto, ülkesinde sömürgeciliğe karşı verilen mücadeleyi geçmiş dönemlerde ve şimdiki dönemde verilen mücadeleyle sömürgeciliğe karşı aynı sürekli direniş çerçevesinde ifade etmiştir:

“Angolalılar için gizli eylem, Portekiz egemenliğine karşı uzun bir savaşın yeniden başlaması anlamına gelmektedir. Portekizlilerin ülkeye girişinden bu yana tarihimiz büyük direniş başarılarıyla dolu olmuştur.”

1.2. FNLA

Angola’da Portekiz sömürge devletine karşı bağımsızlığın kazanılması için mücadele veren ulusal kurtuluş hareketlerinden biridir. FNLA’nın kökenleri, 1954 yılında Bakongo bölgesinde bir kabile örgütü (tribalist) olarak kurulan “Kuzey Angola Halk Birliği’ne (UPNA)”³⁰ dayanmaktadır (Kürschner, 1976: 19; Turner, 2002: 78). UPNA adıyla kurulan ve daha sonrasında başka isimlere evrilecek olan hareket, Mbundu bölgesinin kuzeyinde, DKC/Zaire sınırında yerleşmiş bulunan ve nüfusun yaklaşık olarak yüzde 20’sini oluşturan Bakongo kabilesinden destek almıştır (Oran, 1977: 265; Guimaraes, 1992: 151-152).

Bakongo etnik grubu/kabilesi Angola’nın kuzeyinden DKC/Zaire sınırına ve Angola’yla kara sınırı olmayan Cabinda bölgesine kadar uzanan alanı anayurt

³⁰ Uniao das Populates do Norte de Angola.

edinmişlerdir³¹ (Guimaraes, 1992: 152). Bakongo etnik grubunun yerleşik olduğu bu bölge, Ndongo Krallığının aksine Portekiz sömürge yönetimi süresince belirli bazı velayet yapılarını muhafaza etmeyi başaran Kongo Krallığının bölgesidir (Guimaraes, 1992: 152). Muhafaza edilebilen yapılar elbette Portekiz yönetimi tarafından yoğun bir şekilde kontrol altında tutulmuştur. Ancak bu yapılar/kurumlar Bakongo kabilesinin³² siyasi yaşamlarında odak nokta olmaya devam etmiştir (Guimaraes, 1992: 152).

1954'te kurulan UPNA'nın ve daha sonra başka isimlerle devam edecek olan bu yapının kuruluşundan beri liderliğini Holden Roberto yapmıştır (Kürschner, 1976: 19). Adından da anlaşılacağı üzere Angola'nın bütününe kapsayacak şekilde olmaktan ziyade daha çok ülkenin kuzeyinde ve DKC/Zaire'de yaşayan Bakongo halkının haklarını korumak amacıyla kurulmuştur (Somerville, 2007: 16; Henriksen, 1976: 153). Birliğin lideri olan Roberto da aynı zamanda bir Bakongo soylusu ve eski Kongo Krallığı hanedanının soyundan gelmiştir (Bayram, 2016: 368).

Eski Kongo Krallığının soyundan gelmiş olmasından dolayı Roberto, Kongo'nun ölen kralının yerine geçecek kral adaylardan biri olarak görülmüştür (Kürschner, 1976: 19). Nitekim UPNA, Kongo'nun eski krallığını tam bağımsızlığına kavuşturacak bir amaç etrafında örgütlenmiştir (Guimaraes, 1992: 186). Guimaraes bu durumun varsayımsal sonucunun (Guimaraes, 1992: 186):

“Angola sınırlarını değiştirecek ayrı bir Bakongo devletinin kurulması olabileceği şeklinde yorumlamıştır.”

19. yüzyılın sonlarına doğru yapılan Batı Berlin Afrika Konferansı'nın ardından, Bakongo etnik yapısına bağlı halkın mensupları bir anda kendilerini iki ayrı devletin-Portekiz kolonyal yönetiminin altında olan Angola'nın ve Belçika kolonyal yönetiminde olan Kongo'nun- sınırları içerisinde görmek zorunda kalmışlardır. Sömürge dönemi boyunca Angola'nın kuzeyine yaşayan Bakongo halkının mensupları, Portekiz sömürgeciliğinin zorunlu ve ağır çalışma uygulamalarından kaçmak için genellikle sınırlarının öte tarafına, Belçika Kongo'suna göç etmişlerdir (Aydın, 2006). Göç edenlerin

³¹Bakongolar aynı zamanda Kikongo olarak da bilinir ve bu etnik grup tarafından konuşulan dil koluna da atıfta bulunur (Guimaraes, 1992: 152).

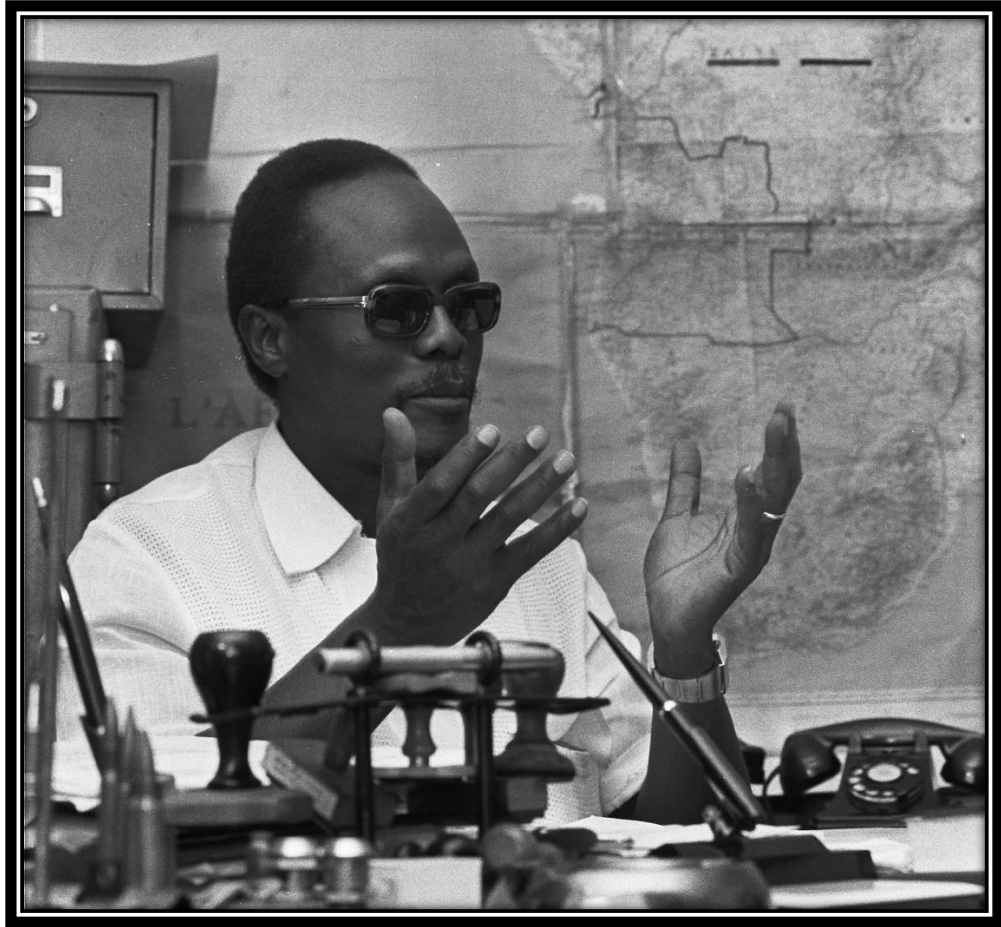
³² Bakongo etnik grubunun nüfusu 1960'lı yıllara gelindiğinde yaklaşık olarak yarım milyondur (Marcum, 1969: 50).

büyük bir bölümü ise asimile olmuş ve Belçika Kongo'sunun resmi dili olan Fransızca'yı Portekizceden daha iyi bir şekilde konuşmaya başlamışlardır.

UPNA'nın kurucusu ve lideri olan Roberto, Sao Salvador'da doğmasına rağmen iki yaşındayken ailesiyle birlikte Kinşasa'ya (Leopoldville) göç etmiştir. Leopoldville'de büyüyen Roberto, şehrin siyasi yaşamının içerisinde fazlaca yer almıştır.³³ Aynı zamanda burada eğitim hayatını da devam ettiren Roberto, 1940 yılında Baptist bir misyoner okulundan mezun olarak sekiz yıl boyunca Belçika Maliye Bakanlığı'nın Zaire şubesinde çalışmıştır (Bayram, 2016: 368; Aydın, 2022: 206).

Öğrenimini tamamladıktan sonra Zaire şubesinde çalışmaya başlayan Roberto, aynı zamanda siyasi faaliyetlerde bulunmak maksadıyla çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla 1951'de Angola'ya gelerek siyasi faaliyet yürütmeye başlamıştır (Bayram, 2016: 368). Bu doğrultuda Roberto, 1950'li yıllar boyunca Angola'nın bağımsızlığından ziyade kendi iktidarı altında tarihi Kongo Krallığının ihtişamlı zamanlarını yeniden canlandırılmasını amaçlamıştır (Cann, 2012: 502-503; Barrat, 1076: 5).

³³ Roberto'nun Leopoldville siyasi yaşamının içerisinde aktif bir şekilde rol almasında amcası Barros Necaca'nın katkılarıyla olmuştur. Amca Necaca, UPNA henüz dernek statüsündeyken birliğin başkanlığını yapmıştır (Guimaraes, 1992: 185).

Şekil 11: Holden Roberto (wikidata.org).

20 Mayıs 1956'da, dönemin ABD Dış İşleri Bakanlığı'nı ziyaret eden bir yetkiliye Kongo'nun ayrı tabiatının üzerinde durulduğu ve Portekiz hükümrancılığının son bulması için çağrıda bulunulan mektubu imzalayan genç Bakongolardan biri de -düşündüğü fikirlerin hayata geçirilmesi amacıyla -Roberto'dur (Guimaraes, 1992: 186; Marcum, 1969: 62-63).³⁴ ABD Dış İşleri Bakanlığı'na yazılan mektubun akabinde hemen bir yıl sonra ise BM Genel Sekreteri'ne, bağımsız Kongo Krallığının yeniden kurulması amacıyla bir mektupla çağrıda bulunmuştur (Guimaraes, 1992: 186; Marcum, 1969: 62-63).

1956 ve 1957 yıllarında sırasıyla ABD Dış İşleri Bakanlığı ve BM Genel Sekreterine yazılan mektuplar, Roberto'nun ve UPNA'nın tarihi Kongo Krallığı'nın yeniden canlandırılmasına yönelik isteklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Roberto

³⁴ ABD Dış İşlerine çağrıda bulunulan bu mektubun sadece Kongo için geçerli olduğu düşünülmektedir.

ve arkadaşlarının 1950’li yılların ikinci yarısında tarihi Kongo Krallığı’nın yeniden hayat bulması amacıyla uluslararası kuruluşlara yönelik çağrılarının Roberto ve hareketi üzerindeki etkisini Guimaraes (1992: 186) şöyle yorumlamıştır: Guimaraes, bu durumun erken siyasi hedefin birliğin ve Roberto üzerindeki biçimlendirici etkisinin mübalağa edilmemesi gerektiğini ancak siyasi temellerinin sınırlı kapsamını ortaya koymak açısından önem arz ettiğini belirtmektedir.

Sınırın öte yakasında, komşu Kongo- Leopoldville’de faaliyet gösteren, iki ülke arasındaki sınırda yer alan ve Kikongo dili konuşan etnik topluluk, Angola ulusal kurtuluş mücadelesinin bir kolunun ve ileriki bölümlerde görüleceği üzere 1975’te MPLA’ya karşı iktidara talip olan en güçlü hareketlerden biri olacaktır. Fakat UPNA- (Daha sonra UPA-FNLA) sık sık kabilesel yapısının sadece bir bölümünü değil tamamını temsil etme iddiasının meşruiyetine gölge düşürdüğünü varsayan eleştirilere maruz kalmıştır (Guimaraes, 1992: 184).

UPNA/FNLA’ya yönelik eleştiriler sürerken Roberto, 1958 yılının aralık ayında düzenlenen ilk Tüm Afrika Konferansına (All Africa Conference) katılmak üzere Akra/Gana’ya bir misyon yürütmek üzere seçilmiştir (Guimaraes, 1992: 186).³⁵ Roberto bu konferansta Kwame Nkrumah, Sekou Toure, George Padmore, Padrice Lumumba ve Frantz Fanon gibi kıta Afrika’sının önemli isimleriyle tanışmıştır.³⁶ Roberto Gana’da bulunduğu süre zarfında adı geçen isimlerden ve orada tartışılan geleceğe yönelik düşüncelerden etkilenmiştir. Özellikle de Gana’nın sosyalist lideri olan Nkrumah ve Gine’nin ilk cumhurbaşkanı olan Toure tarafından bölgeselcilikten/kabilecilikten uzaklaşarak Angola’nın tamamının özgürlüğüne yönelmesi gerektiği konusunda ikna edilmiştir (Aydın, 207; Wikipedia).

1958’de UPNA’nın merkezinin bulunduğu Leopoldville’e yaptığı ziyaret sırasında UPNA’nın diğer liderleriyle yaptığı görüşmede, onları monarşinin eskimiş bir düşünce olduğu ve hareketin Angola’nın tamamının bağımsızlığı için mücadele etmesi gerektiğine inandırmıştır (Kürschner, 1976: 20). Bunun neticesinde de hareketin adından “kuzey” sözcüğü çıkarılıp hareketin adına daha çekicilik kazandırmak amacıyla “Angola

³⁵ Marcum’a göre: “Konferansta coşkulu bir Pan- Afrika ruhu vardı.”

³⁶ Bu kişiler için ve Pan- Afrikaçılık içinde, kabilecilik ve Kongo krallığını yeniden diriltme fikri, sömürgecilik karşıtı mücadelenin egemen düşünceleriyle uzlaşmıyordu (Guimaraes, 1992: 155).

Halk Birliği (UPA)”³⁷ olarak değiştirilmiştir (Kürschner, 1976: 20; Guimaraes, 1992: 155).

İsim değişikliğiyle beraber hareketin, daha geniş bir perspektif kazanmasının ardından Roberto’nun, hem geniş bir uluslararası turneye çıkması hem de Portekiz sömürgeciliğiyle alakalı makaleler yayınlaması kendisinin ve hareketinin uluslararası sahada popülaritesini artırmıştır. Roberto çıkmış olduğu uluslararası turnede Akra, Conakry, Brazaville, Tunus, Monrovia ve New York’u ziyaret etmiştir (Guimaraes, 1992: 187). New York’ta bulunduğu zaman içerisinde, Amerikan Afrika Komitesi’nin (ACOA) destekleriyle geniş bir yelpazede Amerikan temasları kurmuştur ³⁸(Guimaraes, 1992: 187). Roberto ayrıca çıkmış olduğu bu uluslararası görüşme trafiğinde İsrail’i de ziyaret etmiştir (Bayram, 2016: 368).

UPNA’dan UPA’ya geçişle birlikte Roberto’nun liderliğindeki hareket Angola’nın tamamını kapsayan bir ulusal kurtuluş hareketi hüviyetine bürünmüştür. Nitekim UPA’nın tüzüğünde yer alan, “Angola’nın ulusal, bölgesel ve sosyal kurtuluşu” (Herrick vd., 1967: 223), sloganı söz konusu düşünceyi desteklemektedir. UPA’nın Angola’nın tamamını kapsayan bir sosyal harekete dönüşmesiyle ülke sathında ses getiren hamleleri de beraberinde getirmiştir.

Roberto çıkmış olduğu uluslararası turneden sonra Zaire’ye geçerek burada Bakongo militanlarını örgütlemiş ve ülkenin kuzeyinde Portekiz sömürge yönetimine karşı ayaklandırmıştır (Bayram, 2016: 368). Beş bin civarında militan, Angola sınırları içerisine girerek yaklaşık olarak bin Avrupalının ölümüyle neticelenen saldırılar gerçekleştirmiştir (Bayram, 2016: 368). Direnişin kısa bir süre zarfında ülke geneline yayılmasıyla beraber sömürge yönetiminin tavrı da oldukça şiddetli olmuştur. Salazar’ın otoriter rejimi, kendilerine karşı başlatılan bu ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırmıştır (Brinkman, 2015: 225-226; Parsons, 1961: 278-288).

³⁷ Frente Nacional de Libertação de Angola.

³⁸ Yayınlamış olduğu makaleler ve yapmış olduğu uluslararası görüşmeler neticesinde hareketinin ve kendisinin saygınlığı giderek artan Roberto, 1959 yılının Ağustos’unda Monrovia’da düzenlenen Bağımsız Afrika Devletleri Dışişleri Bakanları Konferansı’na katılmıştır. Ardından Eylül 1959’da BM’deki Gine misyonuna bağlıyken, Portekiz’in Afrika topraklarının BM yargı yetkisine devredilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir (Guimaraes, 1992: 187).

1961’ de vuku bulan bu olaylardan sonra 27 Mart 1962’de UPA’nın Bakongo halkına yakın bir başka hareket olan “Angola Demokratik Partisi³⁹ (PDA)”⁴⁰ ile birleşmesiyle adını “Angola’nın Kurtuluşu İçin Ulusal Cephe (FNLA)”⁴¹ olarak değiştirmiştir (Ball, 2017: 22). Hareket, isim değişikliğinin ardından 5 Nisan 1962’de Zaire’de, “Sürgündeki Angola Devrimci Hükümeti (GRAE)”⁴² adıyla bir sürgün hükümeti kurarak Angola’nın tamamının temsilcisi olduğunu ileri sürmüştür (Whitaker, 1970: 19; Houser vd., 1976: 22; Stevens, 1976: 138). Roberto’nun sürgünde bir hükümet kurma düşüncesinin arka planında, Cezayir’in FLN’sinin kendi sürgün hükümeti deneyiminden esinlenmiştir. Çünkü Cezayir’in sürgündeki hükümeti FLN’ye otorite ve meşruiyet vermiştir (Guimaraes, 1992: 201).

Angola’da sömürgeciliğe karşı mücadele veren ulusal kurtuluş hareketleri, daha önce değinildiği üzere Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısından bağımsız kalamamışlardır. Bağımsızlık mücadelesi veren kurtuluş hareketleri 1945-1991 yılları arasında şekillenen iki kutuplu dünyanın çekim alanlarından birine maruz kalmışlardır. Daha önce söz edildiği üzere Neto liderliğindeki MPLA, SSCB’nin liderliğini yaptığı doğu kanadına yakın bir politika izlerken Roberto liderliğindeki FNLA, batı kanadına yakın bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Batı yanlısı bir hareket olan ve serbest piyasa ekonomisi benimseyeceğini iddia eden FNLA, ABD’den askeri ve diplomatik destek almıştır (Çolak, 2022: 245). ABD’nin desteklediği FNLA, aynı zamanda Batı Bloğu içerisindeki ülkelerden Fransa, İsrail, Güney Afrika, Liberya ve Batı Almanya’dan da destek görmüştür (Bayram, 2016: 368).

MPLA’nın benimsemiş olduğu komünist ideolojinin aksine anti- komünist bir hareket olan FNLA’nın ve daha sonra Zaire’de kurmuş olduğu sürgün hükümetinin merkezi Kinşasa’da yer almıştır (Aydın, 2022: 207). Hareketin merkezinin Angola dışında olmasının en önemli sebeplerinden biri Portekiz hükümetin ulusal kurtuluş mücadelesi veren gruplara karşı giderek artan baskısı ve Bakongo halkının yoğunlukta

³⁹ UPA ile Kikongo dilini konuşan başka bir büyük oluşum olan Aliazo arasındaki ittifak. Aslında Bazomboların çıkarlarını savunmak için bir kabile birliği olan Aliazo’nun protesto kökleri 1949- 1950 yıllarında sömürge karşıtı ama biraz da karanlık bir grup olan Simao Toco tarikatının dini faaliyetlerine dayanmaktadır. UPNA gibi Aliazo hareketi de siyasi ufkunu genişletirerek adını PDA olarak değiştirmiştir (Guimaraes, 1992: 198).

⁴⁰ Partido Democratico de Angola.

⁴¹ Frente Nacional de Libertação de Angola.

⁴² Governo Revolucionario de Angola no Exilio.

olduğu Zaire ile kurulan yakın ilişkiler olmuştur (Collelo, 1991: 27). Hareketin merkezinin Angola dışında kalmasından dolayı her ne kadar tam anlamıyla bölgesel/kabilesele parametrelerden soyutlanamasa da FNLA, BM ve Afrika Birliği Örgütü tarafından tanınan ilk kurtuluş hareketi olma hüviyeti kazanmıştır (Sobers, 2021: 39-40).

1.3. UNITA

Jonas Savimbi, Mart 1966'da, Angola'daki üçüncü büyük kurtuluş örgütü olan UNITA'yı kurmuştur (Çolak, 2022: 244). Mbundu kabilesinden destek alan MPLA ve Bakongo kabilesi tarafından desteklenen FNLA emsallerinde olduğu gibi UNITA da Ovimbundu kabilesinden ciddi bir destek almıştır (Collelo, 1991: 32). Ovimbundu kabilesi, sömürge döneminden günümüze kadar süregelen zaman içinde, Angola'daki en büyük etnik- dilsel grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke içindeki en büyük grup hüviyetinde olan bu topluluk çoğunlukla Luanda'nın güneyindeki platolarda ve orta kesimlerdeki dağlık bölgelerde yaşamaktadırlar (Guimaraes, 1992: 152; Aydın, 2022: 209).

Bağımsızlık mücadelesi veren ulusal kurtuluş hareketleri içerisinde en son kurulmuş olan ve diğerlerine kıyasla askeri ve örgütsel birim olarak daha küçük bir yapıda olan UNITA, Angola'nın en büyük etnik unsuru olan Ovimbundu'yu temsil etmeye çalışmıştır. Portekiz unsurlarına karşı başlayan bağımsızlık mücadelesinde, sadece Kikongo ve Kimbundu dili konuşan halkların kendi milliyetçiliklerinin ifade edildiğini hissettiler (Guimaraes, 1992: 204). Hem MPLA'nın hem de FNLA'nın topyekün bir Angola milliyetçiliği benimsemesine ve MPLA'nın kabile dışı mestizolar tarafından yönetilmesine rağmen her iki hareketin de özel bir coğrafi ve etnik yerleşimi olmuştur (Guimaraes, 1992: 204). Bu yüzden ülkenin en kalabalık etnik- dilsel grubunu oluşturan Ovimbundular olsa da kent merkezlerinin ve ülkenin kuzey kesimlerinin dışında yerleşik bulunan toplulukların sömürge karşıtı mücadelede temsil edilmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla coğrafi olarak orta dağlık bölgelerde yerleşik olan Ovimbundu topluluğu, 1960'ların ortalarına kadar temsil edilme olanağı bulamamıştır.

Angola'daki sömürge karşıtı savaşta coğrafi olarak dezavantajlı konumda bulunup temsiliyet noktasında geri planda kalan Ovimbunduların, dışarda tutulmasının bir diğer önemli sebebi, Portekiz sömürgeciliği ile işbirliği içinde olan etnik grup olarak görülmüşlerdir. Portekiz sömürgeciliğinin devam ettiği dönemde, hususi olarak ekonomik anlamda sömürge toplumuyla bütünleşme noktasında önemli bir problem yaşamayan Ovimbundular, bu nedenle zaman zaman sömürgecilik karşıtı eylemlerin hedefi haline de gelmişlerdir (Aydın, 2022: 209). Özellikle Mart 1961 saldırıları sırasında Ovimbundular Portekiz hükümeti ile işbirlikçi olarak gösterilmiş ve UPA tarafından mağdur edilmişlerdir (Wheeler ve Pelissier, 1978: 178).

Angola'nın en büyük etnik grubu olan Ovimbunduların, Portekiz birliklerine karşı verilen ulusal kurtuluş mücadelesi içine çekmek ve grup arasındaki liderlik boşluğunu doldurmak amacıyla 1966 yılında UNITA ortaya çıkmıştır. UNITA'nın Savimbi tarafından kurulmasıyla Angola milliyetçiliğinin üçlü yapısı tamamlanmıştır (Oxford Research, 2016).

Angola'daki misyoner okullarından mezun olduktan sonra 1958 yılında Portekiz hükümetinin eğitim bursuyla Lizbon'a giden Savimbi, burada Neto gibi anti- kolonyal mücadeleye hazırlanan Angolalı öğrencilerle ve Salazar karşıtı komünistlerle temasa geçmiştir (Bayram, 2016: 369; Aydın, 2022: 208; Guimaraes, 1992: 205). Bu temaslar neticesinde Lizbon'da bazı siyasi faaliyetlerde bulununca PIDE'nin radarına takılmış ve ülkeden ayrılmıştır. Lizbon'dan ayrıldıktan sonra İsviçre'nin Lozan şehrine geçmiş ve burada Amerikalı misyonerlerden aldığı bursla eğitim hayatına devam etmiştir (Bridgland, 1988: 42).

Savimbi, kendi ifadelerinde belirtmiş olduğu üzere Lizbon'a gitmeden önce Angola'da eğitimini sürdürürken Marksizm ve Marcus Garvey'in kitaplarını okumuştur. Okumuş olduklarından etkilenen Savimbi, Neto'ya büyük bir hayranlık duymuştur. Bundan dolayı MPLA'ya sempatiyle bakan Savimbi, başlangıçta MPLA'nın gençlik birimlerine katılarak bir pozisyon elde etmeye çalışmıştır. Ancak Bridgland'ın ifadelerine göre:

“... Neto, genç Ovimbundu'dan uzaklaşmasına ve büyük bir düşmanlığa dönüşmesine katkıda bulunacak bir hata yapmıştır. Neto gibi Luanda ve hinterlandındaki birçok Kimbundu insanının varsayımı, orta ve

güney Angola'daki Afrikalıların nispeten geri kalmış olduklarıydı; ayrıca onları Portekizlilerle işbirliği yapan olarak görüyorlardı. Çünkü kuzeydeki kahve plantasyonlarında çalışan sözleşmeli işçilerin çoğunluğunu Ovimbundular oluşturuyordu. Savimbi Nova Lisboa yakınlarından geldiğini söylediğinde Neto, onun kadar zeki ve cesur bir militanın güneyden çıkmış olmasının imkansız olduğunu söyledi: Ailesi kesinlikle kuzeyden gelmişti? Savimbi, Neto'nun bu sözleri karşısında incinmiştir... (Bridgland, 1986: 41).

Şekil 12: Jonas Malheiro Savimbi (South African History).

Neto ve hareketinin kendisi ve Ovimbundulara olan küçümseyici bakış açısından etkilenen Savimbi, MPLA'dan uzaklaşmıştır. Başlangıçta Roberto'nun ve hareketinin ideolojik boşluğu olduğu gerekçesiyle mesafeli davrandığı FNLA'ya (O zamanki adıyla UPA) 1961'de Kenyalı milliyetçiler Tom Mboya⁴³ ve Jomo Kenyatta'nın⁴⁴ teşviki üzerine katılmıştır (South African History, 2024). Burada hareketin genel sekreterliğine atanmış ve yönetimin yeniden düzenlenmesinden sorumlu olmuştur (South African History, 2024; Guimaraes, 1992: 207).

⁴³ Mboya'nın argümanı:” MPLA melez ve komünisttir, bu yüzden orada yararlı bir rol oynayamazsınız; UPA siyahlar için bir örgüttür bu yüzden ona katılmalısınız “(Bridgland, 1986: 49).

⁴⁴ Savimbi, Kenyata ile yaptığı görüşme neticesinde Mboya'nın UPA'ya yönelik görüşlerine eğilim göstermiştir: “Roberto'nun bir programı olmadığını ve çok cahil bir adam gibi görüldüğünü söyleyerek itiraz ettim. Tamam dedi Kenyatta, bu katılmak için çok iyi bir neden çünkü senin fikirlerin var ve bir program üretebilirsin. İşte o zaman UPA'ya katılmaya karar verdim” (Bridgland, 1986: 56).

Savimbi, harekete katılmasının ertesi yılında UPA ve PDA'nın birleşmesiyle kurulan FNLA'nın sürgündeki hükümeti olan GRAE'nin dışişleri bakanı olmuştur (South African History, 2024). Ardından 1963 yılının Mayıs ayında AFBÖ bünyesinde kurulan Afrika Kurtuluş Komitesi'nin başkanlığını yapmıştır (Sobers, 2021: 40). Ancak hareketin kurucusu olan Roberto'nun liderlik tarzıyla yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle 1964 yılının Temmuz ayında FNLA ve GRAE'deki görevlerinden istifa ederek yeni bir örgüt kurma hazırlıklarına girişmiştir (South African History, 2024; Whitaker, 1970: 20; Weigert, 2011: 26).

FNLA ve GRAE'deki görevlerinden ayrıldıktan sonra başlangıçta yeni bir hareket örgütlemek yerine, MPLA'ya katılma isteği olan Savimbi, Brazzavill'de Neto'yla görüştüktan sonra bu isteğinden vazgeçmiştir. Ardından hareketi için uluslararası destek yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında Çin, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Doğu Avrupa ülkelerini ziyaret etmiştir (Marcum, 1978: 160-161). Uzak doğu ülkelerine yaptığı bu ziyaret kapsamında hareketi için güçlü bir destek sağlama ve fon toplama konusunda yaptığı girişimlerde yeterli derecede başarılı olamamıştır.

Savimbi, hareketi için dış destek bulmak amacıyla çıkmış olduğu bu yolculukta umduğu yardımı Çin'den görmüştür. Pekin, kendisini ve az sayıdaki destekçisini gerilla savaşı sanatında eğitmeyi kabul etmiştir (Guimaraes, 1992: 208). Pekin'in kendilerine askeri eğitim vermeyi kabul etmesinin ardından 1965'te Savimbi, Çin Nanjing Askeri Akademisi'nde, Maoist gerilla savaşı taktikleri konusunda uzun süreli askeri eğitimler almıştır (Weigert, 2011: 28). Aldığı eğitimler neticesinde Mao'nun Çin devrimi tecrübelerini kullanma ve halk savaşı askeri doktrini önerilerine bağlı kalmak üzere 13 Mart 1966'da Antonio da Costa Fernandes ile birlikte UNITA'yı kurdular (Weigert, 2011: 28; South African History, 2024).

UNITA, Çin askeri stratejilerine bağlı kalarak çeşitli bölgelerde mevzilenmiş ve halk desteği bulma çabası içerisine giren aktif bir mücadele yürütmeye çalışmıştır. Bağımsızlık savaşı vermek için kurulan en son örgüt olması hasebiyle diğer rakiplerine oranla daha sınırlı kaynaklarla yetinmek zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında UNITA lideri Savimbi, kurtuluş hareketine destek veren Ovimbundu halkının yanı sıra yurtdışındaki Angolalı öğrencilerden ve Zambiya'daki Afrikalı mültecilerden de sınırlı da olsa destek görmüştür (Fish ve Fish, 2002: 131).

Portekiz sömürge yönetiminin bağımsızlık hareketlerine olan sert ve katı tutumundan dolayı UNITA'nın da merkezi diğer kurtuluş hareketleri gibi ülke dışında, Zambiya'da konuşlanmıştır. Ancak Zambiya'nın UNITA güçlerine ev sahipliği uzun sürmemiştir. UNITA askeri güçlerinin 1968 yılında Zambiya için hayati bir önem taşıyan Benguela demiryolunun Angola'dan geçen bölümünü kapatmalarından dolayı Zambiya'dan görmüş oldukları desteği kaybetmişlerdir (Kürschner, 1976: 46). Katanga'daki bakır madenlerinin Angola üzerinden Avrupa'ya taşınması amacıyla inşa edilen Benguela demiryoluna yönelik bu saldırı hem Portekiz'in bölgedeki çıkarlarına zarar verirken hem de Zambiya'nın saldırıdan olumsuz etkilenmesi nedeniyle UNITA mensupları sınır dışı edilmişlerdir (Aydın, 2009). Zambiya'dan sınır dışı edildikten sonra Angola'ya geri dönen Savimbi ve UNITA mensupları Ovimbundu halkının nüfus yoğunluğu oluşturduğu bölgelerde faaliyet göstermeye devam etmişlerdir.

UNITA'nın programında, açık bir biçimde hareketin bütün etnik grupları, klanları ve sınıfları eşit olarak temsil eden bir hükümet için gayret gösterileceği belirtilmiştir (Collelo, 1991: 32). Bu anlayışa uygun olarak her ne kadar en büyük desteği Ovimbundu etnik kökene bağlı kişilerden alsa da UNITA'nın üst düzey yönetim kadrosundaki kişilerde, bu etnik kökene bağlı olmayanlar da yer almıştır (Guimaraes, 1992: 214; Marcum, 1978: 194). Diğer taraftan Jonas Savimbi, bağımsızlık savaşı sırasında irtibatla olduğu gerek iç aktörler gerekse de dış aktörlerle bağlantılı olarak zaman zaman Maocu, zaman zaman da piyasa ekonomisi yanlısı, komünizm karşıtı, muhafazakarlık gibi birbirinden farklılık gösteren çeşitli pragmatik hüviyetlere bürünebilmiştir (Aydın, 2022: 210). Bu minvalde en tartışılan ise UNITA'nın MPLA'nın Angola'daki artan etkisini zayıflatmak gayesiyle Portekiz sömürge yönetimiyle iş birliği yaptığı yönündeki iddialardır (Kürschner, 1976: 46-47, 101-108; Angola Dayanışma Komitesi, 1976: 9).

1.4. Angola'nın Sömürgeciliğe Karşı Mücadelesi (1961 – 1974)

Yer küre üzerinde bağımlı olarak varlıklarını sürdüren son insanların çoğunluğu Portekiz'in Afrika kıtasında egemenliği altına aldığı topraklarda yaşamıştır. Konuyla ilgili yazılmış kaynaklarda bu duruma şöyle değinilmiştir:

“Portekiz egemenliği altındaki topraklar dünyadaki son sömürge imparatorluklarını oluşturmaktadır. Bu topraklardan Angola, Portekiz kolonyal yönetimi altında, birkaç yüzyıl boyunca kölelik, işgal ve sömürü nesnesi olmuştur. Üstelik bu sömürge toprağının önemli ölçüde stratejik bir değeri de vardır. Angola, Zaire'yi Güney Batı Afrika ve Güney Afrika'ya bağlayan yol üstünde bulunmaktadır... Fransa'nın yüz ölçümünün iki katından da fazla bir yüz ölçümüne sahip olan Angola'da 19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru köleliğin terk edilmesiyle plantasyon ekonomisine geçilirken güneyinde demir ve elmas, kuzeyinde ise kayda değer petrol rezervleri bulunmuştur. Dünya kahve üretiminde de dördüncü sırayı tutmaktadır” (Unesco, 1973: 9; Exploratin of Africa, 2001: 123-125).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenen yeni uluslararası sistemle beraber Afrika kıtasında sömürgeci yönetimler tarafından yönetilen uluslar, bağımlılıktan kurtulup bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Bağımsızlık rüzgarının esmeye başladığı kıtada, Portekiz sömürge yönetimi altında bulunan Angola halkını da kendi egemenliklerini kazanma yolunda harekete geçirmeye başlamıştır. Angola yerlileri hem kendi geleceklerine egemen olmak hem de topraklarına ve onun içindeki zenginliklerine hakim olmak için sömürgeciliğe karşı eylemlere başlamıştır.

Angola'da Portekiz sömürgeciliğine karşı eyleme girişme hareketleri zaman zaman vuku bulsa da etkileri çok kısıtlı kalmıştır. Bu minvalde iki dünya savaşı arası dönemde meydana gelen bazı işçi ve kabile isyanları dışında Salazar rejiminin yoğun baskısı nedeniyle ciddi hareketlenme olmamıştır. 1950'den önce sömürgeciliğe karşı birkaç kültür derneği ve dini mezhep kurulmuştur. Bunlardan 1948'de birkaç Angolalı aydın tarafından kurulan Angola'yı Keşfedelim adlı dernek ile dört yıl sonra kurulan Angola Kültür Cemiyeti olmuştur (Ataöv, 1975: 453). Bu derneklere bağlı üyeler köylere gidip yerlilere okuma- yazma öğretmeğe çalıştılar ve Angola'ya özgü ulusal bayramları gizli kutladılar (Ataöv, 1975: 453).

Yukarıda değinilen faaliyetler gizli polis örgütü PIDE'nin baskıları nedeniyle yaygınlık kazanamamıştır. Ancak bazı muhitlerde belli bir kültüre sahip oldukları

inancının oluşmasına ve bağımsızlık düşüncesinin aşılmasına katkıda bulunmuştur. Bağımsızlık düşüncesinin yaygınlık kazanmaya başlamasıyla beraber 1960'a kadar 50'ye yakın ulusal kurtuluş hareketi (Kürschner, 1976: 16), ortaya çıkmıştır. Fakat rejimin siyasi polisi PIDE iyi bir yeraltı muhbir ağı kurarak başta başkent Luanda olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde ortaya çıkan grupların içine sızmayı başarmış ve kurtuluş hareketlerini bölmeye çalışmıştır (Guimaraes, 1992: 168; Kürschner, 1976: 16). 1960 yılına gelindiğinde ortaya çıkan kurtuluş hareketlerin büyük çoğunluğunun önemlerini yitirmesi polisin söz edilen uygulamasının başarısını göstermektedir.

1960'lı yıllara gelindiğinde Angola'da faaliyet gösteren kurtuluş hareketleri içinde üç örgüt önem kazanabilmiştir: MPLA, FNLA VE UNITA. Sömürge yönetimine tepki olarak doğan hareketler içerisinde en etkili üç aktör olarak sahne alan bu kurtuluş hareketleri 1960 ve 1974 yılları arasında verilen bağımsızlık mücadelesine hakim olmak ve Portekiz sömürgeciliğini yenmek için yıkıcı bir üçlü savaşa kilitlenmiştir (Sobers, 2021: 36). Sobers (2021: 36), Angola'daki kurtuluş hareketlerinin bağımsızlık mücadelesine girişimlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kendi maddi kısıtlamalarının ve soğuk savaş dinamiklerinin bilincinde olan üç ana Angola hareketinin her biri, Angola'nın bağımsızlığı ortak hedefine ve birbirlerini yok etme ve sömürgecilik karşıtı mücadeleye hakim olma hedeflerine ulaşmak için uluslararası toplumdan askeri yardım ve manevi destek talep ederek bu sisteme aktif bir şekilde dahil olmuştur.”

1961 yılına gelindiğinde Angola'nın tarihinde yeni bir sayfa açılmaya başlanmıştır. MPLA'nın öncülüğündeki yerliler 1961 Şubat'ında silaha başvurdular (Marcum, 1969). Silahlı eyleme başvuran MPLA örgütünün üyeleri 4 Şubat'ta bir hapisaneyi, bir radyoevini ve bir kışlayı basmışlardır (Kürschner, 1976: 18). Ancak MPLA asker sayısı ve silah teçhizatı açısından Portekiz ordusuna kıyasla çok kötü durumda olmasından dolayı MPLA'nın yenilgisiyle neticelenmiştir (Kürschner, 1976: 18). Kalkışılan bu silahlı eylem hareketi Portekiz'i, 1952- 1964 yıllarını kapsayan Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi haricinde, Afrika kıtasındaki en uzun süreli ve en kanlı olayların içine atmıştır (Wheeler, 1970: 21).

MPLA yetkililerine göre Angola'daki bağımsızlık savaşının başlangıcı kabul edilen bu girişim, Portekiz ordusu ve sağ-radikal örgüt üyesi beyazların giriştiği karşı harekatta az sayıda beyazın ve yaklaşık olarak 3000 siyahi insanın öldürülmesi ile

neticelenmiştir (Kürschner, 1976: 18). Lizbon yönetimi vuku bulan bu olay sebebiyle Angola'daki sert ve baskıcı tutumunu daha da şiddetlendirmiştir. Bu olaydan sonra birçok MPLA üyesi öldürülmüş, hapse atılmış ya da ülkeden kaçmak zorunda bırakılmışlardır (Collelo, 1991: 30).

Portekiz yönetiminin denizaşırı vilayeti olarak ilan ettiği Angola'da, yerli halka yönelik baskıcı ve sert tutumunda aşırılığa gitmesi uluslararası toplumun dikkatini Angola'ya çevirirken diğer taraftan birçok üyesini kaybetmesinden dolayı önemli bir güç kaybı yaşamaya başlayan MPLA, dağılmanın eşiğine gelmiştir (Aydın, 2022: 221). Sömürge makamlarının uzlaşamaz tavrı ve baskıcı etkinliği Angola'da kalıp yasal ve yasal olmayan yollarla faaliyet göstermeyi imkansız bir seçenek haline getirmiştir. Bundan dolayı hareketin merkez üssü Brazzaville ve Lusaka gibi komşu ülkelerin başkentlerine nakledilmiş ve ülke içerisinde faaliyet gösterme olanakları büyük oranda kısıtlanan MPLA bağımsızlık mücadelesinde askeri bir strateji seçmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk harekete yöntem olarak gerilla savaşı benimsemesine yol açmıştır (Stevens, 1976: 138).

MPLA'nın sömürge yönetimine karşı başkent Luanda'da başlatmış olduğu saldırının akabinde ikinci bir saldırı girişimi de Angola'nın kuzeyinde gerçekleşmiştir. 14- 15 Mart 1961'de Kuzey Angola'nın kahve yetiştirilen⁴⁵ bölgelerinde Portekiz sömürgeciliğine karşı çok daha ciddi bir meydan okuma patlak vermiştir (Ball, 2017: 23). Kahve üretimine elverişli olan bu topraklar, ülkenin orta dağlık bölgelerinden getirilen 'kontratadoların' yardımıyla kahve plantasyonları kuran beyaz yerleşimcilere devredilmiştir (Ball, 2017: 23). Beyaz yerleşimcilere devredilen bu arazilerin kamulaştırılması ve işçi olarak Umbundu dilini konuşanların gelmesi, Kikongo dili konuşan yerel köylüler arasında kızgınlığa sebebiyet vermiştir (Ball, 2017: 23).

Sömürge devletinin ülkenin kuzeyindeki kahve yetiştirilen bölgelerde uygulamış olduğu bütün bu politikalar, Mart 1961'de sömürgeciliğe ve beyaz yerleşimcilere karşı - Bakongo halkı tarafından desteklenen- UPA (FNLA) tarafından organize edilen büyük bir şiddet ayaklanmasına katkıda bulunmuştur (Ball, 2017: 23; George, 2005: 9-10). Holden

⁴⁵ Portekizlilerin toplam 360.000 dönümlük araziye el koymasının neticesinde, Afrikalı küçük kahve üreticilerinin yaklaşık yarısı 1950'lerde topraklarından zorla çıkarılmıştır. (Ball, 2017: 23).

Roberto liderliğindeki UPA tarafından başlatılan ve ülkede büyük bir yankı uyandıran girişimi Kürschner (1976: 22), şu ifadelerle dile getirmiştir:

“1961 Martında kuzeydeki kahve plantasyonu bölgelerinde başlatılan ayaklanma beyazları hazırlıksız yakalayamamıştı. Kongo’da sömürgecilik son verilmiş olması, siyah angarya işçilerinin çok kötü ücret, iş ve yaşama koşulları ve kurtuluş hareketlerinin giderek artan etkisi, plantasyon sahibi beyazlara önceden silahlanma zorunluluğu hissettirmişti. Böylece 1959 yılından 1960 yılına gelinceye kadar Angola’ya ithal edilen silah miktarı devletin resmen ithal ettiği miktarın altı katına çıkmıştı. Portekiz hükümeti de Angola’da bulunan ordu mevcudunu 20.000 askere çıkarmıştı ... UPA sadece plantasyon sahibi beyazları öldürmekle kalmayıp entegre olmuş siyahları ve ülkenin başka yerlerinden gelen göçebe işçileri de öldürdü.”

UPA tarafından başlatılan ayaklanma sırasında 300 ila 500 arasında beyaz ve yaklaşık olarak 1500 Afrikalı hayatını kaybetmiştir (Ball, 2017: 23). Ancak Jeremy Ball’a (2017: 23) göre, asıl kan dökülmesi ayaklanmadan sonra bir dizi acımasız misillemeyle⁴⁶ gerçekleşmiştir. Portekiz ordusu Angola halkına yönelik kapsamlı operasyonlar başlatmış ve sekiz ay boyunca çatışmalar yaşanmıştır. Aylarca süren çatışmalar neticesinde binlerce Afrika insanı hayatını kaybetmiştir. Bu çatışmalar neticesinde 30.000 ila 50.000 arası siyahi ve 400 ila 500 arasında Portekizli öldürülmüş, çatışmalar sırasında Portekiz’e ait uçakların bombardımanları sebebiyle birçok köy yok edilmiş, on binlerce Bakongo kökenli Afrikalı sınırı geçerek bağımsızlığını yeni kazanan Zaire’ye sığınmak zorunda kalmıştır⁴⁷ (Ball, 2017: 23; Kürschner, 1976: 23-24; Houser vd., 1976: 20).

1945 yılında sona eren savaştan sonra yer küreye hakim olan yeni uluslararası düzenle beraber Afrika kıtası başta olmak üzere gezegenin genelinde sömürgeci yönetimler tarafından yönetilen uluslar bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Gezegenin birçok bölgesinde esen bağımsızlık rüzgarlarından Afrika ulusları da biçimsel de olsa faydalanmaya başlamışlardır. Gelen bağımsızlık dalgasıyla beraber sahra-altı Afrika başta olmak üzere kıtada birçok ülke Avrupalı sömürgeci yönetimlerden kurtulmaya başlayarak bağımlılıktan kurtulmuşlardır.⁴⁸ Afrika kıtasında Portekiz’den çok

⁴⁶ Sömürge makamları sadece askeri misillemeler yapmakla kalmamış aynı zamanda eğitilmiş ve asimile insanları hedef alan tutuklamalarda gerçekleştirmiştir (Başka bir kaynaktan aktaran Guimaraes, 1992: 193).

⁴⁷ Sekiz ay süren çatışmalar neticesinde binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden insan sayısı ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı sayılar mevcuttur. Bir kaynağa göre: ölen insan sayısı 8.000, 25.000 ila 50.000 arası olmuştur (Wheeler ve Plessier: 191). Başka kaynak ise: Afrikalı ölümleri: 45.000; Avrupalı ölümleri: 250 ila 1000 olarak vermektedir (Ralph E Dodge’den aktaran Marcum: 1969: 150).

⁴⁸ 17 Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazandığı 1960 yılı bir çeşit “Afrika yılı” olmuştur (Ataöv, 1975).

daha güçlü olan emperyalist devletler bölgeden çekilmelerine rağmen Lizbon yönetimi başta Angola olmak üzere kıtadaki kolonilerini terk etmemiştir. Portekiz hükümeti, deniz aşırı vilayetleri olarak saydığı kolonilerindeki yeraltı zenginliklerinin işletme haklarını uluslararası tekellere bırakarak bu tekellerin bağlı olduğu devletlerin desteğiyle kolonyalizmini belli bir süre daha devam ettirmiştir (Bayram, 2016: 371).

Angola'da 1960'lı yıllarla beraber Portekiz'e karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin boyut değiştirerek yeni bir safhaya geçmesi, Salazar'ın faşist rejimini farklı politikalar izlemeye sevk etmiştir. Ülkede patlak veren şubat ve mart ayaklanmalarından sonra Lizbon, Angola'daki askeri kaynaklarında (insan ve malzeme) ciddi bir artışa gitmiştir. 1961'in başında Portekiz ordusunun Angola'daki silahlı kuvvetleri 3.000 civarındayken; 1970'e kadar 180.000'lik ordunun büyük bir kısmı, hava ve deniz kuvvetleri hem Angola'ya⁴⁹ hem de diğer kolonilerine akmıştır (Ball, 2017: 23; Ataöv, 1975: 455). Bununla beraber sömürge yönetimi kurtuluş hareketlerine karşı verdiği savaşta Afrikalılardan-melez ve assimilado- da orduda faydalanmıştır.

Lizbon yönetimi bağımsızlık mücadelesi veren direniş hareketlerine karşı silahlı kuvvetlerinde artışa gitmenin yanı sıra aynı zamanda ülkedeki beyaz nüfusun oranını artırma yoluna giderek avantaj sağlamaya çalışmıştır. Bu süreçte Portekiz'de görülen büyük işsizlik yoksul Portekizlileri işçi olarak Batı Avrupa ülkelerine ya da göçmen olarak Angola ve diğer Portekiz sömürgelerine gitmeye zorlamıştır (Kürschner, 1976: 33). Salazar'ın iktidarında sansürlü basından sömürgelerdeki gerçek durumu öğrenme şansları olmayan binlerce Portekizli 1974 yılına kadar Jumbo jet uçakları ile Angola'ya taşınmıştır. Bu taşınma neticesinde Angola'da, 1960 yılında 173.000 civarında beyaz nüfus varken bu sayı 1970 yılında 290.000'e, 1974 yılında ise 500.000'e çıkmıştır (Bender, 1978: 20; Kürschner, 1976: 33).

Sömürge devleti halkın direniş hareketlerine olan desteğini azaltmak ve ülkede iyice bozulan sosyal hayatı canlandırma adına bazı adımlar atmıştır. Siyah halk için kayda değer bir şey yapmayan Portekiz, kendilerine karşı harekete geçmemesi adına ülkede sınırlı da olsa okul, hastane ve asfaltlar inşa etmiştir. Ancak yapılan bu hamlelere rağmen

⁴⁹ Portekiz ordusunun 1961'in başında Angola'daki asker sayısı 3.000 civarındayken yıl sonunda bu sayı 50.000'e yaklaşmıştır (Ball, 2017: 23).

kurtuluş örgütlerinin 1966 yılından itibaren köylüleri seferber etmeye başlaması ve köylülerin de direniş gruplarına destek vermede istekli olması üzerine Estado Novo rejimi, 1 milyondan fazla Angolalıyı tehcir etmiştir (Bayram, 2016: 370). Portekiz yönetimi, farklı etnik unsurlardan insanları tel örgülerle çevrili büyük köylere yerleştirerek⁵⁰, köylülerin kurtuluş hareketlerine destek vermelerini engellemeye çalışmıştır (Bender, 1978: 159-160).

Sömürgeciliğe karşı verilen savaş zamanlarında Batılı devletler ve NATO Portekiz'i doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemiştir. Batı Avrupa devletlerine kıyasla gerek ekonomik gerekse de askeri güç olarak daha geri planda olmasına rağmen Portekiz'in sömürgeciliği en uzun sürdüren devlet olmasının arka planında yatan ana sebep batılı çevrelerden aldığı yardımlar olmuştur. Portekiz'in Afrika'daki sömürgeciliğiyle alakalı Ataöv (1975: 458), şu ifadeleri dile getirmiştir:

“Angola ve Mozambik'i sömürün yalnız İberya Yarımadasının bu devleti değildir. Angola ve Mozambik hep ortak sömürü sistemi altında ezilmiştir.”

Gana'nın sosyalist başkanı olan Kwame Nkrumah 1961'de Portekiz'in içinde bulunduğu durumu (Kürschner, 1976: 27), şöyle ifade etmiştir:

“Portekiz sömürge savaşlarını sadece ve sadece sırtını NATO'ya dayayarak yürütebilmektedir.”

Sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasite bakımından kolonilerdeki direniş hareketlerine karşı koyma yeterliliği olmayan Portekiz, büyük emperyalist devletlerin deniz aşırı vilayetleri olarak ilan ettiği sömürgelerinde ekonomik hayata egemen olmalarına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber Lizbon'un batılı çevrelerin askeri ve mali desteği olmaksızın⁵¹ 1961-1974 yıllarını kapsayan bir sömürge savaşı sürdürebilmesi ihtimali görünmemektedir. Dolayısıyla hammadde kaynaklarının ve ucuz işgücünün çekiciliği altında uluslararası kuruluşlar Angola'nın neredeyse bütün önemli üretim kollarına girmişlerdir (Kürschner, 1976: 27). Bu kuruluşların en önde gelenlerinin

⁵⁰ Kurtuluş savaşlarının sadece askeri güçle bastırılmayacağını bilen Portekizliler, Amerikalıların Vietnam'da dindikleri gibi, 'stratejik köyler' kurmuşlar, çevrelerini muhafızlarla donatmışlar, gerçekte yerlileri toplama kamplarına hapsedmeğe çalışmışlardır (Ataöv, 1975: 459).

⁵¹ Lizbon yönetimi almış olduğu otomatik silahlar, jetler, helikopterler ve napalm bombalarına karşılık olarak, Cape Verde Adalarındaki bazı üslerini NATO müttefiklerinin emrine vermiştir (Ataöv, 1975: 459).

Amerikan, Japon, İngiliz, Güney Afrika ve Batı Almanya kökenli oldukları gözlemlenmektedir.

Uluslararası şirketlerin kendisine yaptığı yardım karşılığında Portekiz, ülkedeki birçok üretim dalında egemenliği yabancı firmalara bırakmıştır. Bunun en başlıca örneklerinden elmas şirketi olan ‘DIAMANG’⁵² gelmektedir. Bu firmaya Angola topraklarının %81’inde maden arama hakkı verilmiştir (Kürschner, 1976: 28). Benzer bir durum ülkedeki önemli ihraç maddelerinden biri olan petrol için de geçerlidir. Cabinda eyaletindeki petrol keşiflerinden sonra petrol konusundaki önemli batılı şirketler Angola’da konumlanmıştır. Angola’daki petrol imtiyazı Amerika’nın ünlü ‘Gulf Oil’ Şirketi’nin elindedir (Ataöv, 1975: 458; Kürschner, 1976: 29). Angola topraklarındaki bir diğer önemli cevher olan demir madenlerini, Batı Alman firması ‘Krupp’ ile Amerikan ‘General Electric’ çıkarmaktadır (Ataöv, 1975: 458).

Angola’da bağımsızlık mücadelesinin ilk safhalarında iki ana eğilim öne çıkmıştır. Agostinho Neto’nun MPLA’sı ile Holden Roberto’nun FNLA’sı (UPA/UPNA) Portekiz’e karşı ayaklanmayı başlatan hareketler olarak öne çıkmıştır. MPLA ağırlıklı olarak ülkenin en büyük ikinci etnik grubu olarak öne çıkan Mbundulardan destek alırken; FNLA ise Angola’nın kuzeyinde ve DKC/Zaire’de yaşayan Bakongo etnik grubu tarafından desteklenmiştir. 1966 yılında Jonas Savimbi tarafından UNITA’nın kurulmasıyla zincirin son halkası da tamamlanmıştır. UNITA’nın desteği öncelikli olarak orta dağlık bölgelerde yaşayan Ovimbundu etnik grubundan gelmiştir.

Angola’da Portekiz’e karşı verilen bağımsızlık mücadelesini yürüten üç hareket sömürgeciliğe karşı birleşmek yerine kendi aralarında bölünmeler yaşamışlardır. Sömürgeciliğe karşı savaşta Portekiz ordularına karşı hiçbir zaman birleşik bir cephe kuramayan bu hareketler çoğu zaman kendi aralarında savaşmıştır. Örneğin, 1967’de FNLA askerleri kuzey Angola’da bir grup MPLA gerilla savaşçısını tutuklamıştır (Ball, 2017: 23). Kurtuluş hareketleri arasındaki çekişmeden yararlanan sömürge hükümeti de tarafların ortak bir politika etrafında birleşmelerini engelleyen bir politika izlemiştir.

⁵² ‘DIAMANG’ ülkenin kuzey doğusundaki Lunda eyaletinde tam bir “sömürge derebeyliği” kurmayı başarmıştır; eyalet halkını oluşturan 3.500 beyaz ve 120.000 siyah bu firmanın denetimi altında bulunuyordu; DIAMANG’ın bölgede kendi özel polis kuvvetleri, karayolları, su ve elektrik şebekeleri, okul ve hastaneleri, tüketim merkezleri ve kurtuluş savaşçılarına karşı paralı askerlerden kurulmuş bir ordu bulunuyordu (Kürschner, 1976: 28-29).

Portekiz'in izlemiş olduğu baskıcı ve sert tutum ile PIDE'nin sömürge karşıtı kişilere ya da gruplara olan bakış açısından dolayı Neto, Roberto ve Savimbi'nin ülke içerisinde hareket kabiliyetleri sınırlanmış ve kurtuluş hareketlerinin çoğunlukla ülke dışında örgütlenerek gerilla savaşı vermelerine neden olmuştur (Kürschner, 1976: 17-18; Collelo, 1991: 27; Stevens, 1976).

1.4.1. Sömürge Karşıtı Savaşın Uluslararası Aktörleri

Bağımsızlık savaşı esas itibariyle Angola halkı tarafından başlatılan ve yerel unsurlarla yürütülen bir mücadele iken zamanla yerel ve bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmıştır. Dekolonizasyonun küresel dinamiklerinin derin olmasından ötürü zaman içinde birçok devlet ve devlet dışı aktör Angola'nın bağımsızlık savaşına doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olmuşlardır. Dış aktörlerin müdahalesine uygun bir zemin haline gelen Angola ve Afrika'daki diğer sömürge karşıtı mücadelelere atıfta bulunan Baskın Oran (1980: 265), mevcut durumlarla ilgili, *“Balkanlaştırmanın bir kural olduğu, çeşitli rakip örgütlerin kurtuluş mücadelesini zayıflatmasına sık sık rastlanan Afrika'da parçalanma, bölünme ve yabancı güçlerin cirit atmasına Angola kadar hiçbir Afrika ülkesinde rastlanmamıştır”* şeklinde açıklamıştır.

Angola devrimi iki büyük jeopolitik süreç bağlamında meydana gelmiştir: Soğuk Savaş ve Afrika kıtasında sömürgecilikten kurtulma (Ball, 2017: 24). 1945 sonrası kurulan uluslararası sistem, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik ve askeri karşıtlık ile karakterize edilmiştir.⁵³ Blok liderleri başta olmak üzere her iki kanada da yakın devletler Angola'daki direniş gruplarına askeri ve fon sağlama konusunda destek olmuşlardır. Sömürge karşıtı savaşı sürdüren direniş grupları aynı zamanda bağımsızlığını yeni kazanmış olan Kongo ve Zambiya'nın bölgesel liderlerinden destek almışlardır (Ball, 2017: 24). Komünist ideolojiyle ön plana çıkan MPLA desteğinin çoğunu Sovyetler Birliği ve Küba'da alırken anti- komünist bir çizgide siyaset yürüten FNLA ise Zaire ve ABD desteğine dayanmıştır (Ball, 2017: 24). Kurtuluş hareketlerinin üçlü yapısını tamamlayan UNITA ise başlangıçta Zambiya ve Çin'den destek alırken; daha sonra

⁵³ Soğuk Savaş olarak adlandırılan ve 1945 ila 1991 yıllarını kapsayan dönemin varyantı, stratejik iki kutupluluğa vurgu yapan hegemonik özelliklere sahip 'süper güç' devletlerinin varlığı, bir ittifaklar alt sistemi ve sınırlı failliğe sahip 'müşteri devletler' olarak adlandırılan devletlerin varlığı ile tanımlanmıştır (Handel, 1990: 31).

Angola'nın doğusunda MPLA'ya karşı Portekiz ordusuyla işbirliği yapmış, söz konusu olan bu işbirliği sayesinde bağımsızlık öncesinde Güney Afrika'dan, bağımsızlık sonrası iç savaşta ise ABD ve Güney Afrika'dan destek almasına yol açmıştır (Ball, 2017: 24; Kürschner, 1976: 47).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve Soğuk Savaş olarak adlandırılan yeni dönemde ABD ve SSCB arasında özellikle askeri ve siyasi alanda girişilen rekabet başta olmak üzere, birçok alanda iki devletin birbirlerine karşı üstünlük kurmak için iki devletin politika yapıcılarının yoğun bir mesai harcamışlardır. Bu dönemde iki devletin politikalarını şekillendiren yegane faktör birçok alanda girişilen bu rekabet olmuştur.

Uluslararası siyasi arenada Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönem gerek Beyaz Saray gerekse de Kremlin'in "hegemonik güç" olarak dünyayı egemenlikleri altına almaya çalıştığı bir zaman dilimi olmuştur. Hegemonik güç olma savaşına sahne olan bu dönem, ABD ve SSCB'nin yerkürenin her kıtasında birbirlerinin gücünü sınırlandırmaya çalışmasına sebebiyet vermiştir. Birbirlerinin gücünü sınırlandırma mücadelesi Afrika kıtasında da kendisine yer bulmuştur.

Soğuk Savaş'ın kendine has dinamikleri içerisinde hareket eden her iki devlet, Afrika'da ideolojilerini yayma ve müttefik devletleri destekleme politikasını izlemişlerdir. Ancak diğer bölgeler ile kıyaslandığında her iki devletin de dış politikalarında Afrika kıtası öncelikli bir konumda olmamıştır. ABD dış politikası açısından bakıldığında Ortadoğu ve Doğu Avrupa gibi öncelik verilen bölgelere kıyasla daha az önem addedilen Afrika, kıtaya ilgili bilgi eksikliğinin de etkisiyle "durgun bir su" olarak nitelendirilmiştir (Schraeder, 1994: 3-4). Aynı şekilde Moskova'nın da 1960 ve 1970'ler boyunca Afrika'da hayati çıkarlarından çok meşru çıkarları olmuştur (Albright, 1987: 4). Sovyet çıkarları için içsel faydaları olmayan ve süper güçler arası rekabette düşük bir risk seviyesini temsil eden Sahra Altı Afrika, Moskova'nın jeopolitik öncelikler listesinde Avrupa, Doğu Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan sonra pratik olarak en son sırada yer almıştır (Guimaraes, 1992: 409).

Angola'daki bağımsızlık mücadelesini yürüten hareketler zaman zaman ideolojik yatkınlıklarının olduğu Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden askeri ve mali yardım görmüşlerdir. MPLA, FNLA ve UNITA'nın önde gelen isimleri yardım beklentisiyle

farklı zamanlarda Washington'ı ziyaret etseler de ABD'nin Angola'daki kurtuluş hareketlerine yaklaşımında ideoloji faktörü ön plana çıkmıştır (Aydın, 2021: 213). Washington yönetimi, bağımsızlık mücadelesinde ağırlıklı olarak MPLA'nın karşısında yer alan FNLA'yı ve daha sonra ortaya çıkan UNITA'yı kısmen desteklemiştir⁵⁴ (Marcum, 1976: 416). Bu minvalde ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) FNLA'ya⁵⁵ yılda 10 ila 20 bin dolar arasında destek sağladığı belirtilmiştir (Papp, 1978: 28; Morris, 1976: 20). Başka kaynaklarda ise bu miktarın bir milyon dolara ulaştığı tahmin edilmektedir (Laidi, 1990: 61).

SSCB bağımsızlık mücadelesi veren direniş gruplarına bir NATO üyesi olan Portekiz'le ve doğrudan NATO ile karşı karşıya gelmemek için açık bir şekilde destek vermekten kaçınmıştır (Guimaraes, 1992: 407; Kürschner, 1976). Sovyetler Birliği, bağımsızlık savaşı sürecinde ağırlıklı olarak ideolojik yatkınlık gerekçesiyle MPLA'yı⁵⁶ desteklemiştir. Moskova yönetiminin 1961 ila 1975 yılları arasında MPLA'ya 54 milyon yardımda bulunduğu iddia edilmektedir⁵⁷ (Guimaraes, 1992: 266; Stevens, 1981: 47).

Soğuk Savaş'ın iki süper gücünün yanı sıra Afrika'ya ve Angola'ya ilgi duyan önemli aktörlerden birisi de Çin olmuştur. Çolak (2022: 242-243), Pekin'in ve Mao'nun küresel hedefleri doğrultusunda Angola'nın kolonyalizme karşı savaşını destekleme gayesini Çolak (2022: 242-243), iki temel parametreyle açıklamaktadır:

“Birincisi; Angola'nın Pekin'in desteğiyle bağımsızlığını kazanması, Çin'in Sovyetler Birliği ve ABD emperyalist yayılma çabalarına karşı Afrika ülkelerinden daha fazla destek almasını sağlayabilirdi. İkincisi; Angola'nın bağımsızlık sonrasında Çin'i resmen tanıması, Pekin'in hem Afrika'da hem de uluslararası alanda konumunu güçlendirebilirdi. Bunlara ek olarak Afrika'nın güneyindeki dengeleri değiştirme potansiyeli nedeniyle Angola'nın Pekin için stratejik bir önemi olmuştur.”

⁵⁴ ABD'nin Angola'da Holden Roberto liderliğindeki FNLA'yı ve Jonas Savimbi liderliğindeki UNITA'yı desteklemesindeki asıl gaye MPLA'yı, dolayısıyla başta SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerini dengelemek olmuştur (Guimaraes, 1992: 369).

⁵⁵ Roberto'nun kendisi de 1962 yılından itibaren CIA'den maaş almaya başlamıştır. Roberto'nun siyasi hayatı, 1950'lerde ABD ulusal güvenlik konseyinden yıllık 6.000 dolar, 1962'de ise 10.000 dolara yükselen bir maaş alma kararıyla tanımlanmıştır (The Guardian, 2007).

⁵⁶ Bağımsızlık savaşında MPLA'yı destekleyen Sovyetler Birliği ABD'nin aksine FNLA ve UNITA'yı da ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımıştır (Aydın, 2021: 214).

⁵⁷ Bazı kaynaklarda, 1970 ila 1975 yılları arasında SSCB'nin MPLA'ya askeri yardım miktarının 108 milyon dolar, gönderilen askeri danışman sayısının ise 170 olarak belirtilmektedir (Stevens, 1976: 145).

Çin'in Angola'ya yönelik politikasını şekillendiren diğer bir temel parametre ise ideolojik olarak aynı kategoride yer alan SSCB ile yaşamış olduğu uyuşmazlık olmuştur. 1960'lı yıllarında Çin, Afrika'nın güneyinde SSCB'nin yardımını gören ve ona yakın olan kurtuluş hareketlerine muhalif hareketleri desteklemiştir (Kürschner, 1976: 44). Bu bağlamda Angola'daki kurtuluş hareketleriyle ABD ve SSCB'den önce bağlantı kurarak bağımsızlık mücadelesini desteklemeye başladıysa da Angola'dan çekilen ilk güç olmuştur (Çolak, 2022: 244).

Çin, bağımsızlık mücadelesi veren kurtuluş hareketlerinden ilk olarak ülke genelinde en geniş halk desteğine sahip MPLA'ya yardım etmiştir. MPLA'nın kurucu kadrosu ideolojik açıdan Mao'nun kolonyalizm karşıtlığına ve Angola'yla benzer koşullarda ortaya çıkan Çin Devrimine sıcak yaklaşmışlardır (Çolak, 2022: 244). Özellikle örgütün ikinci önemli ismi olarak öne çıkan Viriato de Cruz, Mao'nun gerilla savaşının Angola'da uygulanabileceğini savunmuştur (Guimaraes, 1992: 443).

Çin- SSCB arasındaki uyuşmazlık MPLA'nın yönetim kadrosunda fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Hareketin lideri olan Agostinho Neto Sovyetler Birliği yanlısı bir tavır takınmış ve buradan gelecek olan askeri ve ekonomik yardımlardan ötürü Doğu Bloğunun lideri ülkesiyle ilişkilerin güçlü tutulmasından yana olmuştur. Diğer taraftan hareketin bir diğer önemli ismi olan Cruz ise öncülüğünde örgütlenen grupla beraber Mao düşüncesini benimsemişler ve parti içerisinde yaymaya çalışmışlardır. Bu durumdan faydalanmaya çalışan Çin, MPLA'nın Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini koparmak ve örgütte hakim bir konuma gelmek için Ağustos 1960'ta Cruz'u Pekin'e davet etmiştir. Cruz'un Pekin ziyareti sonrası Çin, MPLA'ya 20 bin dolar değerinde yardımda bulunmuştur⁵⁸ (Çolak, 2022: 246).

MPLA'nın Sovyetler Birliği ile güçlü ilişkilerinin olması, Cruz'un partiden ihraç edilmesi ve en önemlisi 1963'te AFBÖ'nün FNLA'yı (Abegurnin, 1984: 199),

⁵⁸ Çin yardımları sonrası parti içerisindeki ideolojik ayrışma ayrılıkları beraberinde getirmiştir. Çin'in küresel sisteme alternatif üretme fikrini benimseyen Cruz'a göre, Angola'nın bağımsızlığı hiçbir ülkenin desteğine bağlı kalmazdı. Portekiz sömürge yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesi, Sovyetler Birliği ve onun güdümünde olan Afrika ülkelerinin etkisinde kalınmadan yürütülmeliydi. Ancak parti içerisinde güçlü bir Maocu grup oluşturamayan Cruz'un Çin yanlısı yaklaşımı, partiden ihraç edilmesine yol açtı ve Cruz'un ihraç edilmesiyle Pekin yönetimi, MPLA'yı desteklemekten vazgeçmiştir (Portekiz Moskova Büyük Elçisi Raporu ve Portekiz Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivleri, Çin Angola Dosyası 19787-1978, adlı kaynaklardan alan Seval Çolak (2022: 245-246).

Angola'nın meşru temsilcisi olarak kabul etmesiyle Pekin yönetimi yön değiştirerek Holden Roberto'nun hareketine ilgi göstermeye başlamıştır. Bu minvalde Aralık 1963'te, Roberto ile Çin Dışişleri Bakanı Chen Yi Nairobi'de görüştüler ve Çin, her ne kadar ABD destekli olsa da Sovyet Birliği'nin artan etkisine karşı FNLA'ya yardım yapmıştır (Çolak, 2022: 246). Örgüt bu yardımlardan⁵⁹ ağırlıklı 1973 yılından itibaren faydalanmaya başlamıştır (Papp, 1978: 28).

MPLA'nın Sovyetler Birliği ile güçlü bağları ve FNLA'nın da ABD ile olan yakın ilişkisi nedeniyle bu hareketlere isteği doğrultusunda yön veremeyen Mao, UNITA'nın kuruluşuna öncelik etmeye karar vermiştir (Jackson: 396). Bağımsızlık mücadelesine en son katılan hareket olmasından ötürü dış yardım bulmakta zorlanan UNITA, bu boşluğu Çin yardımları ile gidermeye çalışmıştır (Aydın, 2022: 215). Bu kapsamda 1965'te Çin'e giden Savimbi, Çin Nanjing Askeri Akademisi'nde Maoist gerilla savaşı taktikleri üzerine askeri eğitim almış ve hareketine 15. 000 dolar civarında ekonomik destek sözü almıştır (Weigert, 2011: 28; Bridgland, 1986: 83).

Angola'daki bağımsızlık savaşında kurtuluş hareketleriyle ilişki kuran dış aktörlerden ideolojik faktörünün en fazla ön plana çıktığı ülke Küba olmuştur (Aydın, 2022: 216). Havana yönetimi, Marksist bir ideoloji benimseyen MPLA'yı⁶⁰ açık bir şekilde desteklemiştir (Guimaraes, 1992: 293). MPLA ile Havana arasındaki temel bağlantılar Fidel Castro'nun Che Guevara'yı Afrika'ya göndermesiyle başlamıştır. Che Guevara 1960'lı yılların ortalarında Brazzavill'de Agostinho Neto ile görüşüp devrimci Küba'nın dayanışmasını teklif etmiştir (Dominguez, 1989: 131). Yapılan görüşmeden kısa bir süre sonra Kübalı askerler MPLA gerilla cephesini eğitmek üzere Cabinda'ya gelmeye başlamışlardır (Dominguez, 1989: 131).

⁵⁹ Çin'in FNLA'ya yaptığı yardımlar kapsamında, 1974 yılının ilk bölümünde 112 Çinli danışman 450 ton silahla beraber hareketin Zaire'deki üssüne gelmiş, birkaç ay sonrasında ise 120 eğitmen ve 450 ton silah daha ilave olarak gönderilmiştir (Bridgland, 1986: 148; Stevens, 1976: 141).

⁶⁰ Uluslararası hukuk çerçevesi içinde kalma yönündeki enternasyonalist politikasıyla Küba, MPLA'nın Neto fraksiyonuna silah, askeri eğitim, siyasi ve teknik eğitim ile beraber diplomatik ve mali yardım sağlamıştır (Guimaraes, 1992: 301).

Şekil 13: Fidel Castro ve Agostinho Neto kucaklaşırlarken (Cudadebate.cu).

Havana tarafından sağlanan askeri eğitim ve silah tedarikiyle beraber MPLA, ülke içerisinde önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir. Yapılan yardımlar kapsamında, 1970 ile 1975 yılları arasında MPLA'ya 70 milyon dolar mali yardımda bulunulmuş ve yaklaşık olarak 11.400 uzman asker ve danışman gönderilmiştir (Stevens, 1976: 145). Küba tarafından yapılan bu yardımlar, komünist blokun lideri Sovyetler Birliği'nin stratejik ve lojistik desteği ile mümkün olabilmektedir.

Angola anakarasında devam eden çatışmalara dahil olan aktörlerden biri de Zaire olmuştur. Bakongo dilini konuşan ve hem Angola hem de Zaire'yi kapsayan geniş bir topluluğun desteğini alan FNLA, varlığının en başından nihai olarak dağılmasına kadar Zaire iktidarı ve özellikle de Başkan Mobutu tarafından desteklenmiştir (Guimaraes, 1992: 358). Hareketin liderliğini üstlenen Holden Roberto, Zaire'deki güçlü siyasi kişiliklerle her zaman iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Önceleri kendisine UPA'nın kuruluşunda önemli ölçüde yardımları dokunan sosyalist başkan Patrice Lumumba ile çalışan Roberto, daha sonra Lumumba gücünü yitirince zamanın güçlü adamlarından

ordu başkanı Joseph Desire Mobutu'ya⁶¹ (Mobutu Sese Seso Kuku Ngbendu wa za Bango) yaklaşmıştır (Kürschner, 1976: 20-21).

Roberto'nun Mobutu'yla yakın ilişkilerinin olması, o dönem için Zaire'de konuşlanan MPLA açısından zorlayıcı bir sürece neden olmuştur. ABD'nin baskılarıyla da Zaire hükümeti MPLA kadrolarını sınır dışı etmiş ve o dönem için Kinşasa da bulunan hareket merkezi Brazzaville alınmak zorunda kalmıştır (Collelo, 1991: 30). Roberto ise Zaire'de kalıp Sürgündeki Angola Devrimci Hükümeti'ni (GRAE) kurarak operasyonları buradan yönetmeyi seçmiştir (Sobers, 2021: 40). 1965 yılında tek başına iktidara gelen Mobutu ve rejimi, FNLA'ya finans ve silah, Kinkuzu'da bir askeri üs, diplomatik destek ve MPLA'nın uzun sınırı boyunca Angola'ya erişimini engelleyerek operasyonel avantaj sağlamıştır⁶² (Guimaraes, 1992: 358). Fakat FNLA'nın eski gücünü yitirip zayıflamaya başlamasıyla beraber Kinşasa yönetimi bir taraftan MPLA ile normalleşme çabalarına girmiştir (Guimaraes, 1992: 360-368).

Angolalı kurtuluş hareketleri davalarını, daha geniş çaplı bir şekilde duyurmak ve küresel bir kamuoyu önünde savunmak için BM ve AFBÖ gibi resmi uluslararası ve ulusötesi kuruluşlarla irtibat kurmuşlardır. Angola'nın bağımsızlığını destekleme ve ihtiyaç duyulan silah ve fon tedarikleri devlet düzeyinde ideolojik çizgiler boyunca pekişirken BM, AFBÖ gibi uluslararası örgütler söz konusu olduğunda ise ideolojik çizgiler daha az bir şekilde çizilmiştir (Sobers, 2021: 42). Bu kapsamda AFBÖ, FNLA'yı ve ardından MPLA'yı destekleyerek her iki harekete de önemli bir diplomatik ve maddi destek sağlamıştır (Guimaraes, 1992: 242). Afrika Birliği, Angola hareketleri tarafından siyasi rekabetlerinde meşrulaştırıcı bir faktör olarak da görülmüştür. Dolayısıyla Angola hareketleri maddi ve kıtasal siyasi meşruiyetlerini AFBÖ'nün tanınmasına bağlamaya çalışmışlardır (Guimaraes, 1992: 243). Guimaraes (1992: 243), Angola'daki kurtuluş hareketlerinin AFBÖ tarafından tanımak istemelerinin nedenini şu ifadelerle vurgulamıştır:

“Bu tanınma ve hatta belki de ulusal meşruiyeti beraberinde getirmekle beraber Afrika Birliği tarafından tanınan bir Afrika kurtuluş

⁶¹ Holden Roberto 1962 yılında Mobutu'nun baldızıyla evlenmiştir (Sobers, 2021: 59).

⁶² Mobutu rejimi, 1973 yılında Roberto'nun liderliğine karşı harekete geçen ELNA'nın (FNLA'nın Ordusu) isyanını bastırarak Roberto'nun, FNLA ve FNLA'nın sürgün hükümeti olan GRAE'nin başkanı olarak kalmasını sağlamıştır (Guimaraes, 1992: 358; Kürschner, 1976: 44).

hareketi olarak MPLA ya da FNLA Afrika'dan, Batı Avrupa'dan ve başka yerlerden gelecek yardımlara güvenebilirdi."

Soğuk Savaş döneminde NATO ittifakına karşı sosyalist ülkelerin kurduğu Varşova Paktı üyeleri ve Batı Avrupa'daki Sosyalist/Sol partiler sömürge yönetimiyle savaştan MPLA'ya destek vermişlerdir. MPLA sosyalist dünyanın dışında Kuzey Kore ve Afrika'dan Cezayir, Fas, Sudan ve Nijerya gibi ülkelere askeri, ekonomik ve diplomatik destek almıştır (Wright, 1997: 9-10; Collelo, 1991: 31-32).

FNLA'nın Zaire'de kurmuş olduğu sürgün hükümeti ABD, Batı Almanya, Liberya, İsrail ve Güney Afrika'dan destek almıştır. Sürgün hükümetinin Batı ve Batı tarafından desteklenen ülkelere aldığı destek dışında FNLA militanları Tunus, Cezayir, İsrail ve diğer bazı ülkelere askeri eğitimler tatbik etmişlerdir (Bayram, 2016: 368-369; Kürschner, 1976: 44).

Angola'da sömürgeciliğe karşı savaşta, uluslararası siyasi kuruluşların yanı sıra dini ve sosyal alanda etkili olan örgütlerin de kurtuluş hareketlerine kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Bu minvalde Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches) her üç harekete de mali yardımlarda bulunmuştur. WCC 1970 yılında MPLA ve FNLA'ya 20.000 dolar, UNITA'ya 10.000 dolar yardım tahsis etmiştir. Ancak 1971 yılına gelindiğinde MPLA'ya 25.000 dolar, FNLA ve UNITA'ya ise 7.500 dolar bağışta bulunulmuştur. Bu karara kızan FNLA yetkilileri, aynı yılın 20 Eylül'ünde açıklama yayınlamaları WCC'nin kararlarını "insani değil siyasi" mülahazalara dayandırmakla suçlamıştır (Sobers, 2021: 44-45).

Angola'daki bağımsızlık mücadelesi bölge ülkelerinin rekabetine de sahne olmuştur. Angola'nın iki komşu ülkesi olan Zaire ve KC arasındaki gergin ilişkiler kurtuluş hareketleri üzerinden Angola topraklarında yer edinmiştir. Kinşasa ve nehrin karşı yakasındaki Brazzaville rejimleri sömürge karşıtı savaşın iki önemli aktörü olan MPLA ve FNLA'ya karşı bakış açıları Angola'daki mevcut durumla ilgili tavırlarını ortaya koymuştur. Zaire'nin 1963 yılında MPLA militanlarına yönelik tutuklamaları ve örgütü kendi sınırlarının dışına çıkarmasının ardından KC Luanda merkezli hareketin kendi sınırlarında faaliyet göstermesine izin vermiştir. Böylece Angola topraklarında vuku bulan ABD- SSCB ve Çin- SSCB rekabetleriyle beraber Zaire- KC rekabeti de yer edinmeye başlamıştır (Aydın, 2022: 219). Güney-Batı Afrika'da ortaya çıkan bu bölgesel

rekabetin bir yönü de petrol zengini bir bölge olan Cabinda meselesi olmuştur. Güneyde Zaire tarafından Angola'dan ayrılan ve Kuzeyde KC ile sınırlanan bölgenin ilhakına yönelik tasarılar hem Kinşasa hem de Brazzaville rejimlerinin bir amacı olarak tanımlanmış ve Angola iç savaşına müdahil olmalarının ana nedenlerinden birini oluşturmuştur (Guimaraes, 1992: 364).

Portekiz yönetimi kurtuluş mücadelesi veren yerli halka karşı istediği neticeyi alamayınca ve savaş aleyhine gelişince Afrika kıtasında birçok devlet tarafından boykot edilen beyaz azınlık rejimlerinden destek ummuştur. Lizbon'un istediği destek Güney Afrika ve Rodezya rejimleri tarafından karşılanmıştır. Her iki ülkenin yönetimini elinde tutan beyaz azınlık rejimleri Angola'daki bağımsızlık savaşında Portekiz'e finansman yardımında bulunmuşlardır. Sömürge karşıtı savaşın bitmesiyle ülkede meydana gelen iç savaş sırasında ise Güney Afrika'nın apartheid rejimi, MPLA'ya karşı FNLA- UNITA ile birlikte hareket etmiştir (Ataöv, 1975: 460; Bayram, 2016: 371).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANGOLA İÇ SAVAŞI VE İÇ SAVAŞ SIRASINDA ABD, SSCB VE ÇİN'İN POLİTİKALARI

1. ANGOLA İÇ SAVAŞI (1975- 2002)

1.1. Sömürgecilikten Bağımsızlığa

Angola, yaklaşık olarak beş asır boyunca sömürgesi olarak kaldığı Portekiz'den bağımsızlığını kazanmak için yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra Lizbon rejimine karşı ortaya çıkan direniş hareketleriyle beraber ayaklanmalar başlatmıştır. Başlatılan ayaklanmaların silahlı mücadeleye dönüşmesiyle birlikte Angola yaklaşık olarak yarım asır boyunca sürecek olan çatışmalar girdabına sokulmuştur.

Angolalıların Portekiz sömürgeciliğine karşı başlattıkları bağımsızlık mücadelesinin uzaması 1970'lerde Lizbon rejiminin aleyhine gelişmeye başlamıştır. Kurtuluş mücadelesini bastırmakla görevli Portekiz generali Kaulza, yerli mukavemetçilerin işini kısa sürede bitireceğini söylemesine rağmen çatışmalar uzamış ve savaş giderek Portekiz devletinin aleyhine gelişmeye devam etmiştir. Afrika kıtasındaki sömürgelerde sürdürdüğü savaşın aleyhine gelişmeye devam etmesi Lizbon rejimini birçok devletlerce boykot edilmekte olan İrkçı Güney Afrika Cumhuriyeti ve Rodezya'dan destek ummasına sebep olmuştur (Ataöv, 1975: 460). Bu minvalde 1972 yılının sonlarında ilk Rodezyalı başbakan olan Ian Smith (Wikipedia), Avrupa'ya ilk gidişinde Lizbon'da Başbakan Marcello Caetano'yla görüşmüştür. Türkkaya Ataöv (1975: 460), Portekiz'in ırkçı rejimlerle iş görmesini, "*Angola ve Mozambik'teki savaş ırkçıların ve sömürgecilerin ortak savaşıydı. Kurtuluş mücadelesini yürüten yerli halkın üstüne devletler hukukunca yasaklanmış kimyevi maddeler atan uçakları Güney Afrikalı pilotların kullanmasının hikmeti de buydu*" şeklinde izah etmiştir.

Portekiz sömürgeciliğine karşı kurtuluş mücadelesini yürütenler, uluslararası camiada giderek daha fazla tanınmaya ve saygı görmeye başlamışlardır. Örneğin, Haziran 1970'de Roma'da "Portekiz Sömürgeleri Halklarını Destekleyen Uluslararası

Konferans”⁶³ adı altında bir toplantı yapılmıştır. Toplantının Adalet Komisyonu raporunda, Portekiz’in Angola, Mozambik, Gine ve Cape Verde’de “sömürge-egemenliğinin hukuk dışı” olduğu Kurtuluş hareketlerinin toprakların büyük bir kısmını “kurtarmayı başardıkları”, sömürgeci devletin hakların geleceklerini kendilerinin saptama hakkını (self- determination) barışçı yoldan teslim etmedikçe “bu hakkın tek etili garantisi” olarak silahlı mücadeleye başvurma yolunun kaldığı, söz konusu çatışmanın ‘uluslararası nitelikte’ olduğu ve bu mücadele “hukuki” kabul edilmesi gerektiği halde sömürgeci devlete yardım etmenin “hukuk dışı bir müdahale”⁶⁴ sayılacağı ileri sürülmüştür. (Ataöv, 1975: 460-461).

Uluslararası toplumun Afrika’daki bağımsızlık hareketlerine olan ilgisi çatışmaların sürmesiyle artarak devam etmiştir. 1970 yılında Roma’da yapılan konferans sonrasında Nisan 1972’de BM adına hareket eden bir komite, Portekiz sömürgelerindeki durumu yerinde incelemiş ve görüşmeler yapmıştır. Ancak BM adına hareket eden komitenin yapmış olduğu toplantı ve görüşmeler Portekiz Hükümeti tarafından protesto edilmiştir. 1972’de sömürgeler genel valisi olarak görev yapan General Antonio Spínola, kurtarılmış bölgeleri gezen BM temsilcilerine diplomatik müzakerelerle bağdaşmayacak bir tepki göstererek onların bulunabileceği alanları uçaktan bombalamış, bu harekati da helikopterden bizzat kendisi yönetmiştir (Ataöv, 1975: 461).

Uluslararası toplumun en tepesindeki kuruluş olarak kabul edilen BM’nin kurtuluş mücadelesi veren direniş gruplarına ilgisiz kalmaması Afrikalı halkların lehine gelişmiştir. Bölgeyi ziyaret eden komitenin ardından BM Genel Kurulu Kasım 1972’de aldığı bir kararla, Portekiz’i sömürgelere bağımsızlık verme amacıyla, kurtuluş mücadelesini yürütenlerle görüşmeler yapmaya zorlamıştır (Ataöv, 1975: 461- 462). Genel kurulun almış olduğu kararla beraber aynı ay içerisinde BM Güvenlik Konseyi de oy birliğiyle almış olduğu kararda Portekiz sömürgeleri için bağımsızlık istemiştir (Ataöv, 1975: 462).

⁶³ Toplantıya 64 ülkeden 177 ulusal ve uluslararası örgütü temsilen 350 delege katılmıştır. Angola, Mozambik ve Gine Bissau kurtuluş hareketleri liderleri de toplantıya katılmışlardır.

⁶⁴ Toplantıya katılanlar Portekiz’e NATO, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Katolik Kilisesinin desteğini kınamışlardır.

Bağımsızlık mücadelesi veren kurtuluş hareketlerinin uluslararası alandaki önemli kuruluşlar tarafından tanınıp desteklenmesi, yerel unsurlar açısından önemli bir merhale olmuştur. Lizbon'un BM'nin almış olduğu kararları kabul etmemekte ısrar etmesi kendisini siyasi alanda yalnızlığa mahkum etmiştir. Uluslararası toplumun giderek artan baskısının yanı sıra Angola, Gine ve Mozambik direnişleri hem Salazar'ın otoriter rejimini hem de ardılı olan Marcelo Caetano'yu (1968- 1974) çok zayıflatmıştır (Acar, 2019: 135). Afrika'da sürdürülen sömürge savaşları hem can kaybına hem de eğitim, sağlık alanlarında kullanılmasına büyük ihtiyaç duyulan büyük bir paranın bu savaşlarda kullanılmasına mal olmuştur (Kürschner, 1976: 51- 52). Tekmil bu sebeplerinde etkisiyle 25 Nisan 1974 tarihinde Portekiz'in Angola, Mozambik ve Gine Bissau'daki kurtuluş hareketlerini bastırmak için sürdürdüğü savaşlara karşı çıkan ve Silahlı Kuvvetler Hareketi (MFA) olarak bilinen bir grup subay, Portekiz'i ve sömürgelerini yöneten diktatör Estado Novo'yu devirmiştir (Ball, 2017: 24). MFA'nın tankların ve silahların namlularına karanfil takmalarından ve şiddet kullanmamalarından dolayı yapılan hareket "Karanfil Devrimi" olarak anılmıştır (Wikipedia).

25 Nisan 1974 tarihinde gerçekleşen Karanfil Devrimi'nden sonra süreç Angola lehine gelişmiştir (Acar, 2019: 135). Portekiz'deki darbenin ardından Luanda'ya giden Portekiz Genel Kurmay Başkanı Costa Gomez, çarpışmaların hemen durdurulması önerisinde bulunmuştur. Costa'nın, çatışmanın durdurulması önerisi sonrası Portekiz sömürge ordusu kendi üslerine geri çekilmiş ve tutuklu bulunan 1200 kişi serbest bırakılmıştır (Kürschner, 1976: 52). Tutukluların serbest bırakılması yerel halk ve direniş hareketleri tarafından olumlu karşılanırken; Angola toplumunda yıllardır sahip oldukları ayrıcalıklarını kaybedeceklerini düşünen beyazlar ve aşırı sağcılar, Luanda'da siyahların evlerini ve işyerlerini yağmalayıp birçok kişiyi de öldürmüşlerdir (Aydın, 2022: 242). Artan beyaz şiddetine tepki olarak ayaklanan siyahlar da beyazların konutlarına zarar vermişlerdir. Başkent Luanda'nın siyahlar ve beyazlar arasında şiddet eylemlerine sahne olması Portekiz ordusu tarafından olayların bastırılmasıyla kısa sürede sonlanmıştır.

Karanfil Devrimi'nin ardından Angola'da her ne kadar beyazlar ve siyahlar arasında şiddet eylemleri yaşansa da ülkenin bağımsızlık umutlarında azalma olmamıştır. Bu doğrultuda Kenya Cumhurbaşkanı Jomo Kenyatta, 3-5 Ocak 1975 tarihleri arasında Kenya'nın Mombasa kentinde üç hareket liderini (Neto, Roberto ve Savimbi) bir araya

getirerek Angola’da yaşanması muhtemel bir iç savaşı önleyecek bir anlaşmanın zemini hazırlanarak işbirliği mutabakat zaptı imzalanmıştır (Tandoğan, 2018: 47).

Mombasa’da varılan mutabakatın ardından yaklaşık on gün sonra Neto, Roberto ve Savimbi Portekiz’in güneyinde bulunan Alvor şehrinde hükümet yetkilileriyle bağımsızlık müzakereleri yürütmüşlerdir. Yapılan müzakereler neticesinde 15 Ocak 1975 tarihli “Alvor Anlaşması” imzalanmıştır (Hamood, 1992: 2603). Bu anlaşmayla 11 Kasım 1975 tarihinde Angola’nın bağımsızlığının ilan edilmesi kararlaştırılmış ve 31 Ocak 1975 tarihinden bağımsızlık gününe kadar ülkeyi yönetmek için Portekizli yüksek komiser Rosa Coutinho başkanlığında bir geçiş hükümeti kurulmuştur (Bayram, 2019: 371; Acar, 2019: 135). Geçiş hükümeti, üç kurtuluş hareketin ve Portekiz yönetiminin Angola’yı birlikte yönetmesi şeklinde oluşturulmuş olup bağımsızlık gününden önce seçimlerin yapılmasını öngörmüştür (Ball, 2017: 24). Ancak süreç düşünüldüğü gibi ilerlememiş, bağımsızlık günü gelmeden önce kurulan geçiş hükümeti dağılmış ve Angola, teknil Soğuk Savaş aktörlerini cezbeden bir savaş alanına dönüşmüştür (Bayram, 2019: 371).

1.2. İç Savaş Dönemi

Ulusal kurtuluş savaşını yürüten güçler olan MPLA, FNLA ve UNITA; 1961-1974 yıllarında vuku bulan bağımsızlık savaşında olduğu gibi 1975 yılında başlayan ve çeyrek asırdan daha fazla sürecek olan iç savaşın en önemli aktörleri olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Portekiz sömürgeciliğine karşı başlayan yerel direniş hareketleri içerisinde ön plana çıkan Neto, Roberto ve Savimbi’nin liderliklerini üstlendiği gruplar bağımsızlık mücadelesiyle birlikte Angola siyasetinin şekillenmesinde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Nitekim 15 Ocak 1975 tarihinde Portekiz yönetimiyle imzalanan Alvor Anlaşması’nda Angola’yı temsilen üç hareketin lideri hazır bulunmuşlardır.

Alvor Anlaşması’nda bağımsızlık günü için üzerinde mutabık kalınan 11 Kasım 1975 tarihi gelmeden ülke yeniden çatışmalara sahne olmuştur. Koalisyon hükümetinin kırılma bir yapıya sahip olması, Angola’yı temsilen hükümette yer alan liderler arasındaki kişisel güç mücadelesi ve bir dizi meseleden kaynaklanan tartışmaların

yaşanmasından dolayı şubat ayında MPLA ve FNLA güçleri arasında silahlı çatışmalar başlamıştır (Collelo, 1991: 38).

Şubat ayında MPLA ve FNLA mensupları arasında başlayan çatışmalar mart ayının gelmesiyle birlikte daha da şiddetlenmiştir. Ocak ayından itibaren imzalanmaya başlanılan ateşkes antlaşmalarına rağmen 1975 yılının bahar aylarıyla birlikte yaşanan çarpışmalar hız kazanarak bütün ülke sathına yayılmıştır (Kürschner, 1976: 61). Çatışma ortamının Angola'nın bütününe kaplaması beyaz nüfusun göç etmesini de beraberinde getirmiştir. Karanfil Devrimi'nin yaşandığı 1974 yılı nisanından 1975 yılının sonlarına doğru binlerce Portekizli beyaz nüfus iç savaş tehlikesinden dolayı ülkeyi terk etmiştir (Bender, 1978. 228; Kürschner, 1976: 60-61).

Alvor Anlaşması'yla kurulan koalisyon hükümeti, ulusal kurtuluş mücadelesini yürüten hareketler arasında ortak bir cephe kurulamaması sebebiyle istenilen başarıya ulaşamamıştır. FNLA'nın, Neto'yu tek başına iktidar olmak için Portekizlilerle işbirliği planları yapmakla suçlayarak MPLA'nın Luanda'daki birliklerine saldırmasıyla başlayan çatışmalar kısa süre içerisinde Angola'nın geneline yayılarak iç savaşa dönüşmüştür (Westad, 2007: 22; Çolak, 2022: 250). Böylece Portekiz sömürge devletine karşı verilen Angola Bağımsızlık Savaşı, Soğuk Savaş atmosferinde yaşanan en büyük sıcak çatışmalardan birinin yaşandığı uluslararasılaşmış bir savaşa evrilmiştir (Çolak, 2022: 250).

MPLA ve FNLA arasında başlayan çatışmalara önceleri Alvor Anlaşması'nda üzerinde uzlaşılan hükümlere bağlı kalarak sağduyulu bir yaklaşım sergileyen UNITA, 1 Ağustos'ta MPLA'ya savaş ilan ederek sahnedeki yerini almıştır. Neto ve Roberto'nun hareketleri arasında devam eden çatışmalarda Roberto'nun FNLA'sıyla aynı safta savaşmaya karar veren Savimbi'nin UNITA'sınında mücadeleye eklenmesiyle taraflar netleşmiştir. Aynı safta çarpışmaya karar veren FNLA ve UNITA, kendi askeri güçlerinin MPLA ile savaşacak kadar güçlü bir ittifak kurarak bakanlarının Luanda'daki geçici hükümetten çekmişlerdir (Collelo, 1991: 39). Çekilen bakanlardan boşalan koltuklara MPLA yetkililerinin doldurulmasıyla Luanda'daki siyasi kontrol Neto'nun hareketine geçmiştir (Collelo, 1991: 39).

Luanda'daki siyasi kontrolün MPLA'nın eline geçmesi Angola'nın komşularında olumlu karşılanmamıştır. Nitekim MPLA'nın iktidarı ele geçirmesinden çekinen Güney Afrika'nın Apartheid rejimi bağımsızlık savaşından itibaren Neto ve hareketine karşı bir politika izlemiştir. Apartheid rejiminin MPLA karşıtı politikasının temel nedenlerinin başında sosyalizm temelli fikirlerin Güney Afrika'da siyahileri etkilemesi endişesinden kaynaklanmıştır (Tandoğan, 2018: 43-44). Çünkü hapsedilen ve baskı altında yaşayan siyahilerde Apartheid rejimine karşı başkaldırmaya her an hazır olmuşlardır (Tandoğan, 2018: 44).

Ekim 1975'te Güney Afrika 2500 kişilik düzenli birlikler ve 600 askeri araçla (Khadiagala, 2005: 295-297), Angola'nın güney bölümünü işgal etmiştir. FNLA ve UNITA birlikleri ile ortak hareket eden Apartheid rejimi, başkent Luanda'nın 200 km yakınına kadar ulaşmıştır (Bayram, 2016: 371). Angola'nın güneyden işgal edilmesiyle beraber eş zamanlı olarak Zaire birlikleri de FNLA'ya ilave kuvvetler göndererek ülkenin kuzeyini işgal etmiştir (Bayram, 2016: 371). Angola'nın hem kuzeyinin hem de güneyinin Güney Afrika ve Zaire destekli FNLA ve UNITA tarafından işgal edilmesi MPLA'nın başkentte sıkışmasına neden olmuştur. Çünkü kısa bir zaman diliminde MPLA'nın kontrolündeki birçok eyaleti ele geçiren FNLA- UNITA ittifakı, Luanda'ya oldukça yaklaşmıştır.

FNLA- UNITA ittifakının aldıkları destekle başkent Luanda'ya doğru başarılı bir şekilde ilerleyişlerini, Neto'nun talebi doğrultusunda SSCB ve Küba'nın iç savaşa müdahil olmasıyla engellenmiştir. MPLA birlikleri, SSCB ve Küba'dan⁶⁵ aldığı askeri ve teknik yardımlarla Güney Afrika ve Zaire destekli FNLA- UNITA güçlerinin ilerleyişini durdurmuşlardır. MPLA'nın ittifak güçlerinin ilerleyişlerini durdurup geri püskürtmesiyle birlikte Cabinda dahil birçok eyalette yeniden denetimi sağlarken, buna karşılık FNLA ve UNITA birlikleri Angola'nın 16 eyaletinin ancak dördünü denetimleri altında tutmayı başarmışlardır (Steager ve Rotberg, 2007: 38; Kürschner, 1976: 63).

Alvor Anlaşması'ndan sonra kurulan geçici hükümette ulusal kurtuluş hareketleriyle birlikte ülke yönetimde yer alan Portekiz, ülkede artan şiddet ve çatışma ortamından dolayı Kasım 1975'te iktidarı resmi olarak herhangi bir harekete devretmeden

⁶⁵ Bu savaşta yaklaşık olarak 4300 Kübalı asker hayatını kaybetmiştir (Tandoğan, 2018: 47).

Angola'dan çekilmiştir (Britannica.com). Portekiz'in çekilmesiyle birlikte Angola'da bulunan Avrupalı yerleşimcilerin büyük çoğunluğu ülkeyi terk etmiştir. Portekiz'in asırlar süren sömürgeciliğinin son bulmasıyla beraber başkentini kontrolünü elinde tutan MPLA, Angola Halk Cumhuriyeti'ni⁶⁶ ilan etmiştir (Britannica.com; Ball, 2017: 24; Yaşlı, 2016: 316). İlan edilen bağımsızlık sonrasında devlet başkanlığı koltuğuna Agostinho Neto⁶⁷ getirilmiştir (Tandoğan, 2018: 51). MPLA'nın Luanda'da bağımsız bir hükümet ilan etmesinin ardından FNLA ve UNITA başkenti Huambo olan Angola Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir (Britannica.com; Ball, 2017: 24).

Güney Afrika birliklerinin işgaline karşılık olarak Angola iç savaşına müdahil olan Küba, 1976'da Angola'ya yaklaşık olarak 12.000 asker göndermiştir (Bayram, 2019: 372). Küba'dan gelen teknik ve askeri yardımın da etkisiyle MPLA tüm ülkede yönetimi ele geçirmiştir (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu, 2017: 27). MPLA'nın Sovyetler Birliği ve Küba başta olmak üzere Doğu Bloğu'ndan aldığı muazzam desteklerle elde ettiği başarılar Afrika ülkeleri ve uluslararası camiadaki prestijini artırmıştır. Nitekim başlangıçta Alvor Anlaşması'nın hükümleri gereği MPLA, FNLA ve UNITA arasında uzlaşmacı bir tutum ve işbirliğinin yapılması gerektiğini savunan AFBÖ, MPLA'nın tüm ülkede artan etkisinin yanı sıra Apartheid rejiminin diğer hareketleri desteklemesi üzerine 11 Şubat 1976'da Neto'nun liderliğini üstlendiği hareketi Angola'nın meşru hükümeti olarak tanımıştır (Aydın, 2021: 257; El- Khawas, 1977: 42; Tandoğan, 2018: 51). AFBÖ, MPLA'yı Angola'nın meşru hükümeti olarak tanıyınca ortaya çıkan durum Güney Afrika birliklerini Angola'dan çekilmeye zorlamıştır (Tandoğan, 2018: 51). Sayıları 40.000 ile 50.000 arasında değişen Küba sefer gücü ise ülkeyi sakinleştirmek ve Güney Afrika saldırılarını savuşturmak için Angola'daki varlığını sürdürmüştür (Britannica.com; Hodges, 2001).

1977 yılında MPLA içerisinde eski iç işleri bakanı Nito Alves yönetimindeki ayrılıkçı bir grup (Nitocular⁶⁸), 27 Mayıs 1977'de bir darbe girişimde bulunmuşlardır. Ancak yapılan darbe girişimi MPLA tarafından bastırılmıştır (Bayram, 2019: 372;

⁶⁶ Yeni hükümet Sovyetler Birliği, Küba, Brezilya ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından resmen tanınmıştır. Ülkenin güneyinde bulunan Huambo'da Angola'nın meşru temsilcileri olarak hükümet kurduklarını ilan eden FNLA ve UNITA'nın bu girişimi uluslararası alanda tanınmamıştır; ABD, Güney Afrika Cumhuriyeti, ve Zaire ise sınırlı destekte bulunmuşlardır (Çolak, 2022: 253; Taylor: 82).

⁶⁷ Agostinho Neto bağımsız Angola'nın ilk devlet başkanı olmuştur.

⁶⁸ Nitistas.

Britannica.com). Baskın Oran (1980: 266), yapılan askeri darbe girişiminin nedenine ilişkin olarak şu yorumda bulunmuştur:

“Bu darbe, iki farklı devlet anlayışı arasındaki zıtlığın bir sonucuydu. Bunlardan merkezîyetçi olan birincisi desteğini gelişmiş kentsel çevrelerden alıyor. Öteki ise gelişmemiş kentsel merkezlerin ve köylük yerlerin adem-i merkezîyet istemelerini yansıtıyordu. Merkezîyetçi görüşün kazanmasından sonradır ki MPLA bir temizliğe gidip Aralık 1977’de ilk kongresini yapmıştır.”

1977 yılında yapılan başarısız askeri darbeden sonra parti içerisinde büyük bir tasfiye hareketi olmuştur. Partiden yapılan ihraçların ardından aynı yılın aralık ayında toplanan 1. Parti Kongresinde MPLA, kendisini Marksist- Leninist bir öncü parti olarak tanımlamıştır (Heimer, 1975: 209-218). İdeolojik olarak Marksist- Leninist bir ideolojiye dönüşen MPLA, kendi adına “İşçi Partisi”ni⁶⁹ (MPLA- PT) eklemiştir (Britannica.com). Bu tarihten sonra da “İşçi Partisi” olarak anılmaya başlanmıştır (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu, 2017: 29).

Siyasi fikir olarak Marksist- Leninist bir noktaya gelen MPLA, ülke ekonomisini de komünist çizgide dönüştürmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ülkedeki ticari kuruluşları ve çiftlikleri millileştirip ülke ekonomisini Sovyet tarzı bir merkezi planlama ile yönetmeye başlamıştır (Bayram, 2016: 372). Ancak gerek kamusal alanda olsun gerekse de kamusal alanın dışındaki iş alanlarında olsun yetişmiş tecrübeli personel eksikliği yaşanmıştır. Çünkü Angola’daki birçok iş alanında istihdam eden çalışanlar, Portekiz ve Avrupa kökenli olup bağımsızlık sonrası ülkeyi terk etmişlerdir. Dolayısıyla Neto hükümetinin güçlü bir devlet kurma çabaları kısa vadede istenilen neticeye ulaşamamıştır. Bu dönemde petrol gelirleri ve Sovyet yardımları sayesinde güçlü bir ordu inşa edilmiştir (Hodges, 2001: 10). Özellikle Angola’yla kara bağlantısı olmayan Cabinda eyaletindeki petrol üretiminden sağlanan gelirler ülke ekonomisine önemli bir kaynak sağlamıştır. Dış politikada Sovyetler Birliği, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Romanya gibi sosyalist ülkelerle iyi ilişkiler geliştirilip sanayi kuruluşları düzene sokulmaya çalışılırken komşu Zaire ile de ülkelerindeki bölücülere yardım etmeme konusunda anlaşmaya varılmıştır (Oran,1980: 266- 267).

⁶⁹ Partido Trabalhista.

1979'da Neto'nun ölümü üzerine yerine, MPLA'nın Merkez Komite Üyesi ve Planlama Bakanı olan 37 yaşındaki Jose Eduardo dos Santos⁷⁰ geçmiştir (Acar, 2019: 139). Dos Santos, iç çatışmaları bitirmek ve her alanda yeniden bir yapılanmayı kolaylaştırmak için “Marksist- Leninist ideolojinin ana prensiplerinden olan demokratik milliyetçilik ve iktidarın birliği ilkesini daha da sağlamlaştırmış; yerel seviyedeki bütün siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri karar alma mekanizmalarını kendisine bağlamıştır” (Acar, 2019: 139; Meyns, 1989: 45).

1976'da MPLA karşısında uğradığı ağır yenilgiden sonra FNLA lideri Roberto, Angola'dan kaçmıştır ve 1991'e kadar geri dönmemiştir (The Guardian, 2007). Sahneden çekilen FNLA'ya karşın UNITA ise Angola'nın güneyinde ve Namibya'da tekrar ayağa kalkmayı başarmıştır. FNLA- UNITA birliğinin almış olduğu yenilginin ardından gözden çıkarılan FNLA'nın aksine dış desteğin sürdürüldüğü Savimbi'nin UNITA'sı etkili bir gerilla gücü olarak yeniden örgütlenmiştir. Özellikle Güney Afrika, UNITA'nın Güney Batı Afrika Halk Örgütü'nün (SWAPO⁷¹) Namibya'ya yönelik gerilla kampanyalarına karşı koyabileceği umuduyla güçlü bir destekçisi olmuştur (Britannica.com). Zira Güney Afrika'nın Namibya'dan çekilmesi için faaliyet yürüten SWAPO, Angola'yı üs olarak kullanmıştır (Tandoğan, 2018: 53). Güney Afrika'nın mevcut durumundan kendisi için avantaj oluşturan UNITA, ülke içerisinde Ovimbundu halkının da desteğini arkasına alarak Angola'nın güney ve orta bölgelerinin yanı sıra kuzeyde de etkin olmaya başlamıştır. 1980'li yıllara gelinmesiyle birlikte UNITA, etkinlik alanını genişleterek gerilla faaliyetlerini Zaire sınırına kadar ulaştırmayı başarmış ve yaptığı eylemler için Zaire'yi üs olarak kullanmaya başlamıştır (Hodges, 2001: 11).

Dünyaya hakim olan Doğu- Batı çatışması 1980'li yıllarla birlikte Angola'da kendini daha çok hissettirmiştir (Acar, 2019: 139). FNLA- UNITA ittifakına karşı 1976'da kazanmış olduğu savaşın ardından ideolojik olarak Marksist- Leninist bir yapıya bürünen MPLA'ya karşı Batı yanlısı bir izlenim veren UNITA, özellikle ABD başta

⁷⁰ Dos Santos, Portekiz elitine ait Salvador Correira Lisesi'nde eğitim hayatını sürdürürken MPLA'ya katılmıştır. Faaliyetleri nedeniyle 1961'de Kongo Brazzaville'de belli bir süre sürgün hayatı yaşadığından sonra eğitimine devam etmek için Sovyetler Birliği'ne gitmiş; 1969'da Azerbaycan Petrol ve Kimya Enstitüsü'nün Petrol Mühendisliği ve Radar İletişimi bölümlerinden mezun olmuş ve sonrasında ülkesine dönmüştür. 1970 yılında MPLA kuvvetlerine katılmış ve ardından Politbüro'da görev almıştır (Bayram, 2019: 373).

⁷¹ South West Africa People's Organization.

olmak üzere Batı Bloğunun desteğini almıştır. Bir yönüyle Marksizm – Kapitalizm arasındaki mücadeleye dönen Angola'daki iç savaş, bir anlamda Doğu ve Batının güçlerini sınıadıkları bir alan olmuştur (Acar, 2019: 139). Savaş yıllarında yerinde gözlem yapan uzmanların çoğunun iddia ettiği gibi eğer “Soğuk Savaş dönemi daha erken bitseydi, Angola iç savaşı da daha erken bitebilirdi” (Mair, 2009: 68).

1980’li yıllarda MPLA’nın en önemli sorunu, Namibya ile olan sınırı dolayısıyla Güney Afrika Cumhuriyeti’nin saldırılarına hedef teşkil etmesi olmuştur (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu: 2017: 26). Angola’nın 1915’ten beri Güney Afrika’nın kontrolü altında bulunan Namibya’nın (O zaman ki adıyla Güney Batı Afrika) bağımsızlığı için mücadele eden SWAPO’ya verdiği desteği kendisi için tehdit olarak algılayan Apartheid rejimi, 1981 yılında askeri birlikleri olan Güney Afrika Savunma Kuvvetleri’ni (SADF) Angola’nın güneybatısına sokarak sınırın 120 kilometre ilerisine kadar ilerlemiştir (Ball, 2017: 25; Aydın, 2021: 265).

1981 yılında Angola topraklarına yönelik askeri harekate girişen SADF, 1982-1983 yıllarında da askeri saldırganlığına devam etmiştir. 1983 yılının sonlarına doğru Angola’nın güneyine büyük bir askeri hareket düzenleyen Güney Afrika askeri kuvvetleri, hem Angola askeri birliklerine hem de SWAPO’nun üslerine ve Namibyalı mültecilerin kaldığı Kassinga kamplarına saldırarak altı yüzün üzerinde kişinin ölümüne neden olmuştur (Collelo, 1991: 49-50; Bayram 2019: 373-374; Gleijeses, 2007: 286-287). Yaptığı askeri hareketlerle SWAPO tehdidini ve Namibya milliyetçiliğini zayıflatmaya çalışan Güney Afrika, bir taraftan da Angola rejimini zayıflatmak adına UNITA ile ittifak kurmuş; belli aralıklarla da Angola ve Küba askerleriyle çatışmaya girmiştir (Tandoğan, 2018: 53). Güney Afrika ile kurmuş olduğu ittifak neticesinde UNITA kuvvetleri ise 1983’de Angola’nın 500 km içerisindeki Cangamba’yı ele geçirmiştir (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu, 2017: 27).

Angola’daki çatışma ortamının giderek şiddetlenmesi üzerine ABD’nin BM Daimi Temsilcisi Vekili Donald McHenry, SWAPO’nun Namibya’nın bağımsızlığı için BM planını kabul etmesi ve Angola ile Zaire arasında yapılacak bir anlaşma görüşmelerine destek vermesi talebiyle Angola’ya gitmiştir (LeoGrande, 1980: 27). ABD, Luanda’da Batı yanlısı bir hükümetin olmasının gerekliliğinin ve bu doğrultuda hem Namibya’da hem de Zimbabwe’de milli kurtuluş hareketlerinin engellenebileceğinin

farkındaydı (Tandoğan, 2018: 53). Bu amaçla ABD, Güney Afrika birliklerinin Angola'dan geri çekilmesi ve Namibya'nın bağımsızlığının sağlanması karşılığında Küba birliklerinin Angola'dan çekilmesi tezini ortaya atmıştır. Ancak MPLA hükümeti ortaya atılan bu tezi kabul etmemiştir.

ABD'nin arabuluculuk rolü üstlenmesi üzerine Şubat 1984'te MPLA ile Güney Afrika hükümeti aralarındaki çatışmalara son vermek amacıyla "Lusaka Mutabakatı"nı imzalamıştır. Anlaşma uyarınca Güney Afrika'nın Angola'dan çekilmesini denetleyecek bir ortak komisyonun kurulması; buna mukabil Angola hükümetince boşaltılan bölgeleri Küba ve SWAPO askerlerinin üs edinmesine izin verilmemesi kararlaştırılmıştır (Bayram, 2019: 374; Tandoğan, 2018: 53). Ne var ki Angola'daki çatışmaların gerek çok aktörlü olması gerekse de çok boyutlu yapısından dolayı imzalanan mutabakatın getirmiş olduğu sükunet ortamı kısa sürmüştür (Aydın, 2022: 266).

MPLA iktidarının önemli destekçileri olan Sovyetler Birliği ve Küba'nın, Lusaka Mutabakatında üzerinde uzlaşılan maddelerin uygulanabilirliğini kontrol etmek yerine Castro'nun ifadesiyle "oldubittiye getirildiklerini iddia ederek" eleştirmesi mutabakat atmosferine gölge düşürmüştür (Gleijeses, 2006: 28). Diğer taraftan, SWAPO ve UNITA gibi yerel güçlerin meydana gelen çatışmalarda taraf olmalarına rağmen anlaşmada imzacı olarak yer almamaları uzlaşmaya varılan hükümlerin uygulanabilirliğini zayıflatmıştır (Aydın, 2021: 266). Nitekim hem UNITA hem de SWAPO söz konusu mutabakatın imzalanmasından sonra dahi faaliyetlerini sürdürmüş ve bu durum Luanda ve Pretorya yönetimleri tarafından eleştirilmiştir (Schwarzler, 2017: 93).

Lusaka Mutabakatının hükümlerinin uygulanamaması nedeniyle 1985 yılının ortalarına gelindiğinde ülke tekrardan bir çatışma sarmalına dönmüştür. Mutabakatı imzalayan taraflar- MPLA ve Güney Afrika Cumhuriyeti- anlaşma koşullarını açık bir şekilde ihlal etmiştir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği ve Küba destekli MPLA güçleri, mayıs ayında Savimbi'nin kalesi olarak addedilen Jamba kentine saldırmıştır (Aydın, 2022: 267). Yapılan saldırı karşısında Güney Afrika ise kendileri için önemli olan kentin ellerinden gitmemesi için UNITA'ya askeri birliklerini ve gerekli mühimmatları göndermiştir (James, 2004: X). UNITA aynı zamanda 1985 yılında ABD'den askeri yardım almaya başlamış ve daha etkili olmaya başlamıştır (Britannica.com).

1986 yılından itibaren ABD yönetimi UNITA'ya yönelik bir yardım programı ilan etmiş, ardından gelen iki yılda ise harekete yılda ortalama 15 milyon dolar aktarmıştır (Bissonnete, 1991: 65). Bu dönemde ABD başkanı olan Reagan, devlet başkanı olarak kabul ettiği Savimbi'yi 1986 ila 1988 yıllarında Beyaz Saray'da ağırlamış ve kendisine destek ve zafer temennisinde bulunmuştur (Steager ve Rotberg, 2007: 30; UNHCR, 1999: 5; Reagan, 1988). Beyaz Saray tarafından verilen önemli teknolojik silahlar, iletişim sistemleri, tanksavar füzeler ve Savimbi'nin askerlerinin bazı CIA ajanları tarafından eğitilmesi; Güney Afrika desteğiyle beraber UNITA'yı MPLA karşısında yeniden etkili bir silahlı muhalif aktör olarak sahneye çıkarmıştır (Schwarzler, 2017: 100).

ABD- Güney Afrika- UNITA cephesinin tehdidine maruz kalan MPLA hükümeti, buna karşılık Sovyetler Birliği ve Küba'dan daha fazla askeri destek talebinde bulunmuştur (Tandoğan, 2018: 54). MPLA'nın talebine karşılık olarak Sovyetler Birliği Angola'ya yapmış olduğu silah sevkiyatında artırma yoluna giderken Küba da ülkedeki asker sayısını artırmıştır. Böylece MPLA'ya yardım için gelen Kübalıların sayısı 1983 yılında 30.500'e, 1985 yılında 40.000'e, 1988 yılında ise yaklaşık olarak 50.000'e ulaşmıştır (Tvedten, 1997: 39; James, 1992: 231; Bissonnete, 1991: 66). Bu durum Angola iç savaşının paradoksal yönlerini de ortaya çıkarmıştır: Rejimin ayakta kalması ve iç savaşın finanse edilebilmesi petrol gelirlerine bağlı olduğu için, MPLA hükümetinin Küba'dan daha fazla askeri kuvvet talep etmesinin bir amacı da Amerikan şirketlerinin işlettiği petrol kuyularını ve rafinerilerini korumak olmuştur (Fredriksen, 2003: 140).

Angola ordusu, UNITA'ya karşı 9 Eylül- 7 Ekim 1987 tarihleri arasında ülkenin güneydoğusunda zırhlı araçlar ve uçak kullanarak büyük bir saldırı başlatmıştır. Yapılan saldırıyı savuşturmak amacıyla UNITA, Güney Afrika'dan yardım talep etmiştir. Yardım talebi karşısında Güney Afrika kuvvetleri bölgeye geri dönmüş ve çatışmalar bütün ülkeyi sarmıştır. Çatışmalar sırasında Lomba Nehri'nde Güney Afrika- UNITA ittifakı ile karşı karşıya kalan Angola ordusu Cuando Cubango eyaletinde yer alan Cuito Canavale şehrine kadar geri püskürtülmüş ve şehir kuşatma altına alınmıştır (Aydın, 2022: 272; Tandoğan, 2018: 54). Şehrin ağır silahlarla kuşatılmasının ardından devreye Küba askerleri girmiştir. Küba askerlerinin devreye girmesiyle Güney Afrika- UNITA ilerleyişi durdurulmuştur (Bayram, 2019: 375).

Portekiz sömürge rejimine karşı ortaya çıkan ayaklanmalarla beraber başlayan çok katmanlı çatışma ortamının çözümü 1980'lerin sonunda ortaya çıkmaya başlamıştır. Karanfil Devrimini takip eden süreçte başlayan çatışmalardan bir netice alınamaması ve uluslararası sistemde meydana gelen dönüşüm süreçlerinin etkisiyle beraber Batı ve Doğu blokları arasındaki rekabetinin azalmaya başlaması, MPLA ve UNITA'ya destek veren dış aktörleri Angola İç Savaşında diplomatik çözüm bulma arayışına yöneltmiştir. Bu doğrultuda diplomatik çözümün bir parçası olarak ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Chester Crocker ve diplomatlar, Angola'daki Sovyet ve Küba varlığının çekilmesini, UNITA'ya ABD ile Güney Afrika desteğinin kesilmesini ve Namibya'nın bağımsızlığıyla ilişkilendirmiştir (Ball, 2017: 25).

ABD'nin Küba askerlerinin Angola'dan çekilmesi yönündeki isteği, Angola ve Küba tarafından kabul edilmiştir; buna mukabil ABD'de UNITA'dan desteğini çekmeyi taahhüt etmiştir (Oran, 1997: 339). Varılan bu uzlaşının akabinde Havana ile Pretorya yönetimleri görüşmelere katılarak Güney Afrika'nın Namibya'dan çekilmesi ve Angola üzerindeki tehdidini sona erdirmesi konuları görüşülmüş (UNHCR, 1999: 5; Brittain, 1998B: 117-124). Bu görüşmeler kapsamında 1988'de Güney Afrika Cumhuriyeti, Küba ve Angola arasında Angola ve Namibya'daki bölgesel barış paktının bir parçası olarak ateşkes ilan edilmiştir (Yaşlı, 2016: 317). Bu üç ülke ABD'nin arabuluculuğuyla New York Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşma ile Namibya'nın bağımsızlığı karşısında Küba'nın Angola topraklarındaki askerlerini 1991'e kadar kademeli olarak geri çekmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır (Yaşlı, 2016: 317; Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu: 2017: 28).

BMGK imzalanan New York Antlaşması'nın ardından almış olduğu 626 sayılı kararıyla Angola'da bulunan bütün yabancı askerlerin ülke dışına çıkmasını sağlamak ve çıkış sürecini denetlemek için Birleşmiş Milletler Angola Doğrulama Misyonu'nu (United Nations Angola Verification Mission- UNAVEM I) oluşturmuştur. Söz konusu misyonda görevli birlikler Ocak 1989 yılından itibaren Angola'ya gelmeye başlamışlardır (Krska, 1997: 79-84; Dzinesa, 2004: 646-647). Geline nokta, Namibya 9 Şubat 1990'da bağımsızlığını kazanmış ve Küba askerlerinin tamamı Mayıs 1991 yılına kadar ülkeyi terk etmiştir. Yabancı askerlerin ülke dışına çıkmasının ardından Angola'daki uluslararası rekabetin boyutu büyük oranda son bulmuş ve ülkede cereyan eden

çatışmalar ağırlıklı olarak MPLA ve UNITA arasındaki bir iç savaş hüviyetine bürünmüştür (Aydın, 2022: 276; Schwarzler, 2017: 106).

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Angola İç Savaşı

Angola’da devam eden iç çatışma sürecinin en önemli gelişmesi SSCB’nin dağılması olmuştur. Doğu kanadına yakın ülkelerin önemli bir desteğini alan MPLA hükümeti, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla gördüğü destekten mahrum kalmıştır. 90’lı yılların başında yaşanan bu önemli gelişmeyle beraber ideolojik oryantasyonunu gözden geçiren MPLA-PT yönetimi, 1991-1992 yıllarında büyük ölçüde Marksizmden uzaklaşarak ve stratejik olarak piyasaları ve çok partili bir siyasi sistemi benimseyerek reformlar başlatmıştır (Bayram, 2019: 376; Ball, 2017: 25). Ayrıca isminin sonundaki işçi partisi (Partido do Trabalho) kelimesini çıkararak resmi anlamda Marksist- Leninist duruşlarından vazgeçtiklerini duyurmuşlardır (Britannica.com).

Soğuk Savaş’ın etkisinin kırılmaya başlanması, Angola’da çatışan aktörleri tekrar bir araya getirmiş; MPLA ve UNITA, Nisan 1991’de barış görüşmelerine başlamıştır. ABD ve Sovyet yetkilileri tarafından müşahede edilen görüşmeler, Portekiz hükümetinin arabuluculuğuyla yapılmıştır (Wright, 1997: 159). Portekiz’in güneyinde yer alan Bicesse’de yapılan müzakereler neticesinde 31 Mayıs 1991 tarihinde Dos Santos ve Jonas Savimbi tarafından Bicesse Mutabakatı imzalanmıştır. Bu anlaşma Portekiz hükümetinin gözetimi altında; ABD, Sovyetler Birliği ve BM temsilcilerinin huzurunda imzalanmıştır (Hamood, 2020: 2604). Yapılan anlaşma aşağıdaki maddeleri öngörmüştür (Hamood, 2020:2604):

1. Sovyetler Birliği ve ABD’nin Angola’nın iç işlerine karışmama, çatışan taraflara silah satmama taahhüdü ve “üçlü sıfır” geleneği.

2. Angola hükümetinin ve UNITA’nın ateşkes taahhüdü, UNITA’nın Angola hükümetini ve Dos Santos’u ülkenin başkanı olarak tanımasıydı. Buna karşılık hükümet de UNITA’yı demokratik bir siyasi parti olarak tanıyacaktı.

3. Her iki tarafın güçlerinin dağılması ve en geç aynı yılın ağustos ayına kadar aralarında bölünmüş kırk bin savaşıdan oluşan yeni bir ulusal ordunun kurulması.

4. Serbest ve demokratik seçimlerin 29-30 Eylül 1992 tarihlerinde yapılması ve kazanan partinin yeni hükümeti kurması.

5. Anlaşma Angola'daki İkinci BM Doğrulama Misyununun (UNAVEM II) gözetim ve denetimi altında uygulanacaktır.

1991 Mayıs'ında imzalanan mutabakat ardından seçimlerin yapıldığı Eylül 1992 yılına kadar ki süre zarfında Angola'da MPLA ile UNITA arasında ciddi bir çatışma yaşanmamıştır. Mutabakatta üzerinde uzlaşılan hükümlerin uygulanmasına yönelik çaba sarf edilmiştir. Ancak mutabakatın uygulanması aşamasında beklentiler tam olarak karşılanmamıştır (Aydın, 2022: 280). Bu durumun yaşanmasında UNITA'nın diplomatik çözümü önemseydiği 1975 yılına kıyasla daha güçlü olması, UNAVEM II'nin personel fon konusunda yetersiz kalması, UNITA birliklerinin ulusal orduya entegre edilmesinde yaşanan aksaklıklar ve zaman kısıtlaması nedeniyle uzlaşılan maddelerin etkili bir şekilde uygulanamaması gibi nedenler etkili olmuştur (Andersen, 2003: 36-37; Leao, 2007: 23-24).

Yukarıda vurgulanan durumların mevcut olduğu bir ortamda 29-30 Eylül 1992 tarihinde seçimler yapılmıştır. Angola tarihinde yapılan ilk seçimler 18 siyasi partinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan seçimler sonucunda MPLA adayı Dos Santos %49,57 oy alırken UNITA'nın adayı Jonas Savimbi %40 oy almıştır. Parlamento seçimlerinde ise MPLA oyların %54'ünü, UNITA %34'ünü almıştır. Mevcut sonuçlara göre MPLA meclisteki 223 sandalyeden 129'una sahip olurken UNITA 70 sandalyeye sahip olmuştur. Geriye kalan sandalyeler ise Holden Roberto'nun liderliğindeki FNLA partisi dahil olmak üzere seçimlere katılan on parti arasında paylaştırılmıştır (Hamood, 2020: 2612; Bösl, 2008: 8).

Angola yasalarına göre başkan adayının başkan olarak seçilebilmesi için oyların %50'sinden fazlasını alması gerekmektedir. Bu gerçekleşmediği takdirde seçimler ikinci tura kalmaktadır. Ancak Savimbi'nin 5 Ekim'de seçim sonuçlarını reddederek hükümeti sahtekarlıkla suçlaması ve UNITA güçlerini ortak ordudan çekmekle tehdit etmesi nedeniyle seçimlerin ikinci turu yapılamamıştır (Hamood, 2020: 2612). UNITA tarafının itirazları nedeniyle tüm illerde 18 komite oluşturularak seçim tutanakları ve sandıklar yeniden sayıldı ve kontrol edildi, ancak sonuçlar aynıydı (Human Rights Watch, 1999:

16). Ayrıca BM 17 Ekim’de seçimlerin tarafsız olduğunu, hilesiz yapıldığını ve adil olduğunu açıklamıştır. Fakat bütün resmi organların açıklamalarına rağmen Savimbi sonuçları sorgulamış ve BM’nin açıklamalarını reddetmiştir (Meijer, 20).

UNITA lideri Savimbi’nin seçim sonuçlarına yönelik itirazları ve uzlaşmaz tavrı nedeniyle ülkede yeniden çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar hükümet güçlerinin başkent Luanda’daki UNITA birimlerine saldırmasıyla başlamıştır (Bayram, 2016: 377). Hükümet birliklerinin başlattığı saldırılarda üç gün zarfında Jeremias Chitunda, Elias Salupeto Pena ve Aliceres Mango gibi önde gelen UNITA yetkilileri dahil olmak üzere yaklaşık olarak 30.000 UNITA- FNLA taraftarı öldürülmüştür (James, 2004: 67). Verilen ağır kayıpların akabinde yeniden örgütlenme yoluna giden UNITA ve kendisine bağlı gruplar çatışmaları daha da alevlendirmiştir. 1992 Kasım ve 1993 Haziran ayı arasında Caxito, Huambo, M’banza Kongo, Ndalatando ve Uige gibi Angola’nın önemli şehirlerini ele geçiren UNITA güçleri ülkenin %70- 80’inde hakimiyeti ele geçirmiştir (Richardson, 2002A: 82).

Angola’nın elmas bakımından zengin alanlarını kontrol altına alan UNITA güçleri, gözlerini ülkenin petrol zengini bölgesi olan Cabinda’ya dikmiştir. Ancak Cabinda’nın Savimbi’nin askerleri tarafından ele geçirilmesi ihtimali ortaya çıktığında ABD yönetimi petrol üretiminin durdurulması ya da engellenmesi durumunda UNITA’yı desteğini geri çekmekle ve bu örgütün kazanımlarını tanımamakla tehdit etmiştir (Minter, 1994: 120; Bayram, 2016: 377). Uluslararası toplumun başlayan çatışmalarda UNITA’yı sorumlu tutması ve Savimbi’nin hareketi aleyhine gelişen uluslararası politikaların da etkisiyle ABD, 19 Mayıs 1993 tarihinde Dos Santos hükümetini tanımıştır (Yaşlı, 2016: 318).

Washington yönetimi MPLA’yı diplomatik olarak tanımmasının akabinde Luanda hükümetine silah satışına da onay vermiştir (Krska, 1997: 78; Copson, 1994: 124). BMGK ise 15 Eylül 1993’te 864 sayılı kararıyla UNITA’ya silah ve petrol satışını yasaklamıştır (Farral, 2007: 334-338). BMGK’nin almış olduğu karardan bir hafta sonra dönemin ABD Başkanı Bill Clinton yönetimi tarafından yayımlanan 12865 sayılı başkanlık kararnamesi ile UNITA “ABD’nin dış politikadaki çıkarları için bir tehdit” olarak nitelendirilmiştir (Roberts, 2007: 224). Ağustos 1993’e kadar Angola’nın büyük bölümünü kontrol altında tutan UNITA, ABD’nin politika değişikliğine gitmesinin

ardından 1994 yılındaki başarılı hükümet operasyonlarıyla eski konumuna geriletilmiştir. Söz konusu mevcut durumu Savimbi, UNITA'nın kuruluşundan bu yana "en derin kriz"i olarak yorumlamıştır (Rothchild, 1997: 137-138).

ABD başta olmak üzere uluslararası kurumların UNITA aleyhine politika değişikliğine gitmesinin ardından Savimbi, 1991 yılında imzalanan Bicesse Mutabakatını ve seçim sonuçlarını tanımak zorunda kalmıştır. Kasım 1993'te ise hükümet ile UNITA arasında doğrudan müzakereler başlamıştır (Yaşlı, 2016: 318). Zambiya'nın başkenti Lusaka'da bir araya gelen yetkililer, yaptıkları müzakereler neticesinde UNITA'nın Angola sosyal yaşamına entegre edilmesini ve ulusal mutabakatın sağlanarak iç savaşın sona erdirilmesini hedefleyen Lusaka Protokolü'nü imzalamışlardır (UN Peace Maker, 1994). Yapılan anlaşma ile Angola'daki kırılğan barış sürecine bir yenisi daha eklenmiştir (Bayram, 2016: 377).

BMGK, antlaşmanın uygulanması için 8 Şubat 1995'te UNAVEM III'ün kurulmasını kararlaştırılmıştır. Ayrıca BMGK'nin 976 sayılı kararı gereğince hem hükümet hem de UNITA daha fazla silah satın almayacaklarını taahhüt etmiştir (Çolak, 2022: 262-263). Taraflar arasında imzalanan üçüncü barış anlaşması olan bu protokol, iktidarın UNITA ile paylaşımını garanti etmesi ve 6.000 silahlı BM barış gücü askeri tarafından gözlemlenmesi açısından bir ilk olmuştur (Bayram, 2016: 377). İktidarın paylaşılması doğrultusunda Savimbi'ye önerilen devlet başkan yardımcılığı görevi, avimbi tarafından reddedilmiş ve çatışmalar yeniden başlamıştır. Bunun üzerine 1997 Ağustosunda BMGK UNITA'ya yaptırım uygulama kararı almıştır (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu, 2017: 28).

Angola'daki çatışmalar 1997 yılında Zaire'deki iç çatışmalar nedeniyle daha da karmaşık hale gelmiştir. 1998 yılında Angola hükümeti Kinşasa'daki Laurent Kabila yönetimini desteklemek için bölgeye binlerce asker yollamıştır (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu, 2017: 28). Geçmiş yıllarda Kinşasa yönetiminden askeri yardım alan, bu ülkeden lojistik destek almayı sürdüren, elmaslarını Zaire üzerinden kaçak olarak ihraç eden ve yine buradan yasa dışı bir şekilde silah ithal eden UNITA güçleri, iktidardaki Mobutu'nun safında savaşmıştır (Aydın, 2022: 286).

1994 yılında imzalanan Lusaka Protokolü hem UNITA'nın hem de Santos hükümetinin şartlara tam olarak uymaması nedeniyle başarısız olmuştur. Protokol şartlarının uygulanması için bölgeye BM mensupları ve diğer ülkelerden uzmanlar yerleştirilmiştir. Ancak özellikle UNITA'nın uzlaşmaya yanaşmayan tavrı ve çatışmaların tam olarak sona erdirilememesinden dolayı BMGK 30 Haziran 1997'de aldığı 1118 sayılı kararıyla UNAVEM III'ü feshederek yerine daha dar kapsamlı bir misyon olan Angola'daki Birleşmiş Milletler Gözlem Komisyonu'nu (MONUA) kurmuştur (Aydın, 2022: 287; UNSC, 1997: 1-3).

UNAVEM III ile MONUA misyonlarının beklenen etkiyi yapamaması ve Savimbi'nin Lusaka hükümlerine uymama noktasında gösterdiği direnç BMGK'yi UNITA'ya yönelik birtakım yaptırımlar yapmaya yöneltmiştir. Daha önce vurgulandığı üzere UNITA'ya yönelik 1997 yılında yaptırım kararı alan güvenlik konseyi, alınan kararın Savimbi ve hareketine geri adım atmakta yetersiz kalınca 1998 yılında 1173 sayılı kararla Angola'dan çıkarılan elmasların resmi bir belge olmaksızın satılmaları yasaklanmış ve UNITA mensuplarının yurt dışındaki banka hesapları dondurulmuştur (Aydın, 2021: 287- 288; Hodges, 2001: 16).

1998'de Angola'da barış görüşmelerinin ve ateşkesin tamamen sonlanmasıyla çatışmalar yeniden başlamıştır. Santos hükümeti “barış için savaş” ilanı yaparak artık BM arabuluculuğuna daha fazla ihtiyaç duymadığını vurgulayarak kesin bir askeri zafere odaklanmıştır (Çolak, 2022: 264; Journal of Modern African Studies, 2016). Santos hükümeti, BM'yi UNITA'nın silahsızlanması ve demobilize olmasını gözleme konusunda yetersiz olmakla suçlamıştır. Süreç zarfında Savimbi, “savaş suçlusu” ilan edilmiş ve Şubat 2002'ye kadar Angola ordusu yoğun bir biçimde UNITA'ya yönelik askeri operasyonlar düzenlemiştir (Çolak, 2022: 264; Journal of Modern African Studies, 2016).

Santos hükümetinin “barış için savaş” sloganıyla başlattığı saldırıların büyük bir askeri operasyona dönüşmesinde, hükümetin süreç zarfında satın almış olduğu silah ve mühimmatın önemli payı olmuştur. Hükümetin satın aldığı silah ve teçhizatlarla birlikte Angola ordusu, bölgenin en büyük ordularından biri haline gelmiştir. Büyüyen ordusuyla başarılı operasyonlara imza atan Angola ordusu, ABD ve İsrail'den aldığı uydu fotoğrafı yardımıyla Şubat 2002'de Moxico vilayetinde gerçekleştirdiği saldırıyla Savimbi'yi

öldürmüştür. Savimbi'nin öldürülmesiyle birlikte ülkedeki iç savaşın sona erme süreci hızlanmıştır. Zira Savimbi'nin ardından UNITA'nın ileri gelen mensuplarının da hastalık, açlık ya da yaralanma sonucu ölmesi UNITA'nın askeri kapasitesine önemli ölçüde darbe vurmuştur (James, 2011: ix).

MPLA ve UNITA'lı yetkililer Cassamba şehrinde bir araya gelerek ateşkes ilan etmişlerdir. 4 Nisan 2002 tarihinde Luena şehrinde Savimbi'nin halefi Paulo Lukamba ile Angola Devlet Başkanı Dos Santos'un himayesinde Lusaka Protokolü'ne ilave bir mutabakat metni imzalanmıştır. Söz konusu ilave mutabakat çerçevesinde taraflar aralarındaki düşmanlıklara son verdiklerini belirtirken Lusaka Protokolü'ne dayanan siyasi bir çözümü desteklediklerini açıklamışlardır (Crocker vd., 2005: 224; BBC News, 2002). Yapılan mutabakatın akabinde UNITA yeniden bir yapılanma sürecine giderek MPLA karşısında konumlanan bir siyasi partiye dönüşmüştür (James, 2004: XIV). Netice itibariyle çeyrek yüzyılda yaklaşık olarak 1.5 milyon insanın hayatını kaybettiği, 4 milyon insanın yerinden edildiği, Afrika'nın en uzun ve en kanlı savaşı 2002 yılında son bulmuştur (Arıboğan; Ayman; Dedeoğlu: 2017: 28; Bvirindi, 2019: 5).

2. ANGOLA İÇ SAVAŞI'NDA ABD, SSCB VE ÇİN'İN POLİTİKALARI

Yukarıda da değinildiği üzere Angola'da Portekiz sömürge devletine karşı üç önemli kurtuluş hareketi ortaya çıkmıştır. Portekiz sömürgeciliğini sona erdirmek üzere ortaya çıkan hareketler bir türlü birleşik cephe oluşturamamışlardır. 1974 yılında Portekiz'de meydana gelen darbenin akabinde Lizbon yönetimi ve kurtuluş hareketleri arasında kurulan koalisyon hükümeti çıkan çatışmalar neticesinde uzun ömürlü olamamıştır. Portekiz'in bağımsızlık günü gelmeden Angola'dan çekilmesiyle beraber ülke Soğuk Savaş döneminin en büyük sıcak çatışmaların yaşandığı bir alan haline gelmiştir.

Portekiz asırlar süren sömürgeciliğini sonlandırıp Angola'dan çekilmesine rağmen Soğuk Savaş'ın süper güçleri Batı Afrika kıtasının Atlantik kıyısında bulunan ülkenin siyasi sürecinde etkin olmaya devam etmişlerdir. Peki Portekiz devleti asırlar süren sömürgeciliğini sonlandırıp ülkeden çekilmesine rağmen 1945 ila 1991 yılları arasındaki zaman diliminde yer kürenin neredeyse her alanında rekabete tutuşan ABD ve

SSCB Angola'dan neden çekilmemişlerdir? Bu sorunun cevabını Seval Çolak (2022: 252), Portekiz Dış İşleri Bakanlığı arşivlerini kaynak olarak gösterdiği çalışmasında şöyle yorumlamıştır:

“Zengin petrol rezervleri, maden kaynakları, stratejik limanları ve güney Atlantik'e kıyısı olan Angola'nın Güney Afrika'daki dengeleri değiştirme potansiyeli yüksekti. Bu nedenle ABD ve Sovyetler Birliği, Angola'dan çekilmedi.”

Portekiz'in Angola'dan çekilmesi ile daha da karmaşık bir sürece evrilen çatışmalar Güney Afrika ve Zaire'nin FNLA ve UNITA ittifakını desteklemeye başlamasıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Apartheid rejimi ve Kinşasa gibi bölgesel aktörlerin MPLA karşıtı koalisyonu destekleyerek Angola iç savaşına müdahil olmasıyla beraber Amerikan yönetimi de oluşan bu geniş ittifakı önemli ölçüde desteklemiştir. Beyaz Saray, ortaya çıkan MPLA karşıtı cepheye 30 milyon dolardan fazla yardım yapmıştır (Oran, 1997: 318). Washington yönetiminin yaptığı yardım, Sovyetler Birliği'nin Afrika kıtasında giderek artan etkisi ve önemli ölçüde Çevreleme Politikasına ilham kaynağı olan Domino Teorisi doğrultusundaki endişelerinden kaynaklanmıştır (Aydın, 2022: 251). Söz konusu düşüncüyü destekleyen bir açıklama da dönemin ABD başkanı Gerald Ford yapmıştır. Ford'a (Hodges, 1976: 173), göre:

“Birleşik Devletler, Küba birliklerinin ve Sovyet silahlarının, Küba ve Sovyetler Birliği'nden binlerce kilometre uzaktaki ve her ikisinin de tarihsel bir ulusal çıkar iddiasında bulunamayacakları bölgelerde, yerel çatışmalara açık bir müdahale için kullanılabileceğini uluslararası bir davranış ilkesi olarak kabul edemezdi.”

Ford'un yaptığı açıklama doğrultusunda hareket eden Amerikan hükümeti, Amerikan şirketlerinin Angola'yla petrol sahalarındaki yoğun ticari ilişkilerine rağmen SSCB ve Küba'nın etkisi altındaki MPLA'nın iktidarda olması hasebiyle Angola'nın BM üyeliğini 1 Aralık 1976'ya kadar veto etmiştir (Bayram, 2019: 101). Ancak ABD, FNLA ve UNITA ittifakına olan desteğini Vietnam'da olduğu gibi doğrudan asker gönderme yoluyla değil Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) aracılığıyla Zaire ve Güney Afrika Cumhuriyeti üzerinden askeri malzeme ve finans desteği olarak yapmıştır. ABD'nin ırkçı Güney Afrika rejiminin desteklediği FNLA-UNITA ittifakına verdiği destek doğrudan olmayıp dolaylı da olsa uluslararası toplumdan büyük tepki çekmiştir. Nitekim o zamana kadar MPLA'ya karşı olan Nijerya, Tanzanya, Gana ve Sudan gibi kıta

ülkeleri de dahil olmak üzere birçok ülke politika değişikliğine giderek MPLA hükümetini tanımıştır (Collelo, 1991: 40).

ABD'nin ırkçı Güney Afrika rejimiyle aynı safta yer almasının getirmiş olduğu uluslararası baskıların yanı sıra literatüre "Vietnam Sendromu" olarak geçen ve Amerikan siyasi karar alıcılarının üzerinde psikolojik bir baskı unsuru oluşturan Vietnam müdahalesi nedeniyle ulusal kongre tarafından Washington yönetiminin, Angola iç savaşına müdahil olması istenilmemiştir. Çünkü Vietnam müdahalesinin neticeleri henüz etkisini koruyorken Beyaz Saray'ın okyanus ötesinde yeni bir çıkmaza girmesini engellemek gayesiyle Amerikan Kongresi, 19 Aralık 1975 tarihinde "Silah İhracatı Denetim Yasası'na (Arms Export Control Act)" eklenen "Clark Ek Maddesi (Clark Amendment)" ile ABD'nin Angola'da savaşan ulusal kurtuluş hareketlerine yardım sağlanması yasaklanmıştır (Walters, 1981: 4). Her ne kadar söz konusu maddenin kabul edilmesiyle ABD'nin Angola'daki hareketlere destek olması yasaklanmışsa da Washington yönetiminin çatışan aktörlere olan desteği sonlanmamıştır (Fausol ve Shank, 1991: 187). Çünkü ilerleyen süreçlerde ABD'nin vekil silah tedarikçisi olan İsrail devreye girmiştir. Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger'ın önerisi doğrultusunda Güney Afrika'nın Angola'yı işgaline yardım eden İsrail, aynı zamanda CIA'nin Angola operasyonlarına destek olmak gayesiyle Zaire üzerinden FNLA- UNITA ittifakına silah sevkiyatı yapmıştır (Hunter, 1987: 59).

Daha önce vurgulandığı üzere Portekiz'in bölgeden çekilmesine rağmen Soğuk Savaş döneminin iki süper gücü olarak addedilen ABD ve SSCB Angola'daki önemli maden ve petrol kaynaklarından dolayı Angola'da kalmaya devam etmişlerdir. ABD'nin Güney Afrika ve Zaire safında yer alıp FNLA- UNITA ittifakını desteklemesinin ardından SSCB'de MPLA'yı desteklemek gayesiyle Angola'ya asker gönderen Küba'nın yanında saf tutmuştur. Batı Bloğunun desteklemiş olduğu ittifaka karşı MPLA'yı destekleyen Sovyetler Birliği Nisan 1975'te harekete 100 ton silah vermiştir. Bağımsızlık gününde ise MPLA'ya verilmek üzere 122 Rus roketini Angola'ya göndermiştir (Kaur, 125).

ABD, Güney Afrika ve Zaire'nin desteklemiş olduğu FNLA- UNITA cephesi karşısında zor durumda kalan MPLA, Sovyetler Birliği⁷² ve Küba'dan aldığı önemli desteklerle çatışmalardaki güç dengesini kendi lehine değiştirmiştir. Savaşta üstünlüğü ele geçiren MPLA, 1976 yılında Agostinho Neto liderliğinde hükümeti kurmuştur.⁷³ Kurulan yeni hükümet Sovyetler Birliği, Küba, Brezilya ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından resmen tanınmıştır (Taylor, 82).

Komünist dünyanın desteklemiş olduğu MPLA hükümeti AFBÖ tarafından 11 Şubat 1976'da Angola'nın meşru hükümeti olarak tanınmıştır. MPLA'nın Angola'nın meşru hükümeti olarak tanınmaya başlanması Güney Afrika birliklerini Angola'dan çekilmek zorunda bırakırken; Küba birlikleri ise ülkedeki varlıklarını sürdürmüşlerdir (Hodges, 2001). Neto liderliğinde kurulan yeni hükümet daha önce vurgulandığı üzere 1977 yılında parti isminin sonuna işçi parti ibaresini ekleyerek kendisini Marksist-Leninist bir partiye dönüştürmüştür. Resmi olarak Marksist ideolojiyi benimseyen MPLA hükümeti ülke ekonomisini de komünist bir çizgide dönüştürmeye başlamıştır.

Angola iç savaşının başlangıç zamanlarında ABD'nin çatışan aktörlere yaptığı yardımlar SSCB'nin oldukça gerisinde kalmıştır. Çatışmaların şiddetlenerek iç savaş halini aldığı 1975 yılında ABD'nin MPLA karşıtı koalisiyona sağladığı 30 milyon dolar finansmana karşılık SSCB'nin Neto liderliğindeki harekete 400 milyon dolar değerinde finansman desteğinde bulunduğu iddia edilmektedir (Birmingham, 2002: 147-148). Bununla beraber Güney Afrika'nın Angola topraklarına yönelik saldırılarıyla eş zamanlı olarak SSCB'nin MPLA'ya yönelik yardımları ve Kübalı askerlerin sayısında artış olmuştur.

MPLA'nın kazanmış olduğu başarıların neticesinde ülke içerisinde etkinliğinin artması ve Angola'nın uluslararası alanda iyi bir konuma gelmesi, ülkenin ulusal ve uluslararası ilişkilerinde tamamen bağımsız hareket edebileceği anlamını taşımamaktadır.

⁷² Sovyetler Birliği'nin MPLA'ya yaptığı yardımlar konusunda farklı görüşler mevcuttur. Mevcut olan görüşler içerisinde, Moskova'nın MPLA'ya 200 milyon dolar para ve askeri malzeme desteği verdiği iddia edilmiştir (Collelo, 1991: 40). Başka bir görüşte ise 1975 yılının Nisan ve Ekim aylarında MPLA'ya ulaştırılmak üzere 20.000 askere yetecek kadar silah yüklü 27 geminin Angola'ya gönderildiği belirtilmektedir (Guimaraes, 1992: 69).

⁷³ 1977- 1978'de, Angola'nın en fazla ithalat yaptığı ikinci ülke Sovyetler Birliği olmuştur. 1975- 1978 yılları arasında, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri Angola'nın en önemli kredi kaynakları olmuşlardır (Abergunrin, 238).

Çünkü MPLA'nın iktidarı ele geçirmesinde başat rol oynayan SSCB ve Küba, ilerleyen süreçlerde Angola'nın gerek iç dinamiklerinde gerekse dış dinamiklerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuşlardır (Aydın, 2022: 257). Sovyetler Birliğinin ve Küba'nın Angola siyasetinde etkili olmaya devam etmelerinin, MPLA açısından iktidarlarının sürmesi için elzem bazı sebepler ortaya çıkarmıştır. Bu sebeplerin başında MPLA'nın ABD başta olmak üzere Batı Blokuna yakın ülkelerin desteklediği UNITA'ya karşı iktidarını koruma endişesi taşınması olmuştur. MPLA'nın UNITA kaynaklı iç tehditten dolayı Küba askerleri 1991 yılına kadar Angola'da kalmaya devam etmişlerdir (Bissonnette, 1991: 46-47). Diğer taraftan Neto'nun 1976 yılında Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında imzalanan "Dostluk ve İş Birliği Anlaşması" uyarında Sovyetler Birliği'nin Angola'daki havalimanları ve Luanda'daki limanı kullanma hakkına sahip olmuştur (Abegunrin, 1986: 234-235). Söz konusu anlaşmada imzalanan havalimanları ve başkentteki limanı kullanma hakkı Sovyetler Birliği'nin ülke siyasetine etkinliğini sürdürmesine neden olan bir diğer etken olmuştur.

MPLA Angola'da iktidarı ele geçirmesinin akabinde bağımsızlık savaşı zamanlarında hasar gören petrol sektörünü yeniden canlandırma faaliyetlerine girişmiştir. 1976'da kurulan Sonangol'un⁷⁴ kolonyal dönemdekiyle aynı miktarda petrol üretebilmek gayesiyle Batı menşeli petrol şirketleriyle anlaşma çabası kısa süre içinde olumlu sonuç vermiştir (Oliveira, 2015: 47-55). Amerikan petrol şirketi Chevron 1983'te Londra'da ofis açmış daha sonra ise şirketin yatırımcılarla ilişkilerini düzenlemek üzere faaliyetlere girişmiştir. Bu kapsamda en büyük petrol bloğuna sahip ve Sonangol'un yönetiminde bulunan CABGOC'u satın almıştır (Oliveria, 2015: 47-55). ABD, UNITA'ya destek vermekle birlikte Chevron'un faaliyetleri ve MPLA'nın petrol bölgelerini koruduğu düşünülmüştür (Oliveira, 2015: 47-55). Başka bir deyişle ABD, MPLA hükümetini tanımamasına rağmen kendi öncülüğündeki şirketler, kolonyal ekonomide meydana gelen kısa süreli kesintiden sonra petrol sektörünü⁷⁵ yeniden canlandırmışlardır (Çolak, 2022: 257).

⁷⁴ Sociedade Nacional de Combustiveis de Angola. Petrol sektöründe, Angola'nın toprak altında ve kıta sahanlığında sıvı ve gaz halindeki hidrokarbonların araştırılmasına adanmış ve arama, üretim ve imalattan sorumlu Angola devlet mülkiyetindeki şirkettir (Sonangol.co.ao).

⁷⁵ Yabancı şirketler tarafından yönetilen petrol endüstrisi, Angola'nın askeri ve ekonomik çöküşünü sağlayacak kadar hızlı gelişmiştir (Britannica.com).

Angola İç Savaşı sadece Angola'nın kendi içerisinde yaşadığı sorunların etkisinde gelişmemiştir. Portekiz sömürge devletine karşı başlayan mücadele ve daha sonra iç savaşa evrilen süreçte dönemin uluslararası konjonktürün ve büyük devletler arasındaki rekabetin etkileri fazlasıyla hissedilmiştir. Angola'da 1961'de başlayan ve yaklaşık olarak yarım asra yakın devam eden çatışmalar Soğuk Savaş atmosferi ve Çin- Sovyetler Birliği uyumsuzluğu damgasını vurmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere ABD ve SSCB arasındaki rekabete sahne olan Angola, aynı zamanda yükselen bir güç olma yolunda ilerleyen Çin'in de göz kırptığı bir alan haline gelmiştir. Çin'in genel Afrika ve özelde Angola politikasının ne olduğuna yönelik Guimaraes (1992: 439), şu yorumda bulunmuştur:

“1960'ların ortalarından beri Çin, Afrika'da sömürgecilik karşıtı bir hami rolü oynamaya çalışmıştır. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) ideolojik ve tarihsel bağlamı, kendi deneyimlerine dayanarak Batılı güçlerin emperyalizmine karşı mücadeleyi vurgulamış ve kendi devrimini sömürgeci Üçüncü Dünya'da örnek alınacak bir model olarak benimsemiştir. Sovyetler Birliği gibi Çin'de dünya siyasetini sosyalizm ve kapitalizm, Doğu ve Batı arasındaki mücadelenin ideolojik bağlamına oturtmaya çalışmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Çin, gelişmiş ve az gelişmiş dünyalar, Kuzey ve Güney arasındaki mücadeleyi de vurgulamıştır. Bu bağlamda Çin kendisini Üçüncü Dünya'nın şampiyonu olarak dünya siyasetine yerleştirmiştir.”

Çin'in Angola'daki dış politikası, ABD gibi tek bir düşünceyle motive edilmiş gibi görünmektedir: Sovyetler Birliği ile rekabet⁷⁶ (Guimaraes, 1992: 439). Bu düşüncenin ilgili kaynaklarda yer edinmesinin başlıca sebeplerinden biri Cho En Lai'nin 1963 ve 1964'te kıtaya yaptığı seyahat sırasında ülkesinin Afrika'ya yönelik açıkladığı bakış açısıyla uyumlu olması gösterilmiştir. Cho En Lai yaptığı açıklamada, *“Afrika'nın sadece Batı'ya karşı değil aynı zamanda Pekin'in Sovyetler Birliği'nin kendi çıkarlarını*

⁷⁶ Tarihsel olarak bakıldığında zaman Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. İki ülke ilişkileri arasındaki temkinli yaklaşım Soğuk Savaş döneminde de kısa bir ittifak sürecinin ardından devam etmiştir. Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde aynı ideolojik kampta bulunduğu Çin'i birçok kez desteklemesine rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen düzelememiştir. Bu dönemde iki ülke arasında çeşitli konularda fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Çin için oldukça önemli bir konumda bulunan Tayvan sorununda hemfikir olamayan iki ülke, aynı zamanda Hindistan konusunda da farklı tavır sergilemiştir (Fikir Turu, 2021). Ortaya çıkan bu sorunlara ilaveten Moskova ve Pekin'in sosyalist rejime bakış ve devrimin üçüncü ülkelere yayılması konusunda yaşanan farklı düşüncelerden dolayı Sovyet – Çin ayrılığı yaşanmıştır. Çin komünist lideri Mao, Sovyetler Birliği'nin Stalin'in ölümünden sonra kapitalist ülkelerle başlattığı barış temelli yaklaşımı eleştirerek 'revizyonist hainlik' olarak adlandırmıştır (Fikir Turu, 2021). Çünkü Çin'in komünist lideri ABD'ye ve kapitalist ülkelere sert politikaları savunmuştur. Bunun yanında tarihten gelen Moskova'nın Pekin'e karşı 'büyük abi' yaklaşımı da Çin politika yapımcıları arasında hep bir rahatsızlık uyandırmıştır.

ilerletmek için devrimci ilkeleri feda ettiğini düşündüğü şeye karşı da bir rekabet alanı olacağını açıkça ifade etmiştir” (Gavshon, 1981: 130).

Yukarıda açıklandığı gibi Çin- Sovyet rekabeti Afrika’da ve özelde Angola’da Çin dış politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ancak Pekin’in Angola iç savaşına müdahil olması, amaçladığı salt ideolojik getirilerin ötesinde, esasen bir oyun kurucu olmak isteğinin de bir sonucu olmuştur. Çünkü Pekin, politikasının ana hedefi olan Sovyet etkisine karşı koymanın bir ürünü olarak kendi çıkarlarını geliştirmekten kaçınmamıştır (Guimaraes, 1992: 440). Bu minvalde Çin, Pekin’e bakır satışını güvence altına almak için Zambiya’nın Benguela demiryoluna ve Güney Afrika rotalarına bağımlılıktan kurtarmak için Uhuru demiryolunu inşa etmiştir (Gavshon, 1981: 134).

Çin, Angola iç savaşına derin bir müdahalede bulunmamıştır. İki büyük gücün manevralarıyla şiddetlenen çatışmalarda arabuluculuk rolü üstlenerek her üç hareketi Pekin’e davet etmiştir. Pekin’de farklı zamanlarda her üç hareketin liderleriyle yapılan görüşmelerden herhangi bir netice alınamayınca çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Sovyetler Birliği’ni Angola’daki iç çatışmaların sebebi olarak Çin, arabuluculuk rolünden olumlu bir netice alamayınca çözümünü askeri yardımları artırmakta bulmuştur (Çolak, 2022: 250). Çin, FNLA üyelerine Tanzanya’daki askeri üslerde eğitimler vermiş ve 1974 yılında Roberto’nun Zaire’deki askeri kampına 450 tonluk askeri mühimmat ve 125 HKO uzmanı göndermiştir. Ancak Çin’in yapmış olduğu yardımlar Sovyetler Birliği ve Küba’nın MPLA’ya yaptığı yardımlara kıyasla daha az kalmıştır (Eisenman; Heginbotham and Mitchell, 2007: 33; Weigert: 42).

Çatışmaların giderek daha fazla tırmanmasıyla beraber Çin, FNLA’ya olan desteğini sonlandırmıştır. FNLA’ya olan desteğini kesmesine rağmen ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile fiilen aynı safta yer alması Çin’in Afrika devletleri nezdindeki prestijine büyük bir siyasi zarar vermiştir (Guimaraes, 1992: 437). Dahası Apartheid rejimiyle aynı cephede yer almak, Mao’nun kolonyalizm ve emperyalizm karşıtlığı üzerinden destek bulmaya çalıştığı Üçüncü Dünya’nın liderliği düşüncesiyle büyük bir tezatlık oluşturmuştur (Çolak, 2022: 251). Aynı zamanda Sovyetler Birliği güdümündeki parti olan MPLA’nın nihai zaferi Mao’nun Angola’da uygulamış olduğu politikaların başarısızlıkla neticelendiğini ortaya çıkarmıştır. MPLA’nın FNLA-UNITA ittifakına karşı

zafer kazanıp iktidara yürümesi Sovyetler Birliği'nin daha yetenekli ve değerli bir müttefik olduğunu göstermek açısından önemli olmuştur.

MPLA ve UNITA arasında devam eden mücadelede tarafların dış aktörlerle kurdukları ittifaklara dayanarak galip gelme düşüncesi, Angola'nın 1980'li yıllarda da Namibya benzeri bölgesel sorunlardan ve Soğuk Savaş rekabetinden etkilenmesiyle neticelenmiştir (Aydın, 2021: 269). Değinen yıllarda Güney Afrika ve ABD'nin UNITA'ya olan desteğine karşın SSCB ve Küba'nın MPLA'ya olan desteğinin artmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği ve Küba'nın bölgede artan varlığından rahatsız olan Amerikan yönetimi 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren UNITA'ya açık bir şekilde destek vermeye başlamıştır (Collelo, 1991: 49; Falk and Campbell, 1988: 21). Daha önce Angola'daki askerleri geri çektiğini açıklayan Güney Afrika ise 1980'li yılların başından itibaren Savimbi ve hareketine verdiği destek Dos Santos rejiminin odak noktası haline gelmiştir (Collelo, 1991: 49).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi 1980'li yıllarda blok liderleri arasındaki rekabetin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. Soğuk Savaş atmosferinde gerginliğin tırmanması Angola'da süregelen çatışmaların da şiddetini de artırmıştır. Nitekim Temmuz 1985 yılında ABD'nin Angola'da savaşı tarafları kağıt üstünde de olsa desteklemesini engelleyen "Clark Ek Maddesi'nin" Senato tarafından 63'e karşı 34, Kongre tarafından 236'ya karşı 185 oyla kaldırılması kararı alınmıştır (Scott, 1996: 129-130). UNITA'ya olan desteğini açıkça belirtmeye başlayan Amerikan yönetimi, 1986 ve 1988 yıllarında Angola'da devlet başkanı olarak kabul ettikleri Savimbi'yi Beyaz Saray'da ağırlamışlardır. Beyaz Saray'da Savimbi'yi ağırlayan dönemin Amerikan başkanı Ronald Reagan, UNITA'nın çabalarını desteklediğini ve kendilerinden dünyayı heyecanlandıracak bir zafer beklediğini belirtmiştir (Aaronovitch, 2004).

Senato ve Kongrede alınan kararlar birlikte UNITA'ya olan desteğini artıran Reagan yönetimi, 1986 yılından itibaren UNITA'ya yönelik açıklanan yardım programıyla birlikte takip eden iki yılda harekete 15 milyon dolar yardımda bulunmuştur (Bissonnette, 1991: 65). ABD ve Güney Afrika'dan almış olduğu hatırı sayılır finansman desteği ve askeri kaynaklarla beraber devam eden iç savaşta önemli bir aktör haline gelen Savimbi'nin UNITA'sı, Dos Santos liderliğindeki MPLA iktidarı için bir tehdit unsuru olarak yeniden sahnedeki yerini almıştır.

İktidarları önündeki en büyük engel olarak görülen UNITA'ya karşı koymak gayesiyle Dos Santos liderliğindeki MPLA hükümeti, SSCB ve Küba'dan daha fazla destek talebinde bulunmuştur. Washington yönetiminin UNITA'ya yönelik yardımlarını aleni bir şekilde yapmasının ardından Moskova ve Havana yönetimleri de MPLA'ya olan finansman ve askeri yardımlarının miktarında artışa gitmişlerdir. Daha önce değinildiği üzere UNITA'ya 15 milyon dolar yardım paketi açıklayan Washington'a karşı Moskova yönetimi 1982 ila 1986 yılları arasında MPLA'ya 4.9 milyar para yardımı yapmanın yanı sıra hava savunma sistemleri ve çeşitli savaş uçakları teslim etmiştir (Leao, 2007: 14).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayıp yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar devam eden çatışmalar incelenirken genel itibariyle iki temel parametreyle karşılaşılmaktadır. Karşılaşılan parametrelerden ilkinin 1945 sonrası kurulan uluslararası ilişkilerde iki zıt kutuplu sistemin yer kürenin her alanında hakim bir konuma geçmiş olması görülmektedir. Bu tarihten sonra yapılan bölgesel ve uluslararası çalışmalarda bu iki zıt kutuplu sistemin araştırmaların ana merkezini oluşturduğu görülmektedir. Bu yüzden 1945 sonrası Afrika ve özelde Angola ile ilgili yapılan çalışmalarda da iki kutuplu dünyanın hakim siyasetinin burada da geçerliliğini koruduğunu ve ortaya çıkan sorunlarda önemli bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Yine Angola ile ilgili yapılan çalışmada Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki rekabetin bu topraklarda kendisine yer bulduğu ve bölgede meydana gelen bağımsızlık ve iç savaşta bu iki ülke arasındaki rekabetin etkisinin hissedildiği anlaşılmaktadır.

Vurgulandığı üzere yirminci yüzyılın ikinci yarısında Angola'da meydana gelen gelişmeler Soğuk Savaş olarak nitelendirilen dönemin farklı ideolojik dünyaların etkisinde olduğu ve bu minvalde geliştiği anlaşılmaktadır. Ancak Angola İç Savaşı'nın ele alındığı bu çalışmada söz konusu dönemin hakim siyasetiyle tezatlık oluşturacak durumlar meydana gelmiştir. Ülkede bağımsızlık savaşının ardından meydana gelen iç savaşta çatışan taraflar genel itibariyle ideolojik olarak yakın oldukları bloktan finansman ve askeri yardım almışlardır. Dahası Angola İç Savaşı Soğuk Savaş'ın sıcak çatışmaya dönüştüğü alanlardan biri olmuştur.

Angola İç Savaşında kendi ideolojik düşüncelerine yakın olan hareketleri destekleyen ABD ve Küba askerleri söz konusu çatışmalar devam ederken dönemin atmosferiyle tezatlık oluşturacak bir duruma imza atmışlardır. Söz konusu çatışmalarda

ABD ve Güney Afrika destekli UNITA'ya karşı MPLA'yı desteklemek için bölgede bulunan Küba askerleri, ABD kökenli tesisleri koruması savaşın farklı bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. Değinildiği gibi Soğuk Savaş döneminin farklı kutuplarında yer almasına rağmen ülkede devam eden iç savaş sırasında bir kısım Kübalı asker, MPLA hükümeti tarafından işletme izni verilen Chevron ve Gulf Oil Company Amerikan menşeli⁷⁷ şirketlerin tesislerini korumuştur (Billion, 2001: 65). Benzer bir paradoksta, MPLA birlikleri Güney Afrikalı elmas şirketi De Beers'i devlet şirketi Diamang ile olan faaliyetlerinde korurken, De Beers'in şirket vergileri Güney Afrika'nın UNITA'ya olan desteğini finanse etmeye yardımcı olmuştur (Bridgland). Billion (2001: 65), Angola'daki iç savaşta meydana gelen bu gelişmeleri, "*Angola petrol ve elmaslarının ekonomi politiği Soğuk Savaş'a tamamen entegre olmuş, gelirleri hem süper güçleri hem de müttefiklerini 'çapraz sübvans'e etmiştir*" şeklinde yorumlamıştır.

1945 sonrası kurulan uluslararası sistemin başat güçlerin politikalarının etkisinde şekillenen Angola İç Savaşı, 1990 yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yeni bir sürece evrilmiştir. Moskova yönetimi, 1980'lerin sonlarından itibaren Üçüncü Dünya Ülkelerindeki maliyetli müdahaleleri sonlandırma arayışlarına girerken ABD ve Güney Afrika yönetimleri de Angola ve Namibya arasında devam eden sorunların çözüme kavuşturulmasını istemişlerdir. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere BM Güvenlik Konseyi Angola'da arabuluculuk rolü üstlenmiştir. BM Güvenlik Konseyi, Angola'daki askerlerin geri çekilmesini ve çatışmaların son bulmasını sağlamak gayesiyle BM misyonları oluşturmuştur. 1988,1991 ve 1995 yıllarında UNAVEM I, UNAVEM II ve UNAVEM III oluşturulmuştur.

Soğuk Savaş döneminin etkin siyasetinden büyük oranda etkilenen Angola'daki gelişmeler, SSCB'nin dağılmasıyla son bulan Soğuk Savaş döneminin ardından meydana gelen gelişmelerden de bağımsız kalamamıştır. SSCB'nin dağılması Angola'daki siyasetin de bakış açısında farklılıklar meydana getirmiştir. 1991 yılında iki kutuplu sistemdeki uluslararası politikaların sona ermesinin ardından daha önce parti isminin

⁷⁷ Amerikan hükümeti UNITA'ya sponsor olurken, Amerikan şirketlerinin dolar gelirleri Küba askerlerine geri ödenip ve Sovyet silahları için ödeme yapılırken, çok sayıda Kübalı asker ABD petrol şirketlerini korumak için konuşlandırılmıştır (Brittain, 1968).

sonuna işçi partisi ibaresi ekleyen MPLA, uluslararası sistemde meydana gelen gelişmelerin ardından işçi partisi ibaresini kaldırmıştır.

Çin, iç savaşın ilk yıllarında Apartheid rejimi ile aynı safta yer tutmasından dolayı Angola başta olmak üzere kıta ülkeleri nezdinde zedelenen imajını düzeltme yolunda adımlar atmıştır. Bu doğrultuda Pekin yönetimi, diplomatik ilişki kurmak üzere Angola hükümetini Çin'e davet etmiştir. Pekin'in diplomatik ilişki kurmak amacıyla yapılan davete Luanda hükümeti de olumlu cevap vermiştir. Çin'in Angola'yla resmi ilişki kurma isteğiyle eş zamanlı olarak da Sovyetler Birliği ve Çin aralarındaki sorunları gidermek gayesiyle görüşmelere başlamışlardır. Ancak Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi nedeniyle başlayan yumuşama süreci uzun soluklu olmamıştır. Afganistan müdahalesi 1978- 1982 yılları arasında Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki uyuşmazlığı tekrardan yükseltmiştir. Bu yıllarda iki devlet arasında yaşanan uyuşmazlıktan dolayı Çin'in Angola'yla diplomatik ilişkiler kurmasını geciktirmiştir (Çolak, 2022: 256; Jackson, 415).

Zedelenen imajını düzeltmek adına hareket etmeye devam eden Pekin yönetimi bu doğrultuda Angola ve diğer kıta ülkeleriyle resmi ilişkiler kurmak istediğini açıklamıştır. Bu doğrultuda 1982'de Paris'te yapılan müzakerelerde söz konusu istek doğrultusunda adımlar atılmıştır. Müzakerelerin akabinde Çin ve Angola, 12 Ocak 1983'te birbirlerini resmi olarak tanıma kararı almışlardır (Beijing Review, 1983). Atılan bu adım, Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzelme sürecine giren Çin'in daha fazla Afrika ülkesiyle diplomatik ilişki kurma olanağı sağlamıştır (Çolak, 2022: 258). Yaşanan bu gelişmelerin neticesinde ise Pekin ve Luanda arasında diplomatik görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

MPLA hükümetinin 1991'de Marksist ideoloji çizgisinden uzaklaşmasına rağmen Çin, Angola'yla olan ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir, Dahası Pekin bu gelişmeden sonra Angola ile yeni ticari anlaşmalar imzalayarak Luanda hükümetine ülkenin yeniden inşa edilip kalkınması için kredi vermeye başlamıştır. 1992 yılında Angola'dan Çin'e giden bir heyet, burada yaptıkları bir açıklamada iki ülkenin de amacının ekonomik kalkınma olduğu vurgulanmıştır (Taylor, 89). Ekonomik kalkınma hamleleriyle Afrika

kıtasındaki enerji kaynaklarına ilgi duymaya başlayan Çin, Angola'dan petrol⁷⁸ ithal etmeye başlamıştır.

Bir değerlendirme yapmak gerekirse; Angola'daki savaş, büyük güçlerin kendilerini bir anlamda test ettikleri bir savaşa dönüşmüştür. Angola anakarasında 1960'lı yıllarla birlikte silahlı mücadeleye dönüşen kalkışmaların son yılları hariç uluslararası literatürde Soğuk Savaş olarak nitelendirilen bir dönemle eş zamanlı olmuştur. Soğuk Savaş olarak nitelendirilen dönemle eş zamanlı gelişen çatışmalar dönemin hakim güçlerin ve ideolojilerinin de bir nevi çatışma alanına sahne olmuştur. Bu şekilde gözlemlendiğinde Portekiz sömürge devletine karşı başlayan mücadele ve akabinde iç savaşa evrilen çatışmalar Angola'ya özgü olarak kalmamış aynı zamanda uluslararası bir savaş niteliği kazanmıştır.

Dönemin hakim güçleri olan ABD ve SSCB, 1945 ve 1991 yılları arasında gezegenin neredeyse her köşesine kendi benimsedikleri ideolojileri hakim kılmak için amansız bir mücadeleye girişmişlerdir. İki büyük gücün mücadelesine sahne olan bu dönem diğer kıtalarda olduğu gibi Afrika kıtasında da kendisine yer bulmuştur. Yukarıda da değinildiği üzere ABD bu zaman diliminde rakibinin alanını daraltmak için çevreleme politikası izlemiştir. Atlantik Okyanusu'na sınırı bulunan ve aynı zamanda önemli kaynaklara sahip olan Angola devleti de iki süper gücün rekabet ettiği bir alan haline gelmiştir. Portekiz sömürgeciliğine karşı ortaya çıkan kurtuluş hareketleri, sadece bir bağımsızlık mücadelesi veren gruplar olarak kalmamış, dönemin hakim güçlerin ideolojik ve siyasi olarak bir nev-i temsilcileri olmuşlardır.

Angola'da Portekiz sömürgeciliğine karşı başlayan ayaklanmalarda geniş halk desteğine sahip olan önemli kurtuluş hareketleri ortaya çıkmıştır. Almış oldukları geniş halk desteğiyle hatırı sayılır ulusal kurtuluş hareketleri haline gelen gruplar hiçbir zaman birlik bir cephe oluşturamamışlardır. Portekiz sömürgeciliğinin son bulması gayesiyle ortaya çıkan hareketler, Portekiz sömürgeciliğine karşı birlik olamadıkları gibi Portekiz'in Angola'yı terk etmesinin akabinde kendi aralarında 27 yıl sürecek bir iç savaşa tutuşmuşlardır.

⁷⁸ Çin'in Angola ile yaptığı ticaretin % 90'ından fazlasını petrol oluşturmuştur. 1999'da Angola'nın Çin'e günlük olarak yaptığı petrol ihracatı 43.000 varilken, 2000 yılında bu sayı 174.000 olmuştur.

Yapılan bu çalışmada bağımsızlığın kazanılması gayesiyle ortaya çıkan hareketlerin bağımsızlık mücadelesinde neden birlik olamadıkları ve bağımsızlığın kazanılmasının ardından yaklaşık olarak çeyrek asır sürecek bir iç savaşa tutuşmalarının nedenleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Angola iç savaşının ana merkeze alındığı bu çalışmada görüleceği üzere aynı fikri paylaşımlarına rağmen-sömürgeciliğin son bulması gayesiyle ortaya çıkan hareketlerin – kendi aralarındaki iktidar mücadelesi ve uluslararası camiayı ikiye bölen kapitalist ve komünist dünyanın rekabetinin kendi ülkelerini de pas geçmemesinden dolayı bir araya gelip aynı safta yer alamamışlardır. Çalışmada da geniş bir şekilde yer verildiği üzere ABD ve SSCB arasındaki soğuk savaş aynı düşünce etrafında toplanmalarına rağmen Angola'daki ulusal kurtuluş hareketleri arasında radikal fikir ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Çünkü Neto liderliğindeki MPLA Sovyetler Birliği başta olmak üzere komünist cephenin desteğini alırken, Roberto liderliğindeki FNLA ve daha sonra ortaya çıkan Savimbi liderliğindeki UNITA ise ABD başta olmak üzere kapitalist ittifakın desteğini almıştır.

Angola'da Portekiz sömürgeciliğine karşı başlayan ayaklanmalarla birlikte şiddetlenen ortam Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünün ilgisiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda yükselen bir güç olma yolunda adım atan Çin de bölgeye yönelik ilgisini ortaya koymuştur. Angola'daki bağımsızlık savaşı ve akabinde iç savaşa evrilen çatışma ortamı Soğuk Savaş'ın iki süper gücünün rekabetinin bölgeye yansımalarının yanı sıra ekonomik olarak önemli sayılabilecek adımlar atan Çin'in ülke kaynaklarının kendisi için önemini haiz olmasıyla birlikte Sovyetler Birliği ile olan rekabeti de Angola topraklarında ortaya çıkan bir başka dış sorun olmuştur.

Çin, Sovyetler Birliği ile yaşadığı sorunlardan ötürü Angola'daki çatışmalarda MPLA'ya karşı örgütleri desteklemiştir. Bu yüzden Pekin yönetimi MPLA'ya karşı birleşen FNLA-UNITA ittifakını yoğun bir şekilde desteklemiştir. Angola'da MPLA iktidarını kabullenmeyip ülkedeki iç savaşın en büyük müsebbiplerinden olan UNITA'nın en önemli sponsorlarından biri Pekin olmuştur. FNLA'nın güç kaybedip sahneden çekilmesiyle birlikte Savimbi'nin hareketini desteklemeye devam etmiştir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde söz konusu Angola topraklarındaki yabancı sorunlara geniş bir şekilde yer verilmiştir. Daha önce vurgulandığı üzere Baskın Oran'ın çalışmasında (1980: 265), dediği gibi, *“çeşitli rakip örgütlerin kurtuluş mücadelesini zayıflatmasına sık sık*

rastlanan Afrika’da parçalanma, bölünme ve yabancı güçlerin cirit atmasına Angola kadar hiçbir Afrika ülkesinde rastlanmamıştır.”

Angola’da Portekiz sömürgeciliğine karşı ortaya çıkan hareketlerin sürüklendiği 27 yıllık iç savaş dönemi ve büyük güçlerin buraya yönelik politikaları Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemleri Teorisi çerçevesine oturtulmuştur. Wallerstein’in dünya sistemi kuramı, Batı’nın kapitalist iktisadi modelinin sermaye akışının küresel çapta bir bütün olarak organize edilmesine vurgu yapmaktadır. Wallerstein, söz konusu teorisini “merkez ve çevre” anahtar kavramları üzerinden ele alır ve kapitalist sistemin yoğunlaştığı merkezden çevreye doğru artan baskısından söz eder. Söz konusu teori perspektifinden bakıldığında ABD ve SSCB gibi ekonomik ve askeri anlamda süper güç olarak lanse edebileceğimiz ve merkeze konumlandırabileceğimiz ülkelerin Angola’da mücadele veren gruplar üzerinde oluşturdukları hegemonik yapı, dünya sistemleri analizi mantığı çerçevesinde ele alabileceğimiz uygun bir gelişme olmuştur. Wallerstein aynı zamanda Batılı ulusların Batılı olmayan uluslar üzerindeki sömürgeci eğilimlerine ve bu yönde gelişen sömürgeci stratejilerine de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Wallerstein, teorik açıdan dünya kapitalist ekonomisinin yapısı ve işleyişinin doğal olarak sömürgeci olduğunu savunur. Angola’da meydana gelen ve yaklaşık olarak yarım asır devam eden çatışmalarda Batı dünyası olarak kabul edilen ülkelerin Batılı olarak kabul edilmeyen Afrika ülkeleri üzerindeki sömürgeci politikaları, yapılan çalışmanın Wallerstein’in ortaya attığı kuram mantığı çerçevesinde uygun olmuştur.

SONUÇ

Asırlar süren Portekiz sömürgeciliğine karşı İkinci Dünya Savaşından önce bazı ayaklanma girişimleri olsa da Portekiz polis teşkilatının baskıcı ve şiddet kullanımından dolayı başarıya ulaşamamıştır. 1945 sonrası kurulan yeni uluslararası sistemle beraber sömürge olan ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Uluslararası siyasette esen bağımsızlık rüzgarları Afrika kıtasını da es geçmemiştir. Kıta ülkeleri esen bağımsızlık rüzgarıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları, Portekiz sömürge devletinin yönetiminde olan Angola'yı Lizbon yönetimine karşı harekete geçirmiştir. Sömürge yönetimine karşı başlayan hareketlenmeler 1960'lı yılların başında silahlı mücadeleye dönüşmüştür.

1960'lı yıllarla beraber silahlı mücadeleye dönüşen ayaklanmalar, yaklaşık olarak yarım asra yakın ülkeyi bir çatışma sarmalının içine sokmuştur. Portekiz'e karşı başlayan bağımsızlık mücadelesinin akabinde, ülke 27 yıl sürecek bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştır. Lizbon yönetimine karşı başlayan bağımsızlık savaşı ve daha sonrasında iç savaşa evrilen çatışmaların üç ana aktörü olmuştur. Agostinho Neto liderliğindeki MPLA, Holden Roberto liderliğindeki FNLA ve FNLA'dan ayrılıp ayrı bir örgüt kuran Jonas Savimbi liderliğindeki UNITA. Halkın geniş desteğini alan söz konusu üç ulusal kurtuluş hareketleri Angola'da uzun yıllar süren çatışma ortamının öne çıkan temel aktörleri olmuştur. Üç kurtuluş hareketi Portekiz'in ülkeden ayrılmasının ardından kendi aralarında iktidar savaşına tutuşmuşlardır.

MPLA'nın iktidarı ele geçirmesinin ardından Luanda'da hükümeti kurması FNLA ve UNITA tarafından kabul görmemiştir. Luanda hükümetini tanımayan FNLA ve UNITA MPLA'ya karşı ittifak kurarak savaşa başlamışlardır. Çatışmaların kısa bir süre içinde ülkenin geneline yayılmasının ardından Angola İç Savaşı uluslararası bir savaş haline dönüşmüştür. FNLA ve UNITA ittifakına karşı Sovyetler Birliği ve Küba'dan almış olduğu yoğun desteğin ardından çatışmaların ilk adımından MPLA zaferle ayrılmıştır. MPLA'nın zaferinin ardından FNLA kısa süre içerisinde güç kaybederek saf dışı kalmıştır. FNLA'nın saf dışı kalmasıyla birlikte çatışmalar MPLA ve UNITA arasında 2002 yılına kadar belli aralıklarla devam etmiştir. MPLA, Sovyetler Birliği ve Küba başta olmak üzere genel olarak Doğu Bloğu ülkelerinden destek alırken UNITA ise ABD,

Güney Afrika Cumhuriyeti ve İsrail başta olmak üzere Batı kanadına yakın ülkelerden destek görmüştür. Savimbi'nin liderliğini yaptığı hareket aynı zamanda Çin'den de önemli yardımlar almıştır.

Angola İç Savaşı, Kapitalizm ve Komünizm arasında bir vekalet savaşına dönüştüğü iddia edilmektedir. Bu düşüncenin ileri sürülmesinde Soğuk Savaş döneminin blok liderlerinin Angola anakarasında mücadele eden taraflara olan yoğun desteğinden kaynaklanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Doğu Kanadından almış olduğu ekonomik ve askeri kaynaklarla beraber başarı elde eden MPLA, 1977 yılında Marksist-Leninist bir ideoloji benimseyerek parti isminin sonuna işçi partisi ibaresini eklemiştir. Dahası ülke ekonomisini Sovyet tarzı bir yapılanmayla şekillendirmiştir. Marksist ideolojinin rakibi durumundaki Kapitalist dünya ise MPLA'ya karşı UNITA'ya önemli destekler vermiştir. Verilen bilgiler ışığında Angola'daki mücadelenin 1945 ila 1991 yılları arasında, ABD ve SSCB arasında olduğu düşünülen Soğuk Savaş'ın sıcak çatışmaya dönüştüğü önemli alanlardan bir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Angola'daki iç savaş, bir iç savaş süreci olarak çok uzun süren savaşlardan biri olmuştur. Savaşın uzunca bir süreye yayılması, savaşın ekonomik ve politik boyutlarını da ortaya çıkarmıştır. İç savaş aktörlerinin farklı ülkeler tarafından desteklenmesi ve savaşın finansmanında Angola topraklarındaki en önemli kaynaklardan olan petrol ve elmasın bolca kullanılması savaşın ideolojik tarafının yanı sıra ekonomik yönünü de ortaya koymuştur. ABD ve Güney Afrika destekli UNITA'ya karşı iktidarını korumak için Sovyetler Birliği ve Küba'dan askeri yardım talebinde bulunan MPLA, aynı zamanda iktidarlara sürecinde Angola'daki petrol sektöründe ABD'li şirketlerin etkin olduğu gözlenmektedir. Bu da şunu göstermektedir ki: Hem MPLA iktidarının devamı hem de iç savaşın finanse edilebilmesi için petrol gelirlerine büyük ihtiyaç duyulmuştur. Öyle ki ABD'li şirketlerin güdümünde olan petrol rafinerilerini Kübalı askerler korumuştur. Petrol gelirleri MPLA'nın savaşı sürdürmesinde etkili olurken UNITA'nın ise savaşı sürdürmesinde elmas gelirlerinin büyük payı olmuştur. UNITA, iç savaş sırasında yasadışı elmas ticaretinden büyük gelirler elde etmiştir. Bu nedenle, Angola'daki iç savaşın uzun sürmesinin en büyük nedenlerinden birinin savaşın zamanla kendi ekonomisini oluşturmuş olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Aaronovitch, D. (2004). The Terrible Legacy Of The Reagon Years. Guardian. 8 Haziran 2014.
- Abergunrin, O., Manyeruke, C. (2019). China's Power in Africa, A New Global Order, Palgrave Macmillan, Harrare.
- Acar, P. M. (2019). Kıtasal ve Küresel Politikada Angola. İsmail Armağan (ed.), Dünya Siyasetinde Afrika. Ankara: Nobel.
- Angola Dayanışma Komitesi. (1976). MPLA Halktır (Program- Tüzük). İstanbul: Ürün Yayınları.
- Angola24horas.com, (2024). <https://www.giranoticias.com/politica/2024/09/20374-acto-central-do-dia-do-fundador-da-naqcao-sera-no-dundo.html> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 25. 02.2024).
- Andersen, K.H. (2003). Resources and Conflict in Angola: An Economic Conflict Analysis. Oslo: University of Oslo Department of Economics.
- Armaoğlu, F. (2012). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arı, T. (2018). Uluslararası İlişkiler Teorileri. Bursa: Aktüel
- Agualusa, J.E. (1993). Tentativa de explicação de Angola: A componente etno-cultural da guerra civil. Politica Internacional, 1(6), 1-9.
- Ataöv, T. (1975). Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No: 383
- Aydın, H. (2020). Afrika'nın Balkanlaşması: Angola Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (66), 97-113.
- Aydın, H. (2022). Bütüncül Dengeleme Teorisi Çerçevesinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde İttifak Arayışı: İç Savaş Dönemi Angola Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Albright, D. (1987). Soviet Policy Toward Africa Revisited, Washington DC. CSIS.
- Arıboğan, Ü. Ayman, G. Dedeoğlu, B. (2017). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. Faruk Sönmezoğlu (Der.). İstanbul: Der Yayınları.
- Ball, J. (2017). The History of Angola. Oxford Research Encyclopedia of African History:

<http://africanhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-180> adresinden alınmıştır.

- Bayram, M. (2016). Angola İç Savaşının Ana Aktörleri ve Uluslararası Ramifikasyonları. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi, 6(15), 365-383.
- Bayram, M. (2019). Küçük Devlet Dış Politikası: Angola Örneği. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3(2), 90-114.
- BBC News, (2002). Angolan Military Meets Unita Rebels. [BBC Haberleri | AFRİKA | Angola ordusu Unita isyancılarıyla buluşuyor](#) adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 13 Mart 2024).
- Bender, G. J. (1978). Angola Under the Portuguese: The Myth and the Reality. New Hampshire: Heinemann Educational.
- Beijing Review, (1983). "China and Angola Establish Diplomatic Relations", Vol.26, No:4. s.4-10.
- Beydilli, K. (2007). Portekiz: II. Tarih, TDV, 34, ss. 328-331.
- Bissonnette, B. (1991). The Angolan Proxy War: A Study Of Foreign Intervention and Its Impact On War Fighting. Kansas: Faculty of the US Army Command and General Staff College Master's Thesis.
- Bösl, A. (2008). Die Parlamentswahlen in Angola, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=29c53c40-b5a7-6ca6-d6f6-3679c92c4659&groupId=252038 adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 12 Ocak 2024).
- Bridgland, F. (1988). Jonas Savimbi: A Key to Africa. Londra: Hodder and Stoughton.
- Britannica, (2023). <https://www.britannica.com/place/Angola/Government-and-society> adresinden alınmıştır.
- Brandao, J. (2010). Joao Franco: Primeiro- Ministro da Monarquia: 1855- 1929. <https://web.archive.org/web/0110515101356/http://www.vidaslusofonas.pt/joaofranc o.htm> adresinden alınmıştır.
- Brandenburg, F. (1969). Development, Finance and Trade. D. Abshire, & M. Samuels, Portuguese Africa: A Handbook. London: Pall Mall.
- Brinkman, I. (2015). The Time of the Leaflet: Pamphlets and Political Communication in the UPA (Northern Angola, Around 1961). Frica, 85(2), 221-244.

- Bvirindi, J. (2019). Angolan Conflict Analysis: A Lesson for Africa's Emerging Leaders. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 3(7), 1-5.
- Candido, M. P. (2007). Merchants and the Business of the Slave Trade at Benguela, 1750- 1850. *African Economic History* (35), 1-30.
- Cann, J.P. (2012). Baixa do Cassang: Ending the abuse of Portuguese Africans. *Small Wars & Insurgencies*, 23(3), 500-516.
- Cambridge, Massachusetts: Harvard University: Center for International Affairs.
- Collelo, T. 1991. (Angola): A Country Study. Washington DC: Library of Congress: Government Printing Office.
- Chabal, P. (1995). Aspects of Angolan Literature: Luandino Vieira and Agostinho Neto. *African Languages and Cultures*, 8(1), 19-42.
- Crocker, C., Hampson, F., & Aall, P. (2005). *Grasping the Nettle: Analyzing Cases of Intractable Conflict*. Washington: US Institute of Peace Press.
- Çelik, A. (2022). ABD'nin Soğuk Savaş'tan itibaren Afrika politikasına dair bir değerlendirme, *CJAS*. Cilt: 4, Sayı: 2.
- Çolak, S. (2022). 1978 Sonrası Çin'in Dünya- Ekonomide Yükselişinin Afrika'ya Etkisi: Angola Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- DEİK, (2021), "Angola'da Ekonomik Görünüm ve Yatırım Fırsatları, ss. 30-52.
- Dominguez, J. I. (1989). *To Make a World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy*.
- Duman, S. (2012). Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Berlin Kongresi. ss. 1183- 1190, 3. Cilt, Ankara.
- De Mascarenhas, F.M. B. (2008). *Memórias de Icolo e Bengo: Figuras e Famílias*. Luanda: Arte Viva.
- Eisenman, Joshua, Heginbotham, Eric & Mitchell, Derek, (2007). **China and the Developing World, Beijing's Strategy for the Twenty-First Century**, East Gate Book, Londra.
- Ekwe-Ekwe, H. (1990). *Conflict and Intervention in Africa, Nigeria, Angola, Zaire*, Palgrave Macmillan, New York.
- Eldeen, M.K. (2017). Afrika'nın Kuveyti "Cabinda" Bölgesi Mi Olacak? AFAM.
- El Khawas, M.A. (1977). South Africa and the Angolan Conflict. *Africa Today*, 24(2), 35-46.

- ENDRUSCHAT, A. (1990). Studien zur Portugiesischen Sprache in Angola- Unter besonderer Berücksichtigung Lexikalischer und soziolinguistischer Aspekte, Frankfurt am Main, Verlag Axel Schönberger.
- Euronews, (2022). <https://tr.euronews.com/haber/afrika/angola> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi, 15 Şubat 2024).
- Fausol, M., & Shank, A. (1991). The Constitution and the American Presidency. New York: State University of New York Press.
- Ferreira, E. D. (1974). Portuguese Colonialism in Africa: The end of an era. Paris: The Unesco Press.
- Fish, Bruce & Fish, Becky Durost. (2001). Angola, 1980 to Present, Slavery, Exploitation, and Revolt (Exploration of Africa), Chelsea House Pub, Philadelphia.
- Fish, B., & Fish, B. (2002). Angola- 1880 to Present: Slavery, Exploitation and Revolt. New York: Chelsea House Publishers.
- Fredriksen, J.C. (2003). Biographical Dictionary of Modern World Leaders: 1992 to the Present. New York: Facts on File.
- Gallagher, T. (1983). Portugal: A Twentieth- Century Interpretation. Manchester: Manchester University Press.
- Gencoğlu, H. (2021). Angola'dan Mozambik'e Afrika'da Portekiz Sömürgeciliği. [Angola'dan Mozambik'e Afrika'da Portekiz sömürgeciliği Independent Türkçe \(indyurk.com\)](https://www.indyurk.com) adresinden alınmıştır.
- Gleijeses, P. (2006). Moscow's Proxy? Cuba and Africa 1975-1988. Journal of Cold War Studies, 8(2), 3-51.
- Guimaraes, F. J. (1992). The Origins of the Angolan Civil War International Politics and Domestic Political Conflict, 1961- 1976. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The London School Of Economics And Political Science.
- Habertürk, (2023). <https://www.haberturk.com/angola-nerede-hangi-kitada-yer-alir-angola-baskenti-bayragi-nufusu-para-birimi-sehirleri-ve-saat-farki-nedir-htka-3607822> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 25 Ocak 2024).
- Hamood, K.O. (1992). Angolan Political Developments, Palarch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology 17(3), 2601-2620. ISSN 1567-214x.
- Hatzky, C. (2012). Cubans in Angola: South- South Cooperation and Transfer of Knowledge, 1976-1991. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Henriksen, T. H. (1976). Angola: Five Centuries of Conflict. Ithaca: Cornell University Press.

- Henriksen, T.H. (1976). Angola and Mozambique: Intervention and Revolution. *Current History*, 71(421), 153-181.
- Hodges, T. (2001). *Angola From Afro- Stalinism to Petro- Diamond Capitalism*. Bloomington: Indiana Universtiy Press.
- Hodges, T. (1976). The Struggle for Angola: How The World Powers Entered A War in Africa. *The Round Table*, 66(262), 173-184.
- Houser, G., Jennifer, D., Rogers, S., & Shore, H. (1976). *No one Can Stop the Rain: Angola and the MPLA*. Aluka.
- Human Rights Watch, (1999). *Angola Unraveis the Rise and Fall of the Lusaka Peace Process*, New York.
- Hunter, J. (1987). *Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America*. Boston: South and Press.
- İnan, S.G. (2020). Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nu Keşfi (1434) ve 22 Ekim 1443 Tarihli Bağış Mektubu. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 192-227.
- James, W. M. (2004). *Historical Dictionary Of Angola*. Lanham: Scarecrow Press.
- Jackson, S. F. (1995). China's Third World Foreign Policy: The Case of Angola and Mozambique, 1961-1993, *The China Quarterly*, Vol.142.
- Joao- Gunza, A. J. (2019). La Patricipacion de los natiyos en el Conflicto Luso - Neerlandes Durante la Ocupacion Holandesa de Luanda 1641-1648. *Santiago*, 149, 445- 455.
- Keller, E.J. (1995). Decolonization, Independence, and the Failure of Politics. P.Martin, & P. O'Meara, *Africa*, ss. 156-171. Bloomington: Indiana University Press.
- Köksal, A. (1977). Afrika'da Yeni Bir Devlet: Angola. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Ankara.
- Kürschner, F. (1976). *Angola Savaşa Devam*. (G. Aydın, Çev). İstanbul: Teori Yayınevi.
- Krska, V. (1997). Peacekeeping in Angola (UNAVEM I and II). *International Peacekeeping*. 4(1). 75-97.
- Le Billion, P. (2001). Angola's Political Economy of War: The Role of Oil and Diamonds, 1975-2000. *African Affairs*, 100, 55-80.
- Leao, A. (2007). *Different Opportunities, different outcomes: civil war and rebel groups in Angola and Mozambique*. Bonn: German Development İnstitute.

- Mair, S. (2009). Angola, Informationen zur Politischen Bildung, Nr. 302.
- Marcum, J. (1969). The Angolan Revolution- Volume I: Anatomy Of an Explosion (1950- 1962). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Marcum, J. (1978). The Angolan Revolution- Volume II: Exile Politics and Guerilla Warfare (1962- 1976). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Mbembe, A. (2019). Zenci Aklın Eleştirisi. (Özge Arasan Simon, Volkan Çandar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Meyns, P. (1989). Sozialismus und Entwicklung in Angola, Stuttgart, Schmetterling Verlag.
- Moser, G.M. (1978). The Poet Amilcar Cabral. Research in African Literatures, 9(2), 176-197.
- Mormul, J. (2018). Portuguese Colonial Legacy in Luso- African States - A Factor Leading to State Dysfunctionality or Favorable to development? Politeja, 5(56), 41-65.
- Oliveira, R. S. De. (2015). Magnificent And Beggar Land, Angola Since the Civil War, Oxford University Press, Oxford.
- Oran, B. (1980). Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli. Işık Yayıncılık. Ankara.
- Oran, B. (1997). Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli. Bilgi Yayınevi. Ankara.
- Oliveira, R.S. (2016). "Illiberal Peacebuilding in Angola", **Journal of Modern African Studies**. Vol. 49, No: 2.
- Paige, J.M. (1975). Agrarian Revolution: social movements and export agriculture in the underdeveloped world. New York: Free Press.
- Papp, D. (1978). Angola, National Liberation, and the Soviet Union. The US Army War College Quarterly, 8(1), 26- 39.
- Richardson, A. (2002A). Negotiating Humanitarian Access in Angola: 1990-2000. Refugee Survey Quarterly, 21(1/2), 74-112.
- Roberts, J.F. (2007). Glitter & Greed: The Secret World of the Diamond Cartel. New York: Disinformation.
- Rothchild, D.S. (1987). Managing Ethnic Conflict in Africa: Pressures and Incentives for Cooperation. Washington: Brookings Institution Press.
- Sander, O. (2016). Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitabevi.

- Sobers, C. (2021). Signal Cascades in Angola's Independence Struggle, 1955-1975. *African Studies Quarterly*, 20(1), 36-61.
- South African History Online. (2023). The Angolan Civil war (1975- 2002): A Brief History. [The Angolan Civil War \(1975-2002\): A Brief History | South African History Online \(sahistory.org.za\)](https://www.sahistory.org.za) adresinden alınmıştır.
- Silva, T.S. (2001). De/Colonising Tales. [Jouvert 6.1 - 2: Anthony Simoes da Silva, "De/Colonising Tales" \(ncsu.edu\)](https://www.ncsu.edu) adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 21 Nisan 2024).
- Schwarzler, T. (2017). The Angolan Civil War – A Cold War Microcosm? Spielbüchler, & M. Wurzer içinde, *Afrika-Zugänge und Einordnungen*, s. 85-111. Linz: Afrikaforschung in Österreich.
- Staeger, R., Rotberg, R. (2007). *Continent in the Balance: Africa- Angola*. Mason Crest Publishers.
- Stevens, C. (1976). The Soviet Union and Angola. *African Affairs*, 75(299), 137-151.
- Tandoğan, M. (2018). 1960 Sonrası Küba- Afrika İlişkileri. Ahmet Kavas, Muhammed Tandoğan (ed.), *Uluslararası Siyasetin Odağındaki Kıta: Afrika*. İstanbul: Alelmas.
- Taylor, L. (2006). *China and Africa, Engagement and Compromise*, Routledge, London and New York.
- Ticaret Bakanlığı, (2023). “Angola Ülke Profili” TCTB, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/angola/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>. (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2023).
- The Guardian. (2007). <https://www.theguardian.com/news/2007/aug/08/guardianobituarie> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 17 Nisan 2024).
- Thornton, J. K. (2016). The Kingdom of Kongo and the Thirty Years' War. *World History*, 189- 213.
- Torlak, S. (2016). <https://www.evrensel.net/haber/301201/salazar-bir-tosun-pasahikayesi> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 27 Ekim 2023).
- UNSC. (1997). Resolution 1118: Adopted by the Security Council at its 3795th meeting on 30 June 1997. [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1118\(1997\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1118(1997)) adresinden alınmıştır.
- Turner, T. (2002). Angola's Role in the Congo War. J. F. Clark içinde, *The African Stakes of The Congo War* (s. 75-92). New York: Palgrave Macmillan.

- Weigert, S.L. (2011). *Angola: A Modern Military History, 1961-2002*. New York: Palgrave Macmillan.
- Westad, O.A. (2007). *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wheeler, D.L. (1972). *Origins of African Nationalism in Angola: Assimilado Protests Writings, 1859-1929* in RH Chilcote *Protest and Resistance in Angola and Brazil: Comparative Studies*.
- Whitaker, P.M. (1970). *The Revolutions of Portuguese Africa*. *The Journal of Modern African Studies*, 8(1), 15-35.
- Wikipedia, (2023). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Angola> adresinden alınmıştır.
- Wikidata. Org. <https://www.wikidata.org/wiki/Q1374575> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi, 5 Mayıs 2024).
- Wright, G. (1997). *The Destruction Of a Nation: United States Policy Towards Angola*. London: Pluto Press.
- Yaşlı, F. (2004). *Angola: Petrol ve Elmas Savaşı*. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri*. Ankara: Nobel.